

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ÜSKÜP MEDRESELERİ

Ertan EMİN

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:
Prof. Dr. Caner ARABACI

KONYA-2023

T.C
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ÜSKÜP MEDRESELERİ

Ertan EMİN

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:
Prof. Dr. Caner ARABACI

KONYA-2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ertan EMİN
	Numarası	18810501017
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı / Tarih Bilim Dalı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Caner ARABACI
	Tezin Adı	Üsküp Medreseleri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Üsküp Medreseleri başlıklı bu çalışma 06/07/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Caner ARABACI	
2	Prof. Dr.	İsmail KIVRIM	
3	Prof. Dr.	Ömer AKDAĞ	
4	Doç. Dr.	Mustafa AKKUŞ	
5	Doç. Dr.	Hasan Ali POLAT	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ertan EMİN		
	Numarası	18810501017		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı / Tarih Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tezin Adı	Üsküp Medreseleri		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ertan EMİN

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ertan EMİN		
	Numarası	18810501017		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı / Tarih Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Caner ARABACI		
	Tezin Adı	Üsküp Medreseleri		

Balkanlar, konum itibarıyla tarihte pek çok devletin hakimiyet kurmak için mücadele ettiği bir coğrafyadır. Üsküp, Osmanlı döneminde Kosova Vilayeti'nin merkezi olması hasebiyle Türk kültürünün Bursa gibi önde gelen şehirlerinden biridir. 1392'de Paşa Yiğit Bey'in fethiyle Osmanlı birliğine katılan Üsküp, 1913 Bükreş Antlaşması'yla Osmanlı'nın elinden çıkmıştır. Üsküp'ün fethinden sonra Türk yurdu haline getirilmesi için Anadolu'dan Türkler göç ettirilmiş ve şehri geliştirmek için vakıflar aracılığıyla cami, mescit, han, hamam, mektep, medrese, tekke, zaviye, hankâh gibi birçok yapı inşa ettirilmiştir. Medreselerin burada kurulmasıyla birlikte devlete ve topluma gerekli din hizmetlerinin yanı sıra aynı zamanda adli ve idari görevleri alacak kişileri yetiştirmek, toplumun refah ve kültür seviyesini yükseltmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda kimi zaman padişah veya devlet adamları kimi zaman da hayırseverler eliyle Gazi İshak Bey, Gazi İsa Bey, Yahya Paşa, Mustafa Paşa, Lonca, Tütünsüz, Sultan Murad ve Meddah medreseleri gibi eğitim yapıları inşa ettirilmiştir. Burada Osmanlı devrinin ünlü âlimlerinden, aynı zamanda *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eserin de yazarı olan Kemalpaşazâde ve Taşköprülüzâde Ahmed Efendi gibi ilim adamları görev yapmış; hatta bazı eserlerini burada yazmışlardır. Ayrıca Mustafa Efendi, Şücâüddin İlyas Efendi ve Hasan Fehmi Efendi gibi Üsküp'te kendini yetiştirmiş âlimler burada görev yapmışlardır. Pek çok ilmiye mensubu Üsküp medreselerinden icazet alıp İstanbul, Edirne ve Bursa gibi köklü şehirlerin medreselerinde hocalık yapmışlardır. Bu nedenle Üsküp ve diğer şehirler arasında organik bir bağ vardır. Bu çalışmada Osmanlı döneminde Üsküp şehir merkezinde kurulmuş olan medreseler incelenmiştir. Araştırma neticesinde 21 adet medresenin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Bu eğitim yapılarının hiçbirisi günümüzde mevcut değildir. Fakat, Osmanlı dönemine ait vakıf eserlerinin bir kısmı ayakta ve kullanılabilir bir haldedir.

Anahtar Kelimeler: Üsküp, Medrese, Osmanlı Devleti, Balkanlar, Makedonya.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ertan EMİN		
	Student Number	18810501017		
	Department	History/History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Caner ARABACI		
	Title of the Thesis/Dissertation	The Madrasahs of Skopje		

The Balkans is a geography where many states struggled to establish dominance in history. Since Skopje was the center of Kosovo province during Ottoman period, it is one of the leading cities of Turkish Culture such as Bursa. Skopje, which joined Ottoman Union by the conquest of Yiğit Bey in 1392 came out of the hand of Ottoman by Bucharest Treaty in 1913. After the conquest of Skopje, Turks were migrated from Anatolia to make it Turkish homeland and many constructions were built through foundations in order to develop the city such as mosques, masjids, inns, Turkish baths, madrasahs, lodges, zaviyas and hanikahs. It was aimed to raise the people who will take judicial & administrative duties as well as necessary religious service to the state & society and increasing welfare and cultural level of the society through establishment of the madrasahs here. Sometimes educational constructions were built in that context by the sultan or statesmen and sometimes by philanthropists such as Gazi İshak Bey, Gazi İsa Bey, Yahya Paşa, Mustafa Paşa, Lonca, Tütünsüz, Sultan Murad and Meddah madrasahs. One of the famous scholars of Ottoman era and the writer of Tevarih-i Al-i Osman served here even wrote some of his works here as well as Tasköprülüzade Ahmet Efendi. Moreover, some scholars who had been educated in Skopje served here such as Mustafa Efendi, Şücaüddin İlyas Efendi and Hasan Fehmi Efendi. Many scholars who got diploma from madrasahs of Skopje taught in deep-rooted madrasahs of Istanbul, Edirne and Bursa for this reason there is an organic connection between Skopje and other cities. In this study, the madrasahs which were established in the city center of Skopje during Ottoman era were examined. As a result of the research, it has been concluded that there are 21 madrasahs contrary to what is known. None of these educational constructions have survived to the present day. However, some of the foundation works belonging to Ottoman era have survived and in usable condition.

Key Words: Skopje, Madrasah, Ottoman Empire, The Balkans, Macedonia

İÇİNDEKİLER

Doktora Tezi Kabul Formu	iii
Bilimsel Etik Sayfası	iv
Özet	v
Abstract	vi
İçindekiler	vii
Kısaltmalar	ix
Tablo, Şekil, Belge ve Fotoğraflar Listesi	xi
Ön Söz	xii
GİRİŞ	1
Araştırmanın Amacı	1
Araştırmanın Önemi	2
Araştırmanın Metodu	2
Araştırmanın Evren ve Örneklemi	2
Literatür Tanıtımı ve Değerlendirme	2
Sınırlılıklar	6
Üsküp Tarihçesi	6

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜSKÜP MEDRESELERİNİN SOSYAL İŞLEVLERİ

1.1. Medrese Tanımı ve Türleri.....	14
1.1.1. Önemi.....	16
1.1.2. İşlevleri.....	16
1.2. İlmiye Sınıfı.....	17
1.3. Müderrislik, Dersiâmlık ve Müftü-Müderrislik.....	18
1.4. Müderris Atamaları.....	20
1.4.1. Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Atama Türleri.....	21
1.4.1.1. Kendi Arzıyla Tevcih.....	22
1.4.1.2. Kadı/Naib Arzıyla Tevcih.....	22
1.4.1.3. Mütevelli/Nazır Arzıyla Tevcih.....	23
1.4.1.4. Mutasarrıf Arzıyla Tevcih.....	23
1.4.1.5. Şeyhülislâm İşareti ile Tevcih.....	23
1.4.1.6. Padişah Fermanı ile Tevcih.....	24
1.4.1.7. Diğer Atama Türleri.....	24
1.5.2. Nısf Müderrislik.....	25
1.6. Müderrislere Yapılan Sosyal Yardımlar ve Müderris Evleri/Müştemilat.....	30
1.7. Müderrislerin Sosyal Hayat İçindeki Yerleri.....	31
1.8. Medrese-Vakıf İlişkisi.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

XIV-XVI. YÜZYILLAR ARASINDA ÜSKÜP MEDRESELERİ

2.1. Meddah/Paşa Yiğit Bey Medresesi.....	40
2.2. Sultan Murad Camii ve Medresesi.....	47
2.3. Gazi İshak Bey Medresesi.....	55
2.4. Gazi İsa Bey Medresesi.....	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVI-XVIII. YÜZYILLAR ARASINDA ÜSKÜP MEDRESELERİ

3.1. Hüseyin Şah Bey Medresesi.....	113
3.2. Hacı Hüseyin Medresesi.....	119
3.3. Burmalı/Karlı-İli Beyi Mehmed Bey Medresesi.....	121
3.4. Mustafa Paşa Medresesi.....	125
3.5. Mehmed Bey Medresesi.....	136
3.6. Karakapucu Camii ve Medresesi.....	137

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XVIII-XX YÜZYILLAR ARASINDA ÜSKÜP MEDRESELERİ

4.1. Musa Medresesi.....	140
4.2. Caca Bey/Halile Medresesi.....	141
4.3. Hacı Hasan/Mehmed Ali Bey Medresesi.....	142
4.4. Celiliye Hacı Bey Medresesi.....	145
4.5. Hacı İsmail Ağa Medresesi.....	146
4.6. Yahya Paşa Medresesi.....	148
4.7. Tütünsüz Medrese.....	163
4.8. Emir İsmail Medresesi.....	166
4.9. Tophâne Medresesi.....	167
4.10. Atiyye Hanım Binti Arslan Bey/Debbağ Şahin Medresesi.....	169
4.11. Lonca Medresesi.....	172
SONUÇ.....	177
KAYNAKÇA.....	180
EKLER.....	191

KISALTMALAR

A. {DVNSMHH.d.,}	: Bab-1 Asafl Mühimme Defterleri
A. {DVNSRSK.d.}	: Bab-1 Asafl Ruus Defterleri
AE. SABH. I.	: Ali Emiri, Abdülhamid I
AE. SAMD. III.	: Ali Emiri, Üçüncü Ahmed
AE. SMHD. I.	: Ali Emiri, Mahmud I
AE. SMMD. IV.	: Ali Emiri, Mehmed IV
AE. SMST. II.	: Ali Emiri, Mustafa II
AE. SMST. III.	: Ali Emiri, Mustafa III
AE. SOSM. III.	: Ali Emiri, Osman III
AE. SSLM. III.	: Ali Emiri, Selim III
b.	: bin (oğlu)
BEO	: Bab-1 Ali Evrak Odası
Bk.	: Bakınız
BOA, TT. TTd.	: Tapu Tahrir Defteri
BOA	: T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C. BLD.	: Cevdet, Belediye
C. EV	: Cevdet, Evkaf
C. MF.	: Cevdet, Maarif
çev.	: Çeviren
DH. MKT.	: Dahiliye, Mektubi Kalemi
DH. MUİ.	: Dahiliye, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
DH. SAİD. d.	: Dahiliye, Memur Sicil Defterleri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
EV. BKB.	: Evkaf, Başkitabet
EV. d.	: Evkaf Defterleri
EV. EMH.	: Evkaf, Evkaf Muhasebesi
EV. MKT.	: Evkaf, Mektubi Kalemi
EV. MKT. CHT.	: Evkaf, Cihat Kalemi
EV. MKT. EVM	: Evkaf, Evamir
EV. ZMT.	: Evkaf, Zimmet Halifelîği
H.	: Hicrî
HAT	: Hatt-ı Hümâyûn
haz.	: Hazırlayan
İA.	: Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İ. DH.	: İrade, Dahiliye
İ. EV.	: İrade, Evkaf
İ. MBH.	: İrade, Mabeyn-i Hümâyûn
İ. ŞD.	: İrade, Şura-yı Devlet
İ. TAL.	: İrade, Taltifat
İ. HUS.	: İrade, Hususi

İA	: Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İE. EV.	: İbnülemin, Vakıf
İE. TCT.	: İbnülemin, Tevcihat
KVS	: Kosova Vilayeti Salnâmesi
M.	: Miladi
MÖ.	: Milattan Önce
MAD.	: Maliyeden Müdevver Defter
MF. İBT.	: Maarif Nezareti, Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi
MF. MKT.	: Maarif Nezareti, Mektubi Kalemi
ML.EEM.	: Maliye Nezareti, Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
No.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
S.H.S.	: Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı
ŞD.	: Şura-yı Devlet
ŞD. SAİD.	: Şura-yı Devlet Sicilleri
TFR. I. KV.	: Tefrişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği), Kosova Evrakı
TFR. I. ŞKT.	: Tefrişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği), Arzuhal
TK.GM.	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
TK.GM. TKG. KK. TTd.	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi Tapu Tahrir Defteri
TK.GM., TABD. TMR.TVC.	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Tımar Tevcih Beratları
Trhz.	: Tarihsiz
TS.MA. d.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TS.MA. e.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
MŞH. SAİD/USAD	: Meşihat Arşivi, Ulema Sicill-i Ahvâl Dosyaları
vb.	: ve benzeri
VD	: Vakıflar Dergisi
vd.	: ve diğerleri
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vr.	: Varak
Y. MTV.	: Yıldız Sarayı Arşivi, Mütenevvi Maruzat
Y. PRK. AZJ.	: Yıldız Sarayı Arşivi, Arzuhal Jurnal
Y. PRK. UM.	: Yıldız Sarayı Arşivi, Umumi
Y.EE.	: Yıldız, Esas Evrakı
yay. haz.	: Yayına Hazırlayan
YB.021	: Yabancı Arşivler, Makedonya Arşivi

TABLO, ŞEKİL, BELGE ve FOTOĞRAF LİSTESİ

Tablo 1: Osmanlı Medreselerinin Dereceleri, Okutulan Kitaplar ve Müderris Maaşları.....	15
Tablo 2: Fetihden Balkan Savaşlarına kadar mevcut olan Üsküp Medreseleri.....	26
Tablo 3: Fetihden 1923 yılına kadar Üsküp'te Görev Yapan Müderris, Muîd ve Dersiâmlar.....	27
Şekil 1: Üsküp Medreselerinin harita üzerindeki yerleri.....	29
Fotoğraf 1: Günümüzde Paşa Yiğit Camii.....	41
Fotoğraf 2: Üsküp Paşa Yiğit Haziresinde Meddah Baba Türbesi (R. 1340/M. 1924).....	42
Fotoğraf 3: Günümüzde Paşa Yiğit Bey Camii ve avlusu.....	45
Fotoğraf 4: Üsküp'te Murad Paşa Camii (1785) senesine ait fotoğrafı.....	49
Fotoğraf 5: Günümüzde Sultan Murad Camii'nden bir görüntü.....	50
Fotoğraf 6: Sultan Murad Külliyesi'nin H. 1329/M. 1911 yılına ait yerleşim planı.....	51
Fotoğraf 7: Sultan Murad Külliyesi'nin H. 1329/M. 1911 yılına ait yerleşim planı.....	53
Fotoğraf 8: Gazi İshak Bey Camii'nden eski bir görüntü.....	57
Fotoğraf 9: Günümüzde İshak Bey Camii'nden bir görüntü.....	58
Tablo 4: Gazi İshak Bey Vakfında muhtelif yıllara ait görevlilere ödenen yevmiyeler.....	65
Tablo 5: Gazi İshak Bey Medresesi'nin müderrisleri, görev yılları ve yevmileri.....	81
Fotoğraf 10: Gazi İsa Bey Camii'nden eski bir görüntü.....	87
Fotoğraf 11: Günümüzde Kapan Han.....	89
Fotoğraf 12: Günümüzde Çifte Hamam.....	90
Fotoğraf 13: Gazi İsa Bey Camisi'nin günümüzdeki hali.....	93
Tablo 6: Gazi İsa Bey Medresesi'nin müderrisleri, görev yılları ve yevmileri.....	101
Tablo 7: Gazi İsa Bey Vakfında muhtelif yıllara ait görevlilere ödenen yevmiyeler.....	111
Fotoğraf 14: Üsküp Saray Köyü'nde Hüseyin Şah Camii.....	114
Fotoğraf 15: Günümüzde Saraj'da yer alan camii ve türbeden bir görünüm.....	115
Fotoğraf 16: Üsküp'te Burmalı Cami/Karlı-İli Mehmed Camii.....	122
Fotoğraf 17: Günümüzde Burmalı Camii'nin olduğu alan.....	124
Fotoğraf 18: Günümüzde Mustafa Paşa Camii'nden bir görüntü.....	126
Fotoğraf 19: Üsküp'te Mustafa Paşa Camii ve hükûmet konağı.....	127
Tablo 8: Gazi Mustafa Paşa Vakfında muhtelif yıllara ait görevlilere ödenen yevmiyeler.....	135
Fotoğraf 20: Karakapucu Camii'nden eski bir görüntü.....	138
Fotoğraf 21: Günümüzde Karakapucu Camii.....	139
Fotoğraf 22: Hacı İsmail Ağa Medresesi'ne ait olan alanın durumu.....	146
Fotoğraf 23: Üsküp'te Yahyâ Paşa Câmii ön cephesi.....	149
Fotoğraf 24: Günümüzde Yahya Paşa Camii ve avlusundan bir görüntü.....	150
Tablo 9: Yahya Paşa Vakfında muhtelif yıllara ait görevlilere ödenen yevmiyeler.....	161
Fotoğraf 25: 1940'larda Üsküp Tütünsüz Camii.....	164
Fotoğraf 26: Günümüzde Tütünsüz Camii.....	165
Fotoğraf 27: Fotoğrafın sol tarafındaki kısım eski Tophane Mahallesidir.....	168
Fotoğraf 28: Debbağ Şahin Medresesi'nin tahmini olarak bulunduğu alan.....	170
Belge 4.1: Lonca Vakfına ait kroki.....	174
Fotoğraf 29: Günümüzde Lonca Medresesi'nin tahminen bulunduğu alan.....	175

ÖN SÖZ

Osmanlılar, ilk kez 1354 tarihinden sonra Balkan yarımadasına geçerek fetih hareketlerini başlatmışlardır. Bu harekâtlar özellikle I. Murad döneminden (1362-1389) sonra hız kazanmış ve elde edilen bu topraklar İslamlaştırılarak Türk vatanı haline getirilerek günümüze kadar kimliğinin korunmasını sağlamışlardır.

Beş asırdan fazla burada hüküm süren Osmanlılar, büyük çoğunluğu merkezi Konya olan Karaman Eyaleti bölgesinden göç ettirilen nüfusu buraya yerleştirmiş ve burada kurdukları vakıf eserler ile şehri ihya etmişlerdir. Kimi zaman padişah veya devlet adamları kimi zaman da hayırseverler tarafından kurulan vakıflar aracılığıyla Üsküp şehir merkezinde pek çok medrese inşa ettirdikleri görülmüştür.

Araştırmada genel olarak Üsküp şehir merkezinde vakıflar bünyesinde kurulmuş olan medreseler ile; bu vakıfların kurucuları, vakfiyeleri, gelir getiren taşınmazları, müstemilatları, diğer hayır eserleri ile medresenin kurucusu, işlevi, yeri, müderrisleri, talebeleri ve burada verilen dersler hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışma, giriş ve dört bölümden meydana gelmiştir. Giriş kısmında Üsküp şehrinin fethi ile buradaki eğitim yapılarından bahsedilmiş; ardından araştırmanın amaç, önem, evren ve örneklem, literatür taraması ve sınırlılıkları belirtilmiştir. Birinci bölümde Üsküp medreselerinin sosyal işlevlerinden bahsedilmiş ve medreselerle ilgili gerekli bilgiler örnekler verilerek ele alınmıştır. İki, üç ve dördüncü bölümlerde ise Üsküp şehir merkezinde tespit edilen medreseler kuruldukları yüzyıllar dikkate alınarak kendi içlerinde kronolojik olarak verilmiştir.

Çalışmanın hazırlanma, araştırılma, yürütülmesi gibi evrelerinde yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle yardımını hiç esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Caner ARABACI'ya; beni akademik hayata yönlendiren, istikrarlı bir şekilde çalışma azmini aşıl原因, karşılaştığım

zorluklarda asla pes etmemeyi öğreten, maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen hocam Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ'a teşekkür ederim.

Çalışmada yer verilen bazı görsel ve haritaların hazırlanması ve düzenlenmesinde desteğini esirgemeyen Abdullah SÖNER'e teşekkür ederim.

Tüm bu zorlu süreçte bana güç veren, beni cesaretlendiren, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Özgül ÖNGEL ve Av. Burak BAYRAM'a; son olarak karşılaştığım her türlü zorluklarda her daim yanımda olan, desteğiyle bana güç veren ablam Av. Yağmur Filiz KAVCI'ya teşekkür ederim.

Ertan EMİN

KONYA, 2023

GİRİŞ

Balkan Yarımadası bulunduğu stratejik konum itibarıyla birçok devletin ilgi odağı olmuştur. Osmanlı Devleti, kurulduktan yaklaşık yarım asır sonra bu bölgeye gönderdiği akıncıları vasıtasıyla Rumeli’de birçok yerleşim birimini fethetmiş ve buraları birer Osmanlı şehri haline dönüştürmüştür. O şehirlerden biri Üsküp’tür. Paşa Yiğit Bey, 1392 yılında Üsküp’ü Osmanlı topraklarına katmıştır.

Osmanlı ülkesinin üç kıtaya hükmeden bir devlet haline gelmesinde etkin rol oynayan köşe taşlarından biri de eğitimidir. Dolayısıyla ilmiye teşkilatı ve bunlara bağlı olarak mektep ve medrese gibi eğitim kurumları önem arz etmekteydi.

A) Çalışmanın Amacı

Kosova Vilayetinin merkezi olan Üsküp hakkında arşivlerde yüzlerce belge olmasına rağmen eğitim kurumlarını ele alan birkaç makale ve bir tez dışında yeterli sayı ve düzeyde çalışma bulunmamaktadır. Yapılan çalışmalarda sadece klasik ve modern eğitim kurumları işlenmiş fakat yeterince belge, bilgilere bakılmadan kimi zaman kaynak olarak birkaç kitap ve makale referans verilerek kimi zaman da yüzeysel olarak konunun işlendiği görülmüştür.

Bu nedenle Üsküp medreselerinin belgeler ışığında yeniden değerlendirilerek yeni medreselerin keşfi, yerleri, eğitim sistemi, müderrisleri, talebeleri, medreselerin yapısı ve işlevleri, medreseler ve vakıf ilişkileri gibi konulara açıklık getirilerek konunun ele alınmasının faydalı olacağı düşünülmüş ve neticede bu tez ortaya çıkarılmıştır. Doktora tezi olarak Üsküp medreselerinin tercih edilmesinin sebebi Üsküp şehrinin merkezi konumu ve kültürel etkisidir. Çünkü konumu önem arz eden ve uzun yıllar boyunca Osmanlı hakimiyetinde kalan bu şehirde, kültürel varlık günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu etkinin ulaşmasının temelinde de eğitim kurumları bulunmaktadır.

B) Araştırmanın Önemi

Üsküp'te modern eğitim kurumlarının açılması ve o dönemde meydana gelen olaylar (doğal afetler, savaşlar) sonucunda klasik eğitim kurumlarında eğitimi kimi zaman sekteye uğratmışsa da zamanla ortadan kaybolmalarına ve yıkılmalarına sebep olmuştur. Ele alınacak bu çalışmada Üsküp medreseleri incelenerek bunlar hakkında kapsamlı bilgiler verilmiştir. Ayrıca Osmanlı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile Diyanet İşleri Başkanlığı arşivlerindeki belgelerden faydalanılmıştır. Bunların dışında Makedonca, Sırpça, Boşnakça vb. dillerde konuyla ilgili yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Böylece konunun çok yönlü ele alınmasına çaba sarf edilmiştir.

C) Araştırma Metodu

Araştırmada şehrin belirtilen yüzyıllar arasındaki eğitim kurumları kendi içinde kronolojik olarak verilmiştir. Ardından bu eğitim kurumlarının ismi ve kurucusu, yeri, yapım tarihi, mimarisi ve müstemilatı, vakfiyesi, gelir getiren malları, medrese tamiratları, müderrisleri, eğitim-öğretim durumu, talebeleri gibi konuları üzerinde durulmuştur. Bunun için BOA, VGMA, Tapu ve Kadastro Devlet arşivlerinde bu konu ile ilgili yer alan vakıf kayıtları ile belgelerden; Diyanet İşleri Başkanlığının Arşivi'nde bulunan müderrislerin sicil dosyalarından; Kosova Vilayeti ve İlmiye salnâmelerinden, yayımlanmış yerli-yabancı kitap, makale ve tezlerden yararlanılmıştır. Araştırma tarzı olarak, genel tarama ve içerik analizi yöntemi tercih edilerek kullanılmıştır.

D) Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Osmanlı dönemi medreseleri; örneklemi ise Üsküp medreseleri oluşturmaktadır.

E) Literatür Tanıtımı ve Değerlendirme

İslam eğitim sisteminin temel kurumlarından biri olan medrese; ders verilen fiziki şartlar, mimari özellikler, program bakımından zamanla gelişme

göstermiş ve İslam coğrafyasında pek çok yerde kurulmaya başlamıştır. Günümüzde medreseler, temel eğitim verilen yer olan sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitime denk gelen Müslümanlara has bir kurumu ifade etmektedir¹.

Camiler ilk zamanda medrese olarak da kullanılmış fakat öğrenci ve ders sayılarının artmasıyla birlikte bazı sorunlar ortaya çıkmış; ayrıca işlenen derslerde müderrisin anlatımı dışında karşılıklı konuşma şeklinde olduğundan camilerde oluşacak gürültünün önlenmesi adına bu çalışmaların cami dışında yapılması uygun görülmüştür. Bir müddet sonra müstakil medrese binaları ve medrese mimarisi ortaya çıkmıştır².

Osmanlı idaresine giren yerlerde medrese inşa etmek bir gelenek halini almış idi. Medresenin kurulması sadece insanları eğitme amacı taşıyor; aynı zamanda İslam dini ve kültürünün yaygınlaştırılmasına vesile oluyordu. Bu nedenle fethedilen Balkan şehirlerinde bu tür yapıların inşa edilmesi önem arz ediyordu.

Osmanlı'nın Balkanlardaki hakimiyeti boyunca Bulgaristan'da 142, Yunanistan'da 182, eski Yugoslavya'da 223 (günümüzde Kuzey Makedonya sınırları içinde yaklaşık 100 olmak üzere), Arnavutluk'ta 28, olmak üzere toplam 575 medresenin yapıldığı bilinmektedir³.

XVII. yüzyıl ortalarında Üsküp'e gelen Evliya Çelebi, medreseler hakkında bilgi verir. Üsküp'te medreselerden Sultân Murâd, Yahyâ Paşa, İshâk Paşa, İsâ Paşa, Mustafa Paşa ve Karlızâde, Baba Lokmân gibi medrese isimleri vardır. Toplam dokuz adet dârülkurrâsının varlığından bahsetmektedir⁴.

Şehre dair çalışmaların başında Sâlih Âsım Bey tarafından neşredilen *Üsküb Târihi ve Civârı* adlı eser gelir. Bir diğer çalışma sanat tarihi alanında Lidiya Kumbaracı Bogoyeviç'in hazırladığı *Üsküp'te Osmanlı Mimarî*

¹ Mehmet İpşirli, "Medrese", *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 327.

² Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 2.

³ İpşirli, "Medrese", s. 328.

⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, (haz.Y. Dağlı-S.Ali Kahraman-İ.Sezgin), İstanbul 2001, s. 297.

Eserleri adlı kitaptır. 1998’de Makedonca yayımlanan eser, 2008’de Türkçe’ye çevrilmiştir.

Ayrıca Mustafa Özer tarafından kaleme alınan *Üsküp’te Türk Mimarisi (XIV-XIX. Yüzyıl)* sanat tarihi açısından önem arz etmektedir. Yine bu alanda Mehmet İnbaşı-Eyüp Kul’un 2018 yılında ele aldıkları *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp (Fetihten XVIII. yüzyıla kadar)* adlı eserde de Üsküp vakıfları incelenirken medreseler konusunda da bilgiler verilmiştir.

Medrese eğitimi ile ilgili olarak da İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın *Osmanlı Devleti’nde İlimiye Teşkilatı*, Mustafa Bilge’nin *İlk Osmanlı Medreseleri*, Ziya Kazıcı’nın *Osmanlıda Eğitim Öğretim*, Hasan Akgündüz’ün *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, Cahit Baltacı’nın *Osmanlı Medreseleri*, Mehmet Süreyya’nın, *Sicill-i Osmânî* gibi eserleri medrese ve müderrisler ile ilgili genel bilgiler yer almaktadır.

Bu konuyla ilgili olarak Eljesa Asani, 2010 yılında ele aldığı “*Makedonya Medreseleri ve İsa Bey Medresesi*” adlı yüksek lisans tezinde Makedonya’da yer alan medreseler hakkında kısa kısa bilgiler vermiştir. Üsküp şehrinde yer alanlar, toplam dokuz sayfa yer ayırmış ve daha önce kaleme alınmış olan *Üsküp’te Osmanlı Mimari Eserleri* gibi birkaç makale ve kitaptan faydalanarak konuyu ele almıştır.

Mefail Hızlı’nın, “*Kuzey Makedonya’daki Osmanlı Medreseleri ve Üsküp*” olarak yayınladığı makale de yukarıda zikredilmiş tez ile benzer konular işlenmiştir.

Ljutfi Nedzıpi’nin, 2006 yılında “*XV-XVI. Yüzyıllarda Makedonya’da Kültür ve Medeniyet*” adlı yüksek lisans tezinde eğitim müesseseleri olarak medreseler kısa bir şekilde özet olarak ele alınmış, bilinen kaynaklar kullanılarak diğer çalışmalarda olduğu gibi tekrara düşüldüğü görülmüştür.

Yakup Ahbab’ın 2015 yılında “*Üsküp Sancağı’nın İdari ve Sosyoekonomik Yapısı*” adlı doktora tezinde eğitim kurumları konusuna küçük

bir yer verilmiş; ele aldığı dönem itibariyle Tanzimat döneminde modern eğitim kurumları işlenmiştir. Bu nedenle Medreseler ele alınmamıştır.

Hasan Telli'nin 2018 yılında hazırladığı “*Osmanlı Dönemi Üsküp Vakıfları*” adlı doktora tezinde ise eğitim kurumları tek bir tablo olarak verilmiş; ayrıca vakıflar içinde tespit edilebilen medreseler hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Mevlüt Dede'nin 2015'te ele aldığı “*Üsküp Vakıfları -Bir Sosyal Tarih İncelemesi-*”, adlı doktora tezinde bazı medreseler hakkında bilgi verilmiştir.

Nasir Redzepi'nin “*Üsküp İsa Bey Medresesi'nin Dünü ve Bugünü*”, adlı makalesinde İsa Bey Medresesi ile ilgili genel bilgiler verilmiş, yukarıda ele alınan diğer çalışmaların bir tekrarı niteliğinde ele alınmıştır.

Ahmet Suphi Furat'ın “*Üsküp Medresesinde Hocalık Yapmış Alimler*” adlı makalesinde 12 adet müderris hakkında kısa kısa bilgiler verilmiştir. Temelde *Osmanlı Müellifleri* adlı kitapta verilen bilgilerin benzerlerinin kullanıldığı görülmüştür.

Abdylkader Durguti'nin “*Balkanlar'da Yüksek Din Öğretiminin Tecrübeleri (Kosova ve Makedonya Örneği)*” adlı bildirisinde sadece İsa Bey Medresesi kısaca anlatılmış; herhangi bir arşiv kaynağına rastlanmamıştır. Daha çok Kosova'da bulunan medreseler üzerinde durulmuştur.

Süleyman Baki'nin “*Üsküp Meddah Medresesi ve Kapatılmadan Önce Yetişen Müderrisler*” adlı makalesinde medrese isimlerine yer verilmiş; genel anlamda Meddah Medresesi anlatılmıştır. Kaynaklar ve muhteva bakımından yukarıda zikredilenlerin benzeri bilgiler işlenmiştir.

Meral Jahyai'nin 2017 yılında ele aldığı “*Son dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri*” adlı yüksek lisans tezinde medreselerin isimlerine yer verilmiş; Meddah ile İsa Bey medreseleri işlenmeye çalışılmıştır.

Büşra Koçer'in 2020 yılında ele aldığı “Üsküp'te Sultan Murad Külliyesi” adlı yüksek lisans tezinde Sultan Murad'a ait külliyeinin içindeki unsurlar ile medresesi konusu ele alınmıştır.

Bu nedenler doğrultusunda derli toplu bir Üsküp Medreseleri araştırmasına ihtiyaç olduğu düşünülerek çalışma konusu seçilmiştir.

F) Sınırlılık

Bu çalışma, Üsküp merkezinde yer alan medreselere odaklanmaktadır. Bu eğitim kurumlarının araştırılması, kuruluşundan Cumhuriyet devri başlarına kadar mümkün olduğunca tafsilatlı bir şekilde ele alacak biçimde sınırlandırılmıştır.

G) Üsküp Tarihçesi

Balkan Coğrafyası, stratejik açıdan Asya, Afrika ve Avrupa'nın kavşak noktasında olup hem bulunduğu konum hem de diğer bölgelere uzanan bir geçit noktası olması nedeniyle tarih boyunca pek çok devletin hakimiyet alanı olmuştur⁵. Makedonya da bu bölgede yer alan bir merkez olması bakımından önem arz etmekteydi.

İlk büyük kralların kim olduğu bilinmemekle birlikte Makedonya tarihinin MÖ. VII. yüzyılda kral I. Perdikkas ile başladığı kabul edilir⁶. Herodotos, eserinde “*I. Aleksandros'un yedi kuşak atası Perdikkas'tır. Argos'tan Ilirya'ya, oradan Temos'a sürgün gelmiş üç kardeş... Gauanes, Aeropos ve Perdikkas'tır. Daha sonra bu kardeşler Makedonya'nın başka bir yerine yerleştiler. Burası Gordias'ın oğlu Midas'ın bahçelerine yakındır*”⁷ şeklinde verdiği bu malumat yukarıda bahsedilen bilgiyi destekler niteliktedir.

⁵ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, I, (çev. İhsan Durdu-Gülçin Tunalı-Haşim Koç), İstanbul 2016, s. 3.

⁶ Hristo Stefov, *İstorija na Makedonskiot Narod od Antički Vremena do Denes*, [Antik Dönemden Günümüze Makedonya Tarihi], (çev. Sonya Prus), Canada 2008, s. 67.

⁷ Tarih (Historiai), (yay. haz. Yiğit Değer Bengi), (çev. Furkan Akderin), İstanbul 2007, s. 671-672.

Batlamyus'un *Coğrafya*'sında⁸ “*Uskubî*” ismiyle anılan yer, Roma tarihçilerden Tit Liyo tarafından “*Sinita*” olarak anılmış; bir zamanlar Dardanlar'ın merkezi iken daha sonra Makedonya tarafından ilhak olunmuştur⁹.

Roma kumandanlarından Quintus Caecilius Metellus Macedonicus (MÖ. 188-115?), Üsküp'ü MÖ. 148'de zapt ederek kendi idaresi altına almış,¹⁰ uzun yıllar Roma hakimiyeti altında kaldıktan sonra İmparator I. Justinianus (527-569) ile birlikte en parlak dönemini yaşayan bu şehre; artan nüfusu, su getirilmesi ve imar faaliyetleri sonucunda Justinje'nin şehri anlamındaki “*Justiniana Prima*” ismi verilmiş idi¹¹.

VI ve VIII. yüzyıllar arasındaki Slav istilaları, yarımadada kalıcı yerleşmelere sahne olmuştur¹². 696 yılında Slavların eline geçen şehrin “*Skupi*”, olan adı, “*Skoplje*” (Skope, Skopija) olarak değiştirilmiştir¹³.

Bizans hakimiyetinin ardından Çar Samuil (976-1014) zamanında Makedonya Devleti kurulmuş ve bu sırada Üsküp, Balkanlar'ın ticaret merkezlerinden biri haline getirilmiş; Çar Samuil'in iktidarından sonra sıkça el değiştiren yönetim Bizans İmparatoru II. Basileios'un (976-1025); I. Manuel Komninos, (1143-1180), Sırp Kralı II. Stefan Uroš Milutin (1282-1321); Stefan Uroš IV Dušan (1331-1346) gibi komutanların yönetimi altında idare edilmiştir¹⁴.

Balkan Yarımadası, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin ilgi odağı haline geldi. O dönemden itibaren fetih faaliyetlerine girişilse de ilk fetihler ancak XIV. yüzyıl sonlarına doğru gerçekleştirilebilmiştir¹⁵. Osmanlı

⁸ Klaudios Ptolemaios'un yazdığı dünyanın ilk atlası olarak bilinen *Geografiki İfigisis/Coğrafya El Kitabı*'dır.

⁹ KVS, 1314/1896, s. 185.

¹⁰ Sâlih Âsım Bey, *Üsküp Târîhi ve Civrı*, (Sad. Süleyman Baki), İstanbul 2004, s. 54.

¹¹ Nazif Hoca, “Üsküb”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, XIII, İstanbul 1979, s. 122-123.

¹² Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, II, (çev. Zehra Savan-Hatice Uğur), İstanbul 2015, s. 1.

¹³ Mustafa Özer, *Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX. Yüzyıl)*, Ankara 2006, s. 12.

¹⁴ Mehmet İnbaşı, “Üsküp”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLII, İstanbul 2012, s. 377; Özer, *aynı eser*, s. 12-13.

¹⁵ Jelavich, *aynı eser*, I, s. 32.

Devleti'nin Sultan I. Murad zamanında izlediği Rumeli politikası sonucunda 1364'te Sırp Sındığı, 1371'de II. Çirmen Muharebesi ve 1389'da I. Kosova Muharebesi'nde galip gelinmiş; buna bağlı olarak Makedonya'nın kazanılmasının yolu açılmıştır¹⁶. Buradaki fetih hareketleri başladığında Makedonya; Bizans, Sırp, Bulgarlar arasında paylaşılmış haldeydi. Bu ulus-devletlerin birbirleriyle anlaşamamaları, ayrıca Ortodoksluktan nefret eden Macarlar tarafından bir Katolik baskısına maruz kalmış olmaları bu toprakların Osmanlılar tarafından kazanılması yönünde olumlu bir etmen olarak nitelendirilebilir¹⁷.

Üsküp'ün fethi ile ilgili pek çok kronikte bilgilere yer verilmiştir. Oruç Bey, eserinde; “*Sultân Bâyezîd tahta geçdi pâdişâh oldu, sene 789. Gâzî Murâd'un ömri 73 sene. Ol yıl varup Kîrat-ova'yı¹⁸ feth itdi. Andan gelüp Anatoli'ya geçdi. Ol vakt İshâk Beg Efendisi Paşa Yiğit dirlerdi. Varup Üsküb[i] ol feth itdi. sene 790*” şeklinde ifade etmektedir¹⁹. H. 790 yılı M. 1388'e tekabül etmekle birlikte o tarihte Sultan I. Bayezid (1389-1403) daha tahta çıkmamıştır. Bu nedenle H. 790 yılında Üsküp'ü fethettirmiş olması mümkün değildir.

Âşıkpaşazâde ise “*Çün cülûs itdi Bâyezîd Han emr-ile Laz vilâyetine Kîratova ma'dinini nevâhisiyle ve cemî'i ma'dinleri bile Üsküb'e Paşa Yiğit Beg'i gönderdiler ki ol İshâk Beg'ün efendisidir. Ve hem atası gibidir*” şeklinde anlatılmaktadır²⁰.

Bir diğerinde ise “*Hemân ki, Bâyezîd Han Hicretün yedi yüz doksan birinde, Ramazân'un dördüncü günü tahta geçti. Lâz vilâyetine ve Kîrat-Ova ma'denlerini zabt, nevâhisine ve Üsküb'e Paşa Yiğit Beg'i, ki İshâk Beg'ün*

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, I, Ankara (trhz), s. 173; H. Yıldırım Ağanoğlu, *Üsküp Kitabı*, İstanbul 2008, s. 102.

¹⁷ Komisyon, *Makedonya'daki Osmanlı Evrakı*, (yay. haz. Orhan Sakin-Uğurhan Demirbaş), Ankara 1996, s. 5.

¹⁸ Günümüzde bu şehrin adı Kratovo [Кратово]'dur. Üsküp merkezine ortalama 100 km. mesafe uzaklıktadır.

¹⁹ *Oruç Bey Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, (yay. haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2008, s. 31.

²⁰ *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç), İstanbul 2003, s. 394.

*efendisidür ve hem atası gibidür, ve Vidin'e Firûz Beg'i gönderdiler". "Evranüz Gâzî 40 kişiyle Üsküp hisârına yortup, gafletile gelüp, andan birkaç esîr alup, yine hünkâra gelüp, Han, Evranüz'e tahsîn itdi"*²¹ şeklinde fetihle ilgili bilgilere yer verilmiştir. 1314 tarihli *Kosova Vilayeti Salnâmesi*'nde yer alan: "Rumeli Beylerbeyisi Timurtaş Paşa'yı büyük bir ordu ile Kosova galibiyetinin semerâtını iktitâfa memur buyurmuşlardı. Ordunun ilk hareketinde Üsküb şehri işgal olunarak ve idaresi Paşa Yiğit nâm serdâra havâle olundu ki işte Üsküb'ün idâre-i Osmaniye bu intikali yani kamilen fethi tarihi bu zamandır. Tarih-i mezkûrun 792 sene-i hicriyesi olmak icab ider"²² bilgisi şehrin fethi konusunda Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin verdiği malumat ile örtüşmektedir.

Osmanlıların Balkanlardaki fetihlerin yoğunlaştığı dönemde Üsküp'te 1346'da tacını giymiş olan Sırp İmparatoru Stefan Duşan 1355'te ölmüş; kurmuş olduğu devlet küçük beyliklere bölünmüştü. Bunlardan biri olan Knez Lazar Hrebeljanović (ö. 1389) bağımsız Sırp Kilisesi'nin desteğini de alarak ön plana çıkmış; fakat Osmanlı Devleti'nin başında bulunan I. Murad ile gerçekleştirmiş oldukları Çimpe ve I. Kosova Muharebesi'nde yenik düşerek bölgeyi Osmanlı idaresine teslim etmek zorunda kalmıştır²³.

I. Kosova Meydan Muharebesi sırasında şehit düşen Sultan I. Murad'dan sonra tahta geçen Yıldırım Bayezid, ülke sınırlarını batıda Üsküp'e, güneyde Atina ve doğuda Bulgaristan Krallığı'nın tamamını içine alacak şekilde genişletmiş; Sırp sınırında bulunan Üsküp ve havalisini Osmanlı akıncı kumandanlarından Turhanoğulları soyundan gelen Paşa Yiğit'e (ö. 1413) vererek Üsküp ile Niş arasına Türk ve Tatar muhacirlerini de yerleştirdi²⁴. Osmanlıların buraya hâkim olmalarının tarihi her ne kadar tartışılrsa da

²¹ Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ* (Osmanlı Tarihi 1288-1485), (yay. haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2008, s. 122, 141.

²² 1314/1896, s. 187.

²³ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul 2015, s. 67.

²⁴ H. Çetin Arslan, *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*, Ankara 2001, s. 23; Djuneis Nureski, "Osmanlı'dan Günümüze Makedonya'daki Türk Kültürü ve Makedonya'nın Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Avrasya Etüdleri*, S. 50 (2016), s. 354.

Üsküp'ün, 6 Ocak 1392 tarihinde Paşa Yiğit tarafından fethedildiği kabul görmektedir²⁵.

Makedonca yazılan bir kaynakta ise 1389 yılında Osmanlıların Kosova'ya saldırı düzenleyerek Selanik dahil tüm Makedonya coğrafyasını ele geçirdiği; bir uc şehir olan Üsküp'ün beyliğini 1392'den 1414'e kadar Paşa Yiğit Bey'in yaptığı; onun ölümünün ardından yerine İshak Bey'in (ö. 848/1444) geçtiği bilgisi verilmektedir²⁶. Paşa Yiğit Bey'den sonra evlatlığı olan İshak Bey ve onun ölümünden sonra da İsa Bey bölgeyi idare etmişler idi²⁷.

Bölgenin tarihi boyunca muhtemelen en kalıcı izi, 1392 yılında fethedip Balkan Savaşları (1912-1913) ile kaybeden 520 yıl hüküm süren Osmanlı hâkimiyetinin bıraktığını ifade etmek mümkündür²⁸.

Osmanlı'nın kuruluş devrinde farklı tarikatlara mensup dervişlerin önderliğinde başlayan ilk iskân hareketleriyle birlikte, yeni alınmış yerlere ahali göç ettirildiği, buralara vakıflar tahsis edilerek bir iskân politikası takip edildiği bilinmektedir²⁹.

Rumeli'nin Türkleştirilmesi amacıyla I. Bayezid devrinde aşiretlerin büyük ölçüde bu coğrafyaya nakledildikleri görülmüştür. Göç edenlere, devlet tarafından zengin topraklar verilmiş, bütün akrabalarıyla geçecek olanlara yurdruk, toprak, timar gibi imtiyazlar tanımak suretiyle muhaceret teşvik edilmiştir.³⁰

Osmanlı toprak sisteminin gelişiminde Balkanlar'da XIV. yüzyıl fetih seferlerinin komutanları, askeri başarıları nedeniyle büyük siyasi nüfuz kazandılar. Devlet onlara, kalıcı mülk “*gazi mülkü*” olarak geniş topraklar

²⁵ Özer, *aynı eser*, s. 14.

²⁶ Stefov, *aynı eser*, s. 444-449.

²⁷ Emecen, *aynı eser*, s. 128.

²⁸ Jelavich, *aynı eser*, II, s. 1-2; Jelavich, *aynı eser*, I, s. 14.

²⁹ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988, s. 3.

³⁰ Halaçoğlu, *aynı eser*, s. 4.

bırakmıştı. Bu gazi aileleri, Anadolu beyleriyle birlikte Osmanlı “yüksek aristokrasi”sini oluşturdular³¹.

Sâlih Âsım Bey, fetihten sonra şehrin isminin, Arapça’da “suların kaynaması ve akması” manasına gelen “Üsküp” olarak değiştirildiğini ifade etmektedir³².

Osmanlı Devleti, yeni fethetmiş olduğu Balkan coğrafyasında sosyal ve iktisadi hayatın gereği pek çok eser inşa etmiştir. Cami, mescit, tekke, zaviye, hankah, türbe gibi dinî; mektep, medrese, darü’l-kurra, darü’l-hadis gibi ilmî; han, arasta, kervansaray ve bedesten gibi ticari eserler bunlardan bazılarıdır³³.

Yıldırım Bayezit döneminde Osmanlı hâkimiyetine alınmış ve XV. yüzyıl ortalarında bölgenin idarî merkezi haline gelmiştir³⁴. İsa Bey’in öldüğü tahmin edilen 1463’ten sonra merkezi Edirne olan Paşa Sancağına bağlı bir “kaza”ya dönüştürülmüş, 1550’de yapılan idari taksimat sonucu “Sancak” statüsüne kavuşmuştur³⁵. 1875’li yıllarda Manastır Vilayeti’ne bağlı Üsküp Sancağı; merkez kazası Üsküp olmak üzere, Kumanova, İştîp, Palanka, Radovişte, Kratova ve Koçana’dan meydana gelen yedi kazadan oluşuyordu. 1877 yılında Kosova Vilayetinin kurulması ile birlikte Üsküp, bu vilayete dahil edilmiştir³⁶.

1896 tarihli *Kosova Vilayeti Salnâmesi*’nde Üsküp içinde dokuz karakolhâne, 321 cami, 17 mescid-i şerîf, sekiz medrese, 19 tekke, yedi türbe, dört kilise, bir havra, iki metropolit hâne, bir matba’a, dört hamam, 26 su değirmeni, sekiz otel, bir saat kulesi, 75 lokanta ve meyhane, 44 han, 33 kahve ve kıraathâne, 69 fırın, bir neccar, iki su ile döndürülür dakik ve bir gaytan fabrikası, iki şimendifer istasyonu, 32 çeşme, 141 dükkân ve mağaza vardır.

³¹ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, (çev. İhsan Catay), İstanbul 2001, s. 23.

³² *Üsküp Târîhi ve Civârı*, (Sad. Süleyman Baki), İstanbul 2004, s. 55.

³³ Omer Nakičević, *Arapsko-İslamske Znanosti i Glavne Škole od XV do XVII Vijeka (Sarajevo, Mostar, Prusac)*, Sarajevo 1988, s. 34-35.

³⁴ Nazif Hoca, *aynı madde*, s. 123.

³⁵ Özer, *aynı eser*, s. 16-17.

³⁶ Mücize Ünlü, “II. Abdülhamit Döneminde Üsküp’te İmar Faaliyetleri”, *GAMER*, I/1 (2012), s. 167.

Bu kazada yerli ve yabancı; 36.101 İslâm, 6.320 Rum, 21.682 Bulgar, 727 Yahudi, 24 Latin, 149 Teb ‘a-i Ecnebiye olarak toplam 65.003 kişilik bir nüfusa sahip idi³⁷.

Yukarıda görüldüğü üzere seyyahların verdiği ve muhtelif kaynaklarda yer alan bilgilere göre şehirde eğitime önem verilmiş; burada mektep, medrese, dârü’l-kurrâ gibi kurumlar inşa edilmiştir. Nitekim bu çalışmada, Üsküp merkezine ait medreseler ele alınıp incelenmiştir.

³⁷ KVS, 1314/1896, s. 211.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜSKÜP MEDRESELERİNİN SOSYAL İŞLEVLERİ

Sultan I. Murad, tahta çıktıktan sonra Balkanların fethine önem vermiş; 1382’de İştîp, Manastır ve Pirlepe, 1385’te Ohri ve Sofya, 1386 yılında da Niş kenti fethedilmiştir. Bu dış politika Yıldırım Bayezid döneminde de devam ettirilerek 1392’de Üsküp alınmış, böylece Osmanlı Devleti’nin Balkanlara yerleşmesi kesin olarak sağlanmıştır³⁸.

Fetihten sonra padişahın isteği üzerine Anadolu’dan getirilen Müslüman aileler buralara yerleştirilerek çeşitli dinî, idarî, ilmî ve iktisadi kurumlar inşa ettirilerek İslâm toplumu modeli sunmak amaçlanmıştır³⁹.

Bu bağlamda Üsküp doğumlu veya burada görev yapmış olan çok sayıda müderris, kadı, müftü, şair ve farklı görevler yapmış bürokratin yetiştiği söylenebilir. İshak b. İbrâhîm, Sucûdî Çelebi, Şafî’i-zâde, el-Mevla Muştafa (Üskübî Muştafa Çelebi), el-Mevla Pîr Mehemmed (Üsküb Müftisi), Abdurrahman Efendi, Ahmed Paşa (Hızır Bey-zâde), Ahmed Pir Çelebi (Leys-zâde), İshak Efendi, Hasan Efendi, Hâkî, Lalî Efendi, Mehmed Molla (Vaiz Arab), Mehmed Efendi (Tefsiri), Mekkî Mehmed Emin Efendi, Nev’izâde Atâyî Efendi, Âşık Çelebi, Arap Hekim, İbnü’l-Mu’îd, Abdülkerim Efendi, Uveys b. Mehmed, Veysî, Arab İmam-zâde Hasan Efendi ve Şeyh Lutfullah el-Üskübî bunlardan bazılarıdır⁴⁰.

Bu bölümde Üsküp medreselerinin genel işlevleri, vakıf-medrese ilişkileri değerlendirilecektir.

³⁸ Emecen, *aynı eser*, s. 64-71.

³⁹ M. Hüdai Şentürk, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devri’nde Rumeli’de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri”, *Belleten*, LVII/218 (1993) s. 89-100.

⁴⁰ Uşşâkizâde İbrâhîm Hasib Efendi, *Zeyl-i Şakâ’ik*, (haz. Ramazan Ekinci), İstanbul 2017, s. 62-73, 739; Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ’iku’n-Nu’mâniyye fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye*, (haz. Muhammet Hekimoğlu), İstanbul 2019, s. 368, 512, 578-580; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi’u’l-Fuzalâ*, I, (haz. Ramazan Ekinci), İstanbul 2018, s. 209, 728; Nev’izâde Atâyî, *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fî Tekmiletî’ş-şakâ’ik*, I, (haz. Suat Donuk), İstanbul 2017, s. 129-130, 155, 864, 964; Nev’izâde Atâyî, *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fî Tekmiletî’ş-şakâ’ik*, II, (haz. Suat Donuk), İstanbul 2017, s. 1208, 1424; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, I, (haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 189-190; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, (haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, s. 93, 110, 129-133, 182, 208, 290, 314; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev. Coşkun Üçok), Mersin 1992, s. 60-62, 168, 188-189; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali)*, I, İstanbul 1980, s. 81-82.

1.1. Medrese Tanımı ve Türleri

Medrese, Arapça’da ders okunacak yerle beraber talebenin içinde oturup ders okuduğu bina manasına gelir. İslam dünyasında yaygın olarak sıbyan mektebinden sonra orta ve yüksek seviyelerde eğitim-öğretim yapılan eğitim kurumu anlamında kullanılmıştır⁴¹. Günümüzde ise bu kavram, yüksekokul ve üniversite karşılığı olarak kabul edilmektedir.

İslamiyet’in yayılmasıyla birlikte İslam eğitimi için toplanma mekânları önceden evler iken; zamanla mescit ve camiler kullanılmış idi⁴². Osmanlı Devleti’nde gerçek anlamda ilim hayatı Osman Gazi’nin (1302-1324) son devirleri ile Orhan Gazi’nin (1324-1362) dönemlerinde olduğu görülmektedir. Çünkü bu ilk devir hükümdarları ilime ve ulemaya değer vermiş; buna bağlı olarak ilim müesseseleri olan medreselerin kurulmasında öncü olmuşlardı⁴³.

Türkiye Selçuklu tipi medreseler, çoğu zaman camiden ayrı bir biçimde veya buraya yakın bir konumda, avlulu olarak inşa edilirken, Osmanlı döneminde daha çok camiye bitişik bir halde öğrencilerin ihtiyacını karşılayacak kadar hücrelere (talebe odaları) sahip bir biçimde inşa ettirilirdi. Böylece medresede eğitim gören talebe; kendisine tahsis edilen odasında kalır, günlük yemeğini vakfın imaretinde yer, günlük olarak vakfın kendisine tahsis ettiği burs miktarını alır, medresenin dershanesinde veya kimi zaman en yakın camide dersini görürdü⁴⁴.

II. Mehmed döneminde (1444-1446, 1451-1481) Sahn-ı Seman medreselerinin açılmasıyla birlikte medreselerin yeniden sınıflandırıldığı görülmüştür. Paye bakımından Yirmili (Haşiye-i Tecrid), Otuzlu (Miftah), Kırklı, Hâric Ellili, Dâhil Ellili, Sahn-ı Seman ve Altmışlı olmak üzere yedi

⁴¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1951, 436; Cahit Baltacı, *Maarif Sistemimiz*, İstanbul 1980, s. 15; Nebi Bozkurt, “Medrese”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 323-324.

⁴² Nakiçević, *aynı eser*, s. 23.

⁴³ Bilge, *aynı eser*, s. 2-10.

⁴⁴ Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Eğitim Öğretim*, İstanbul 2004, s. 108-110.

dereceye ayrılmış olduğu bilinmektedir. Bu eğitim kurumlarının isimlendirilmesinin müderrislerinin günlük aldığı akçeye göre yapıldığı anlaşılmaktadır⁴⁵. Okutulan dersler de bu sınıflandırmaya uygun olarak belirlenmiştir. Üsküp medreselerine bakıldığında genellikle Haşiye-i Tecrid, Miftah, Kırklı ve Elli medreselerin olduğu tespit edilmiştir.

Çeşitli Düzeylerdeki Medreselerin Adları	Okunan Başlıca Ders Kitapları	Kitabın İlgili Olduğu Bilim Dalı	Müderrisin Yevmiyesi
Hâşiye-i Tecrîd	Emsile, Bina, Maksut Avâmil, İzhar, Kâfiye Şerh-i Tevâlî, Metâlî Telvih Hâşiye-i Tecrîd Şerh-i Ferâiz Mutavvel	Sarf Nahiv Akâid-Kelâm Usûl-i Fıkıh Kelâm Fıkıh Belâgat	20-25 akçe
Miftah	Hâşiye-i Tecrîd Şerh-i Miftah Tenkih ve Tavzih Mesâbih	Kelâm Belâgat, Maânî Fıkıh, Usûl-i Fıkıh Hadis	30-35 akçe
Kırklı ve Hariç Elli	Miftâh-ı Ulûm Tavzih Meşârik, Hidaye Şerh-i Mevâkîf Buharî, Müslim, Mesâbih	Belâgat Usûl-i Fıkıh Hadis, Fıkıh Kelâm Hadis	40-50 akçe
Dahil Elli	Hidaye Telvih Buharî Keşşaf, Beyzavî	Fıkıh Usûl-i Fıkıh Hadis Tefsir	50 akçe
Altmışlı	Hidaye Telvih Buharî Keşşaf, Beyzavî		60 akçe
Sahn	Fatih, Süleymaniye, Ayasofya medreselerindeki dersler ile bazı altmışlı medreselerdeki dersler		60 akçe ve daha çok

Tablo 1. Osmanlı Medreselerinin Dereceleri, Okutulan Kitaplar ve Müderris Maaşları (Bk. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 59).

⁴⁵ Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim Riyazî İlimler*, I, İstanbul 1997, s. 36.

1.1.1. Önemi

Yeni fethedilen yerlerde caminin hemen yanında medrese inşa ettirilmesi bir Osmanlı geleneği haline gelmiş idi. Buradaki esas amaç, devlet ve topluma gerekli olan din, ilim ve eğitim hizmetleri ile birlikte aynı zamanda devlete gerekli olan adli ve idarî işlerde görev üstlenecek kendini yetiştirmiş nitelikli personelin yetiştirilmesidir. Böylece devlet işlerinde bilgili aynı zamanda yapılan işlerin kanuna uygunluğuna riayet eden güçlü bir sistem kurulmuş olacaktı⁴⁶. Böylece Üsküp, Rumeli'nin en üst merteye denilebilecek bir ilim merkezi haline gelmiştir⁴⁷.

1.1.2. İşlevleri

Osmanlı Devleti'nde medreselerin en temel işlevi öncelikli olarak nitelikli bir eğitim verilmesi olarak belirlenmiştir. Farklı zaman ve durumlarda bu eğitim kurumlarının eğitim-öğretim dışında da kullanılmış olduğu görülmektedir. Aşağıda bu durumlara Üsküp medreselerinden bazı örnekler verilmiştir:

Üsküp'e 5 Rebiyülahir 1298/7 Mart 1881 tarihinde göç eden muhacirlerin bir kısmının Gazi İshak Bey Camiine ait medreseye yerleştirildiği meşihat makamına bildirilmiştir⁴⁸.

Üsküp Gazi Mustafa Paşa Camii Şerifi Medresesi'nde kalan üç Nişli muhacirin hasta oldukları ve tedavi edilmeleri için belediyeye 28 Teşrinisani 1298/10 Aralık 1882'de yazı gönderilmiştir⁴⁹.

Üsküp'te bulunan ve buraya gelecek olan askerlerin geçici olarak medrese ve camilerde ikamet ettirilmeleri için belediye yönetimi 29 Teşrinievvel 1301/10 Kasım 1885'te karar almıştır. Buna göre Gazi İsa Bey

⁴⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1998, s. 234-235.

⁴⁷ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, II, (tıpkı basım), Ankara 1996, s.932-934.

⁴⁸ BOA, YB.021, no. 56/19.

⁴⁹ BOA, YB.021, no. 76/157.

Medresesi'nde dokuz oda, Gazi İshak Bey Camii ve Medresesi'nde dokuz oda, İbrahim Bey Camii Şerifi ve Medresesi dört oda, Kebir Mehmed Çelebi Camii Şerifi ve Medresesi'nde 10 oda tahsis edilmiştir.

Ayrıca Ârasta, Sultan Murad, İbn Payko, Sinan Kethüda, Gazgancılar, Tütünsüz, Yoğurtcular, Müezzîn Hoca, Dülekzâde ve Kaçanıklı Mehmed Paşa camileri gibi ibadet mekânları da bu amaca hizmet etmişlerdir⁵⁰. Bu tarihte Avusturya-Macaristan, Saraybosna'yı işgal etmiş idi. Muhtemelen askerlerin dönüşte burada konaklaması için böyle bir uygulamaya gidilmiş olunmalıdır.

Vardar Nehri'nin 18 Mart 1313/30 Mart 1897'de taşması sebebiyle evleri harap olan Köstendil muhacirleri medrese odalarına yerleştirilmiş ve günlük iki çift ekmek yardımı yapılmıştır⁵¹.

Üsküp Belediyesi'ne hitaben 14 Ağustos 1316/27 Ağustos 1900 tarihinde yazılmış bir dilekçeye göre muhacirlere belediye tarafından arsa verilip hane inşa izni çıkarıldığı için Karakapucu Mahallesi Camii ve Medresesi ile İne Bey Mahallesi Mescidi'nde kalan muhacirlerin oradan tahliye edilmesi istenmiştir⁵².

Yukarıda verilen örneklerden anlaşılaçağı üzere medreseler sadece eğitim kurumu olarak değil, yardıma muhtaç kişilerin ikamet ettirilmesi, afetlerde, savaşlarda ve buna benzer zor durumlarda da kullanıldığı ifade edilebilir.

1.2. İlmiye Sınıfı

Osmanlı devlet teşkilatından biri olan ilmiye; klasik medrese eğitiminden icâzetle mezun olunduktan sonra eğitim, hukuk, fetva ve dinî hizmetler gibi merkezî bürokrasiden oluşan bir meslek grubudur. Şeyhülislâm, nakîbüleşraf, kazasker, kadı, müderris gibi ilmiyeden olanlar buraya bağlıdır.

⁵⁰ BOA, YB.021, no. 80/163.

⁵¹ BOA, YB.021, no. 104/60.

⁵² BOA, YB.021, no. 107/136.

Fatih Sultan Mehmed'in saltanatı sırasında düzenlenen teşkilat ve teşrifat kanunnâmesinde ilmiye sınıfıyla ilgili hükümlere geniş yer verildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde farklı dönemlerde güçlü devrini yaşayan ilmiye sınıfına mensup aileler de vardı. Çandarlılar, Fenârîzâdeler, Çivîzâdeler, Taşköprülüzâdeler, Ebüssuûdzâdeler, Hoca Sâdeddinzâdeler, Kınalîzâdeler, Bostanzâdeler, Dürrîzâdeler'in oluşturduğu bu ilmiye ailelerinin bazıları devletin sonuna kadar faal görevlerde bulunmuştur.

XVII. yüzyıldan itibaren buraya ait tüm tayinler şeyhülislâmlığa geçti ve buna göre yeni bir prosedür türü meydana geldi. Böylece şeyhülislâm, tayini yapılacak ilmiye mensubunun arzuhalini “*işâret-i aliyye*” veya sadece “*işâret*” denilen teklif yazısı ile sadârete sunarak uygun görülenlerin atamasının yapılmasını sağladı⁵³.

Vakıf kurumu olan medreselerin işleyişi vakıf kurallarına uygun olarak yapıldı. Fakat toplumu ilgilendiren bir kurum olması itibarıyla denetime tabi olurdu. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kuruluşundan önce bu kurumun yönetimi, vakfiyelerindeki kuruluş şartlarına göre, Sadr-ı Âlî Nezâreti, Şeyhülislam Nezâreti, Bâbüssaâde (Kapı) Ağası Nezâreti ve Dârüssaâde Ağası (Haremeyn Evkâfı) Nezâreti'nce yürütülmüştür. Sonraki dönemde bu vazife hayır eserlerinin sayısının artması neticesinde Sadriazam, Şeyhülislam, Darüsaâde Ağası, İstanbul Kadısı gibi görevlilere havale edilmiştir⁵⁴. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise bu eğitim kurumları Meşihat Makamına devredilmiştir⁵⁵.

1.3. Müderrislik, Dersiâmlık ve Müftü-Müderrislik

Medrese ve camide talebeye ders okutan hoca yerine kullanılan bir tabirdir⁵⁶. Müderris, her ne kadar eğitim-öğretimden sorumluya da aynı

⁵³ Mehmet İpşirli, “İlmiye”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 141-145.

⁵⁴ Komisyon, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2010, s. 239.

⁵⁵ İpşirli, “Medrese”, s. 330.

⁵⁶ Pakalın, *aynı eser*, II, s. 598.

zamanda medrese mescidinin imamlığı, mütevellilik⁵⁷ gibi görevleri de üstlendiği bilinmektedir⁵⁸. Bunun dışında gerektiğinde kadı ve yöneticilere yol göstermek, vergilerin dağıtımında diğer sosyal hizmetlerin yapılmasında bilirkişi veya güvenilir kişi olarak görev almak da görevleri arasında sayılabilir⁵⁹.

“*Halka açık ders*” anlamına gelen ders-i âm tabirine XVI. yüzyıla ait kaynaklarda rastlanılması sonucunda bu tarihten önce kullanıldığını işaret etmektedir. O. Ergin, bu kavramın yeni medreseler yapılıp talebe sayısının artması; buna bağlı olarak öğrencilere yeterli miktarda dersane ve müderris bulma konusundaki sıkıntıdan dolayı ortaya çıktığını ifade etmektedir⁶⁰.

Dersiâm olabilmek için medreseden mezun olup icâzet aldıktan sonra bir imtihana daha girmek gerekiyordu. Dersiâmlar Cuma ve başka günlerde belirli camilerde Tefsir, Hadis (Buhârî, Müslim, Şifâ-ı Şerîf) dersleri verebiliyorlardı. Ayrıca ders verdiği vâkıfın şartlarına göre “*Hisâye, Mültekâ, Kudûrî ve Halebî*” gibi dersler de verebilirlerdi⁶¹. Halk arasında oldukça etkili olan bu kişilerin nüfuzlarından zaman zaman devlet de faydalanabiliyordu. Örneğin II. Mahmud (1808-1839), yaptığı ıslahatları geniş ölçüde dersiâmlar vasıtasıyla halka duyurmuş idi⁶².

Örneğin; Gazi Yahya Paşa Cami ve İmaret-i Amiresi vakfında 22 Ramazan 1280/1 Mart 1864 tarihinde ber-vechi hasbî (ücretsiz-Allah rızası için) dersiâmlık vazifesi Üskübî Salih Efendizâde Mustafa Efendi’de iken vefat ettiği gerekçesiyle yerine imtihan sonucunda işin ehli olduğu anlaşılan Eşref Efendi oğlu Tahir’e verildiği görülmüştür⁶³.

⁵⁷ Vakfiye şartları, şer’î hükümler ve mer’î mevzuat çerçevesinde vakfın işlerini idare etmek üzere görevlendirilen kimseyi ifade eder. Bk. Nazif Öztürk, “Müteveli”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 217.

⁵⁸ Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya 2017, s. 31.

⁵⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s. 97.

⁶⁰ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, I, İstanbul 1977, s. 99.

⁶¹ Arabacı, *aynı eser*, s. 36.

⁶² Mehmet İpşirli, “Dersiâm”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 185-186.

⁶³ BOA, A. {DVNSRSK. d.}, no. 205, vr. 6.

İlmiyeyi temsil eden müftü; aynı zamanda idare meclisi üyesidir. Kadılıktan gönderilen şer’i meselelere ve halkın sorularına cevap verir; bölgesindeki medrese ve ilim yuvalarının imarına, medreselerde okutulacak dersleri belirleme, icâzet verme ve medreseleri teftiş işlerine de bakarlardı⁶⁴. Müftü seçiminde dikkat edilen husus, belli bir tahsil ve kariyere sahip olan ilim erbabı arasından sadrazamın arzı ve padişahın tasdikiyle gerçekleşiyor olması idi. Buna göre ilimle uğraşan kişiler ile devlet yönetiminde görev alanlar içinden seçim yapılarak şeyhülislamlığa bildirilirdi⁶⁵.

Üsküp’te müftülük yapmış kişiler genellikle müderrislerin içinden seçildiği içine hem müftülük hem de müderrislik yaparlardı. Aşağıda bu konuda birkaç örnek vermiştir:

Üsküp Müftüsü Süleyman Efendi’nin yerine 7 Rebiyülevvel 1302/25 Aralık 1884’te Üsküp’e hicret eden Lofça Müderrisi Ali Efendi tayin edilmiştir⁶⁶.

Bir diğer örnekte ise Müderris Hasan Fehmi Efendi, 17 Nisan 1322/30 Nisan 1906 tarihinde Üsküp Müftüsü olarak da görev almıştır⁶⁷. O, bu tarihlerde aynı zamanda Yahya Paşa Medresesi’nde müderrislik görevini de icra ediyordu.

1.4. Müderris Atamaları

Müderrisler tayinleri, önceleri II. Mehmed’in *Kanunnâmesi* baz alınarak kazaskerlerin padişaha arz etmeleriyle yapılıyordu. XVI. yüzyıl sonralarından itibaren Hâşiye-i Tecrîd, Miftâh ve Kırklı medreselerin tayinleri yine aynı görevli tarafından yapılırken, daha üst medrese gruplarının atamaları Şeyhülislam tarafından sadrazam aracılığıyla yapılmıştır. Padişahın bu

⁶⁴ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislâm” *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 91-96.

⁶⁵ Arabacı, *aynı eser*, s. 44.

⁶⁶ BOA, Y. PRK. UM., no. 7/26.

⁶⁷ BOA, TFR. I. KV., no. 125/12413.

konudaki görüşü alındıktan sonra, veziriazam gerekli ruus ve beratın düzenlenmesi için Ruus Kalemine emir gönderirdi⁶⁸.

Müderreslik genellikle babadan oğula geçerdi. Eğer müderresin oğulları icazet almış ise içlerinden ehil olan babasının yerine müderres olabilir. Bu nedenle ölen müderresin yerine geçecek oğlu var mı yok mu ona bakılırdı⁶⁹. Bunun dışında müderres olarak vazife almak isteyen kişiler görev almak istedikleri bölgeye göre Anadolu veya Rumeli kazaskerliğine başvuruda bulunarak “*ruzname*” veya “*matlab*” adı verilen deftere yazdırıp atama sırası bekliyordu. Bu sisteme “*Mülâzemet*” adı verilmiştir. Beklerken geçen süre nevbet, bekleyen kişiye ise “*mülâzım*” denilmiştir. Mülâzımlar bu bekleme süresi içinde bir müderresin yanına yardımcı olarak yerleştirirdi. Kadrolarda yer açıldıkça adayların kayıt sırasına göre atamalar gerçekleştirilirdi⁷⁰. Göreve başlanılan ilk yer Haşiy-i Tecrid Medresesi idi. Bundan sonra müderres, sergilediği performans ve hazırladığı bilimsel çalışmalar neticesinde yükselerek görevine devam ederdi⁷¹. Görevde bulunan müderreslerin zamanla yükselerek yer değiştirdikleri belgelerden anlaşılmaktadır.

1.4.1. Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Atama Türleri

Osmanlı yönetiminde bir göreve atanma genellikle Arzla yapılan tevcihler aracılığı ile olmaktaydı. Bu tür kendi içinde (Kendi Arzıyla, Kadı/Naib Arzıyla, Mütevelli/Nâzır Arzıyla, Mutasarrıf Arzıyla, Şeyhülislâm İşareti ve Padişah Fermanı ile yapılan tevcihler) sonucunda gerçekleştirilirdi⁷². Aşağıda Üsküp vakıflarına özellikle medreselere yapılan tevcihlerden örnekler verilecektir.

⁶⁸ İzgi, *aynı eser*, I, s. 44.

⁶⁹ Çadircı, *aynı eser*, s. 98.

⁷⁰ Hasan Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, İstanbul 1997, s. 314; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)*, İstanbul 1999, s. 64.

⁷¹ Ömer Özyılmaz, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Ankara 2002, s. 15-16.

⁷² Hasan Demirtaş, “Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfât Defterleri: Kangırı Örneği”, *Vakıflar Dergisi* (Kısaltma: VD), S. 37 (2012), s.61-64.

1.4.1.1. Kendi Arzıyla Tevcih

Bu tür atamalar genellikle kişilerin bir kişi veya kuruma yazdıkları Arz-ı hal⁷³ ile talep edilmektedir. Bir dönem Üsküp'te Gazi İsa Bey Medresesi'nde müderrislik de yapan Abdülbaki Efendi 21 Cemaziyelevvel 1115/ 2 Ekim 1703 tarihinde verdiği dilekçeye istinaden tekrar bu görevine tayinini talep ettiği görülmektedir⁷⁴.

1.4.1.2. Kadı/Naib Arzıyla Tevcih

Mahalli kadı ve naiblerin, atanmasına uygun görülen kişiler hakkında sadarete yazdıkları yazılardır. Seyyid Mehmed Efendi'nin yerine müderris olarak tayin edildiği anlaşılan Şeyh Ali Efendi 15 yıl kadar müderrislik yaptıktan sonra görevden alınıp bu vazife küçük oğlu Mehmed'e verilmiştir. Daha sonra 50 akçe vazife ile ulemadan diğer bir Mehmed isimli şahıs müderris tayin edilmiştir. Bu kişi de vefat edince es-Seyyid Mehmed Efendi görevi devralmış daha sonra Şeyh Ali Bey getirilmiş fakat görevi layıkıyla yerine getirmemiştir. Üsküp Kadısı 'Arif Mehmed Efendi'nin isteği üzere, Şeyh Ali Efendi görevden alınarak onun yerine 30 akçe ve iki kayd-ı nân-ı aziz ile es-Seyyid Mehmed Efendi ile el-Hâc es-Seyyid Hüseyin efendiler 7 Cemaziyelevvel 1124/12 Haziran 1712'de müderris olmuşlardır⁷⁵.

Üsküp'te Gazi İsa Bey ve veledi Ahmed Bey Camii ve İmareti ve Medresesi vakfından almak üzere günlük 20 akçe vazife ile müderrislik görevini yürüten el-Hâc Abdullah oğlu Mustafa vefat etmiş; yerine öz oğlu Abdülcélil Halife 6 Şaban 1157/14 Eylül 1744'te Üsküb Naibi Seyyid Mustafa ile Üsküp Kadısı Mehmed Vasıf Efendi tarafından arz edilmiştir⁷⁶.

⁷³ Bu tabir günümüzde dilekçe olarak kullanılmaktadır.

⁷⁴ BOA, *İE. TCT.*, no. 12/1384.

⁷⁵ BOA, *C. MF.*, no. 116/5777.

⁷⁶ BOA, *EV. EMH.*, no. 178/61.

1.4.1.3. Mütevellî/Nazır Arzıyla Tevcih

Vakıf mütevellisi veya vakıf nazırı tarafından bir göreve uygun görülen birinin atamasının yapılması için kaleme aldığı yazıdır. Mütevellî Hasan Efendi tarafından yazılan dilekçede babası Seyyid Mehmed Efendi'nin yerine bu medreseye günlük altı akçe vazife ile müderrisin öz oğlu Mehmed oğlu Ataullâh'ın atanması uygun görülmüş ve kendisi 3 Şaban 1131/21 Haziran 1719 tarihinde göreve başlamıştır⁷⁷.

1.4.1.4. Mutasarrıf Arzıyla Tevcih

Dönemin valisi tarafından göreve uygun görülen kişilerin atanmasının gerçekleştirilmesi için düzenlenen yazı türüdür. Kosova Valisi Mahmud Şevket Paşa'nın arzıyla Taşlıca'da tedris-i uluma memur iken 2 Teşrinievvel 321/15 Ekim 1905 tarihinde vefat eden müderris Zeynelabidin Efendi'nin yerine Üsküp'te müderrislik yapan Ali Sırrı Efendi'nin atanması 4 Zilkade 324/20 Aralık 1906 talep edilmiş ve vazifeye uygun bulunarak ataması yapılmıştır⁷⁸.

1.4.1.5. Şeyhülislâm İşareti ile Tevcih

Şeyhülislâm Efendi'nin göreve uygun görülen kişinin atamasının yapılması amacıyla kaleme aldığı yazı türüdür. Gazi İsa Bey Vakfı mütevellisi tarafından yazılan yazıda Gazi İsa Bey Medresesi'nde günlük 20 akçe vazife ile müderris olan Hüseyin Efendi vefat etmiş; onun yerine Şeyhülislam Mustafa Aşîr Efendi'nin işaretleriyle erbab-ı istihkakdan el-Hâc Abdullah Efendi'nin atanması 7 Rebiyülahir 1214/8 Eylül 1799 tarihinde önerilmiş ve padişah tarafından uygun görülmüştür⁷⁹.

⁷⁷ BOA, AE. SAMD. III., no. 32/3095.

⁷⁸ BOA, TFR. I. KV., no. 150/14940/01-05.

⁷⁹ BOA, AE. SSLM. III., no. 247/14333.

1.4.1.6. Padişah Fermanı ile Tevcih

Padişah tarafından bir göreve uygun görülen biri tarafından verilmiş emirdir. Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) tarafından verilen bir irade emrinde Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey'in Üsküp'teki Cami ve İmaret ve Medresesi Vakfı'ndan almak üzere günlük 5 akçe ile mutemed-i Üsküp cihetine mutasarrıf olan Hasan oğlu Yusuf'un vefatı üzerine bu görev oğlu Hüseyin'e verilmiştir. Fakat bu görevi oğlu kendi rızası ile terk ettiği için ahali arasında güvenilir olarak kabul edilen Aziz oğlu Ahmed'e verilmesine 24 Zilhicce 1324/8 Şubat 1907'de padişah emir vermiş ve görevini yapmaz veya terk eder ise ondan alınıp başkasına verilmesine karar verilmiştir⁸⁰.

1.4.1.7. Diğer Atama Türleri: Osmanlı yönetiminde bir göreve atanmada etkili olan diğer bir faktör, atama sebepleridir. Bunlar; Meşrûiyyet Üzere, Lazım Olmağla, İbka ve Mahlûlünden Tevcih olarak dört grupta ele alınmaktadır. Mahlûlünden Tevcih de kendi içinde Fevt, Ferağ⁸¹ ve Kasr-ı yed⁸², Ref ' ve İneyet Tevcihi olarak gruplandırılmakta idi⁸³.

Üsküp Vakıflarında genellikle meşruiyyet ve mahlulünden tevcih (fevt⁸⁴, ferağ ve kasr-ı yed) olaylarından dolayı atamaların yapıldığı tespit edilmiştir. Aşağıda bu konu ile ilgili birkaç örnek gösterilmiştir.

İshak Bey Medresesi'nde günlük altı akçe ile muîd olan Mustafa oğlu Süleyman Halife görevinden H.1187/M.1773 yılında kendi rızasıyla Ahmed oğlu Ali için feragat etmiştir. Daha sonra muîdlik vazifesine Mehmed Halife tayin edilmiş; bu zatın da çocuksuz bir şekilde 1215/1801 yılında vefatıyla yerine Abdulfettah Halife getirilmiştir⁸⁵.

⁸⁰ BOA, EV. MKT. EVM., no. 5/526.

⁸¹ Bir kimsenin tasarruf hakkını terk etmesi, hiçbir işle meşgul olmama, istirahat etme anlamında kullanılan bir tabirdir. Bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1984, s. 307.

⁸² Bir kimsenin tasarruf hakkını terk etmesi, hiçbir işle meşgul olmama, istirahat etme anlamında kullanılan bir kavramdır. Bk. Pakalın, *aynı eser*, II, 209.

⁸³ Demirtaş, *aynı makale*, s. 64-69.

⁸⁴ Fevt, Arapça'da ölüm anlamında kullanılmaktadır.

⁸⁵ BOA, A. {DVNSRSK. d.}, no. 124, vr.33.

Seyyid Mustafa el-Mevla tarafından yazılan yazıda İsa Bey oğlu Ahmed Bey Medresesi Müderrisi Müfti Mustafa Efendi oğlu el-Hâc Abdullah Efendi 60 akçe vazife ile görevini sürdürürken vefat etmiş; yeri boş kaldığı için 7 Rebiyülevvel 1259/7 Nisan 1843 tarihinde bu görev, öz oğlu Abdülcelil'e layık görülmüştür⁸⁶.

1.5. Nısf Müderrislik

Osmanlı Medrese geleneğinde görülen türlerden biridir. Yarım veya ortak müderrislik olarak değerlendirilebilir. Müderrislik görevi genellikle babadan oğula geçerdi. Fakat bazı durumlarda kardeşler arasında veya iki oğlu arasında da paylaştırılabilirdi. Aşağıda bu duruma Gazi İshak Bey Medresesi'ne yapılan bir atamadan örnek verilmiştir.

Gazi İshak Bey Medresesi müderrisi olan Şeyh Ali Efendi, 15 yıl kadar müderrislik yaptıktan sonra görevden alınıp vazifesi, küçük oğlu Mehmed'e verilmişti. Bu kişi vefat ettikten sonra 50 akçe vazife ile ulemadan diğer bir Mehmed isimli şahıs müderris olmuştur. Ardından onun da vefatıyla es-Seyyid Mehmed Efendi görevi devralmış daha sonra Şeyh Ali Bey başa getirilmiş fakat görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Bu arada mağdur olan öğrenciler olduğu için Rumeli valisi Abdi Paşa ve Üsküp Kadısı Arif Mehmed Efendi'nin isteği üzere bu kişi görevden alınmış onun yerine 30 akçe ve 2 kayd-ı nân-ı aziz ile es-Seyyid Mehmed Efendi ile el-Hâc es-Seyyid Hüseyin efendiler müderris olarak 7 Cemaziyelevvel 1124/12 Haziran 1712 yılında müderris olarak atamaları yapılmıştır⁸⁷.

⁸⁶ BOA, C. MF., no. 21/1029/01.

⁸⁷ BOA, C. MF., no. 116/5777.

Nu.	Medresenin Adı	Banisi	Yeri	Bilinen İlk Müderrisi
1	Meddah /Paşa Yiğit /Meddah Baba Medresesi	Bölge Halkı	Şahin Mahallesi	Abdülbaki Efendi
2	Sultan Murad Medresesi	II. Murad	İbn Şahin Mahallesi	-----
3	İshak Bey /İshakıyye/Alaca Cami-i Şerifi/ Üsküp Medresesi	Gazi İshak Bey	İmaret Mahallesi/İshakıyye Mahallesi	Şücâeddin İlyas, Müfred (Üsküb şeyhi)
4	Gazi İsa Bey/İsa Bey oğlu Ahmed Bey Medresesi	Gazi İsa Bey	Cami-i Atik Mahallesi	Şeyh Hüsam Efendi
5	Hüseyin Şah Bey Medresesi	Hüseyin Paşa	Saray köyü	Halil Efendi
6	Hacı Hüseyin Bey Medresesi	Hacı Hüseyin Bey	-----	Muhyiddin Efendi
7	Burmali/Karlılı Mehmed Paşa /Karlızade Medresesi	Karlı-İli Beyi Mehmed Bey	Gazi Menteş Mahallesi	-----
8	Mustafa Paşa Medresesi	Mustafa Paşa	Mustafa Paşa Mahallesi	Mahmud Efendi
9	Mehmed Bey Medresesi	-----	-----	-----
10	Karakapucu Camii ve Medresesi	-----	Karakapucu Mahallesi	-----
11	Musa Medresesi	-----	-----	Müftizâde Osman Efendi
12	Caca Bey/Halile Medresesi	-----	-----	-----
13	Hacı Hasan ibn Ali Bey Medresesi	Mehmed Ali Bey	Hacı Kasım Mahallesi	es-Seyyid Abdülrahim Efendi oğlu Ali Efendi
14	Celiliye Hacı Bey Medresesi	-----	-----	-----
15	Hacı İsmail Ağa Camii ve Medresesi	Hacı İsmail Ağa	İbn Şahin Mahallesi	H. Ahmed Süleyman
16	Yahya Paşa Medresesi	Yahya Paşa b. Abdülhay	Çelebi Gazi Mahallesi	Arslan Hasan Fehmi Efendi
17	Tütünsüz Medresesi	Lala Hüseyin Paşa	Oruç Paşa Mahallesi	-----
18	Emir İsmail Medresesi	-----	Kebir Çelebi Mehmed Mahallesi	-----
19	Tophane Medresesi	-----	Tophane Mevkii	-----
20	Atiyye Hanım binti Arslan Bey/Debbağ Medresesi	Atiyye Hanım	Debbağ Şahin Mahallesi	Arslan Hasan Fehmi Efendi
21	Lonca Medresesi/Üveyik Baba Tekkesi	Lonca Esnafı	Kaplan Köyü	Hacı Kemal Efendi

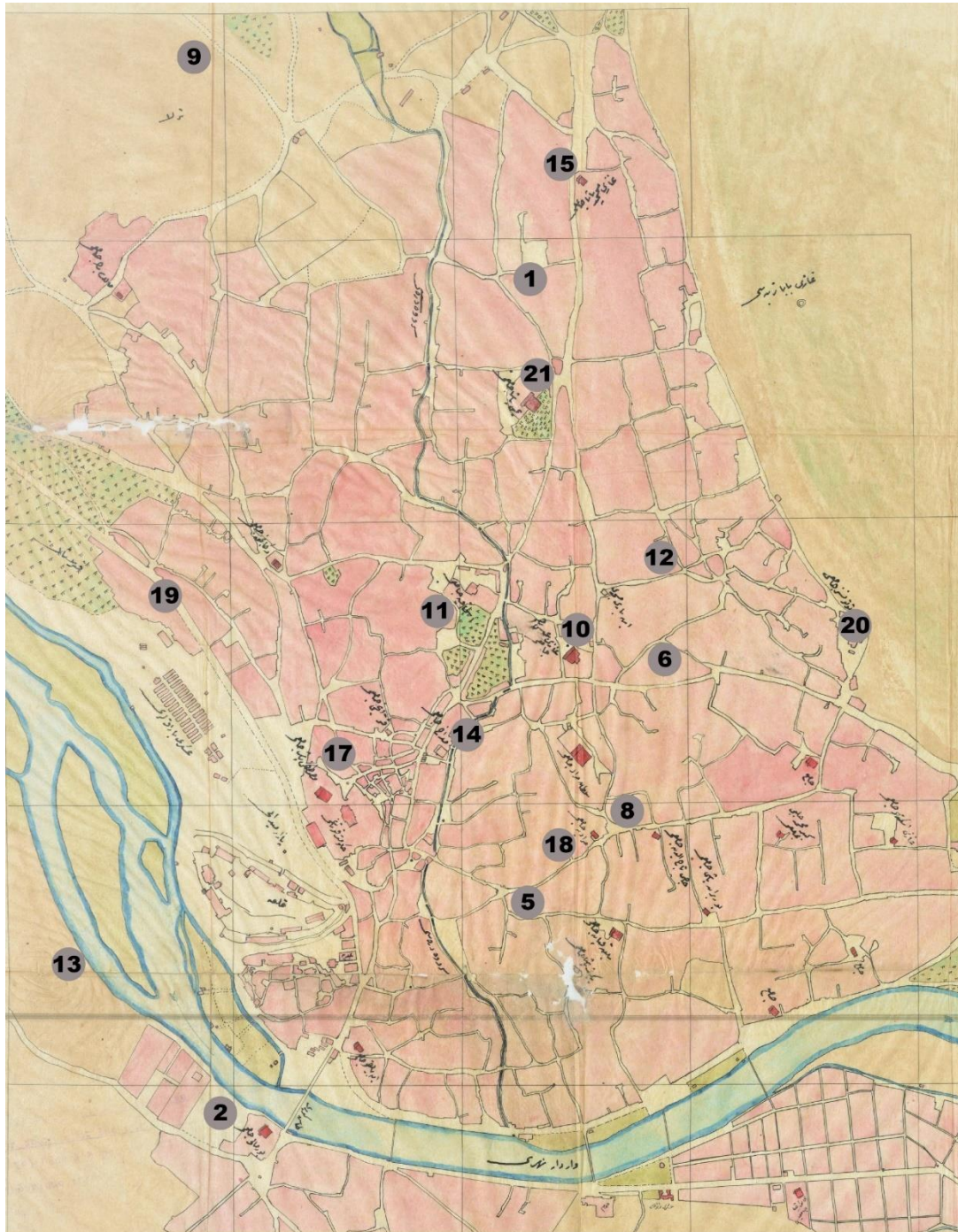
Tablo 2. Fetihten Balkan Savaşlarına kadar mevcut olan Üsküp Medreseleri.

Nu.	Görev Yaptığı Medrese/Cami (kronolojik olarak sıralanmıştır).	Müderres, Muid ve Dersiâmin Adı
1	Meddah Medresesi	Muhiddin Hoca
2	"	İsmail Hakkı Bursevi Efendi
3	"	Abdülbaki Efendi
4	Sultan Murad Camii ve Medresesi	-----
5	İshak Bey Medresesi	Şücâeddin İlyas Efendi, Müfred (Üsküb şeyhi)
6	"	Hızır Bey Efendi oğlu Ahmed Paşa
7	"	İbn Kemalpaşa [Kemalpaşazâde]
8	"	Paşa Çelebi oğlu Zeyrek Efendi
9	"	Nihânî Efendi
10	"	Nûreddin el-Karesilî Efendi [Sarigörez]
11	"	Ahîzâde el-Aydinî Efendi
12	"	Molla Mustafa b. Halil Efendi
13	"	Muslihuiddin Mustafa Efendi
14	"	İbnü'l-Kirtâs [Kirtâszâde] Efendi
15	"	İbnü'l-Mimar [Mimarzâde] Efendi
16	"	İshak el-Üskübî [İshak Çelebi] Efendi
17	"	İbn Leys Çelebi [Leyszâde] Efendi
18	"	Karasulu Hüsâmeddin Hasan Çelebi
19	"	Hayreddin Hızır Efendi
20	"	[Taşköprülüzâde Ahmed Efendi]
21	"	el-Mevlâ Hüsâmeddin (Şeydâ) Efendi
22	"	Seyyid Mehmed Efendi
23	"	Şeyh Ali Efendi
24	"	Ataullah bin Mehmed Efendi
25	"	Şeyh Mustafa Efendi
26	"	el-Hâc Hamza Halife
27	"	Mehmed Halife
28	"	el-Hâc Edhem Efendi
29	"	Haydar Efendi
30	"	Abdülrahim Efendi
31	"	Süleyman Halife b. Mustafa (Muid)
32	"	Ali b. Ahmed (Muid)
33	"	Mehmed Halife (Muid)
34	"	Abdulfettah Halife (Muid)
35	Gazi İsa Bey Medresesi	Şeyh Hüsam Efendi
36	"	el-Mevlâ Hüsâmeddin (Şeydâ) Efendi
37	"	Alâeddin Efendi
38	"	Hayreddin Efendi
39	"	Ahmed Efendi
40	"	Pîrî Mehmed Efendi
41	"	Mustafa Efendi
42	"	Abdülbaki Efendi
43	"	Şeyh Osman Efendi
44	"	Mustafa Efendi oğlu el-Hâc Abdullah Efendi
45	"	Abdülcelil Efendi
46	"	Hüseyin Efendi
47	"	el-Hâc Abdullah Efendi
48	"	Hacı Şakir Efendi
49	"	el-Hâc İsmail Hakkı Efendi

50	"	Nabi Efendi
51	Hüseyin Şah Bey Medresesi	Halil Efendi
52	"	Muhyiddin Efendi
53	"	Abdullah Efendi
54	"	Hasan Efendi
55	"	Osman Efendi
56	"	Mustafa Efendi
57	"	Abdullah Efendi
58	"	Ahmed Halife veledi Ali Efendi
59	"	Ömer Halife veledi Mehmed Efendi
60	Hacı Hüseyin Bey Medresesi	Muhyiddin Efendi
61	"	Abdülhalim Efendi
62	"	Hasan Efendi
63	Burmali Medrese	-----
64	Mustafa Paşa Medresesi	Mahmud Efendi (Dersiâm)
65	"	Halid Efendi
66	"	Müderriş Yahya Efendi
67	Mehmed Bey Medresesi	-----
68	Karakapucu Medresesi	-----
69	Musa Medresesi	Müftizâde Osman Efendi
70	Caca Bey/Halile Medresesi	-----
71	Hacı Hasan ibn Ali Bey Medresesi	es-Seyyid Abdülrahim Efendi oğlu Ali Efendi
72	"	Hacı Abdülrahim Efendi
73	"	Ahmed Kemal Efendi
74	Celiliye Hacı Bey Medresesi	-----
75	Hacı İsmail Ağa Medresesi	H. Ahmed Süleyman Efendi
76	Yahya Paşa Medresesi	Arslan Hasan Fehmi Efendi
77	"	İsmail Hakkı Efendi
78	"	Üskübî Salih Efendizâde Mustafa Efendi (Dersiâm)
79	"	es-Seyyid Abdülhamid Kadir Efendi (Müderriş)
80	"	Eşref Efendi oğlu Tahir (Dersiâm)
81	Tütünsüz Medrese	-----
82	Emir İsmail Medresesi	-----
83	Tophane Medresesi	-----
84	Atiyye Hanım binti Arslan Bey Medresesi	Arslan Hasan Fehmi Efendi
85	Lonca Medresesi	Hacı Kemâl Efendi
86	Görev Yeri Belli Olmayan Müderrişler	Müderriş Ali Sırrı Efendi
87	"	Müderrişinden Muhtar Efendi
88	"	Müderriş Hakkı oğlu Abdurrahim Efendi
89	"	Müderriş el-Hâc Abdurrahman Efendi
90	"	Müderriş Molla Süleyman Efendi
91	"	Müderriş Hacı Celâleddin Efendi
92	"	Müderriş Nabi Efendi
93	"	Müderriş Adem Sırrı Efendi
94	"	Müderriş Mahmut Kâmil Efendi
95	"	Müderriş Abdülahad Efendi
96	"	Müderriş Hacı Şaban Efendi

Tablo 3. Fetihten 1923 yılına kadar Üsküp'te Görev Yapan Müderriş, Muîd ve Dersiâmlar.

Şekil 1. Üsküp Medreselerinin harita üzerindeki yerleri (Bu kısım tarafımdan belgelerden hareketle işaretlenerek düzenlenmiştir).

ÜSKÜP MEDRESELERİ

1. Atiye Hanım binti Arslan Bey Medresesi	8. Hacı İsmail Ağa Camii ve Medresesi	15. Mehmed Bey Medresesi
2. Burmalı / Karlılı Mehmed Paşa Medresesi	9. Hüseyin Şah Bey Medresesi	16. Musa Medresesi (tespit edilemedi)
3. Caca Bey Medresesi (tespit edilemedi)	10. Gazi İsa Bey Medresesi	17. Mustafa Paşa Medresesi
4. Celiliye Hacı Bey Medresesi (tespit edilemedi)	11. Gazi İshak Bey / İshakiyye Medresesi	18. Sultan Murad Medresesi
5. Emir İsmail Medresesi	12. Karakapucu Camii ve Medresesi	19. Tophane Medresesi
6. Hacı Hasan ibn Ali Bey Medresesi	13. Lonca Medresesi / Üveyik Baba Tekkesi	20. Tüttüstüz Medresesi
7. Hacı Hüseyin Bey Medresesi (tespit edilemedi)	14. Meddah / Paşa Yiğit Medresesi	21. Yahya Paşa Medresesi

1.6. Müderrislere Yapılan Sosyal Yardımlar ve Müderris Evleri/Müştemilat

Müderrislere vakıflardan aldıkları ücret dışında ihtiyaçları doğrultusunda değişik yardımlar da yapılmakta idi. Aşağıda Üsküp'te görev yapan müderrislere farklı tarihlerde yapılan sosyal yardımlara ve müderris evi tiplerine örnekler verilmiştir.

Müderrisinden Muhtar Efendi'nin Üsküp Belediyesi'ne bulunduğu talep doğrultusunda 18 Mayıs 1292/30 Mayıs 1876'da barut verilmesi için karar verilmiştir⁸⁸. Yine Hüdaverdi Mahallesi'nde ikamet eden İvranyalı/İvraniyeli müderris İsmail Efendi'nin Belediye İdaresi kararı ile 2 Rebiyülevvel 1296/24 Şubat 1879 tarihinde bir aylık 42 kıyye kömür yardımı yapılması uygun görülmüştür⁸⁹.

Üsküp Valiliği'ne 26 Mart 1289/7 Nisan 1873'te dilekçe veren Müderris Yahya Efendi, Gazi Mustafa Paşa Mektebi'nde 15 yıldan fazla süredir ders verdiğini; ailesi ile birlikte geçim sıkıntısında olduğunu ifade ederek kendisine bir ev verilmesini talep etmiştir⁹⁰.

İsmail Voyvoda Mahallesi sakinlerinden olan Müderris Hakkı oğlu Abdurrahim Efendi'ye 20 Mayıs 307/1 Haziran 1891 tarihinde yeniden oda inşası için izin verilmiştir⁹¹. Buradan anlaşılabacağı üzere evi, tek katlı mütevazı bir yapıdan meydana gelmiştir.

İsmail Voyvoda Mahallesi'nden müderris el-Hâc Abdurrahman Efendi 6 Muharrem 1307/2 Eylül 1889 tarihinde evini yıkarak yeniden inşa ettirmek için ilmühaber almıştır. Buna göre evini her katı 75 m² olacak şekilde dizayn ederek toplam yaşam alanı 150 m² olan iki katlı mesken inşa ettirmiştir⁹².

⁸⁸ BOA, YB.021., no. 71/171.

⁸⁹ BOA, YB.021., no. 60/257.

⁹⁰ BOA, YB.021., no. 68/287.

⁹¹ BOA, YB.021., no. 91/182.

⁹² BOA, YB.021., no. 87/298/01.

İshakıyye Medresesi Müderrisi olan Abdül Efendi'nin 23 Safer 1318/22 Haziran 1900 yılında beyan ettiği tek katlı iki odadan oluşan evi, komisyonca incelenmiş ve arsasıyla birlikte 10.000 kuruş kıymet biçilmiş ona göre kendisinden vergi alınmasına karar verilmiştir⁹³.

Üsküp Müftüsü Ali Efendi'nin iskânı için asker-i şahane için inşa olunan barakalardan fazla kalacak kereste vesaireden kış gelmeden önce bir hane inşasının yapılmasını Üsküp Valisi Mehmed Necib Bedirhan tarafından 23 Eylül 1302/5 Ekim 1886'da istemiştir⁹⁴. Evin krokisine göre tek katlı ve 240 m² alana sahip olan ev; mutfak, tuvalet, kiler, üç oda ve bir misafir odasından oluşmaktadır. Evin iki tarafında kapısı mevcut olup biri ana yol, diğeri ise bahçeye açılmaktadır⁹⁵. Haremlik ve selamlık olduğu için odalar arası geçiş var ama muhtemelen perdelidir.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere ilk dönem müderrislerinin evleri genellikle küçük ve tek katlı olarak inşa ediliyordu. XVIII. yüzyıla gelindiğinde bu ev tipi yerini iki katlı daha geniş ve ferah bahçeli evlere bıraktığı söylenebilir.

1.7. Müderrislerin Sosyal Hayat İçindeki Yerleri

Müderrisler, sanıldığı gibi sadece bir eğitimci değil aynı zamanda bulundukları topluma liderlik eden, devletin içinde bulunduğu durumu yeri gelince takdir eden, yeri geldiğinde de eleştirebilen, toplumu ilgilendiren hemen hemen tüm konularda fikir beyan eden ve toplumu yönlendiren birer tefekkür oldukları ifade edilebilir. Aşağıda müderrislerin bazı toplumsal olaylardaki tutumları ve sergiledikleri tepkilerden örnekler verilmiştir.

⁹³ BOA, YB.021., no. 107/137/01.

⁹⁴ BOA, Y. PRK. UM., no. 9/29.

⁹⁵ BOA, Y. PRK. UM., no. 9/29.

1.7.1. Müderrisler Sosyal Gelişmelerin İçinde Yer Alıyorlardı

Müderrisler toplumu ilgilendiren her türlü olay hakkında fikir beyan edebilen gerektiğinde devleti uyaran bir vasma sahip oldukları söylenebilir.

Örneğin, Üsküp'te Sultan II. Abdülhamid tarafından kabul ve ilan edilen I. Meşrutiyet rejimi, 10 Zilhicce 1293/27 Aralık 1876'da Kânûn-ı Esâsî'nin de yapılmasıyla birlikte sevinçle karşılanmıştı. Bunun üzerine padişaha şehrin ileri gelenleri olarak Üsküp valisi, naibi, müftüsü, tahrirat müdürü, muhasebecisi, azalar ile Üsküp'te görev yapan 10 müderris, ayrıca şeyhler, halkın önde gelen kişileri, tüccarlar, imam ve muhtarların imzaları ile teşekkür yazısı gönderilmiştir⁹⁶.

İslam ahalisinden birkaç kişinin cemiyetler kurarak insanları kandırdıkları ve hükümete isyan ettirdiklerini fark eden Üsküp'teki müderris Abdal ve arkadaşları, bu durumu Kosova Vilayeti'ne 4 Şevval 1317/5 Şubat 1900 tarihinde bir telgraf ile bildirmişlerdir⁹⁷.

Yine İpek/Pec Vali vekili Hamzi İzzet Bey'in yazdığı telgrafta Üsküp'teki müderrislerin ahali ile birlikte ayaklanacağı, 31 Kânunuevvel 1318/13 Ocak 1903'te sadarete bildirmiştir⁹⁸. Bu durumda müderrislerin sosyal durumlara müdahale ettiklerini ifade etmek mümkündür.

Müderrisler bir nevi toplumun önderi niteliğinde kabul edilirdi. Halk, onların fikirlerine önem verir; olumsuz bir durumda onlara sahip çıkarlardı. Şeyh İdris Efendi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan beri II. Abdülhamid idaresine ve memurlarının dini konulara karşı tutumlarına tavır almış; Yunan Harbi'ne katıldıktan sonra Teselya ve Girit zayıatlarından dolayı meşrutiyet aleyhtarlarından biri haline gelmişti. Osmanlı Devleti'nde camiler bir toplanma

⁹⁶ BOA, Y.EE., no. 69/38.

⁹⁷ BOA, DH. MKT., no. 2301/02.

⁹⁸ BOA, TFR. I. KV., no. 5/477.

mekânı olduğu için bu görüşünü halkın desteğini almak amacıyla Üsküp'te Sultan Murat Camii'nde halka bu konu ile ilgili sohbetler yapmıştır⁹⁹.

Buna bağlı olarak padişahın emri üzerine 6 Mart 1316/19 Mart 1900'de Üsküp'te Şeyh İdris Efendi'nin derdest edilip trenle İstanbul'a nakledilmesi istenmiştir. Bu emri yerine getirmek amacıyla Üsküp Çarşısı kapatılmış; esnaf ve ahali Gazi İsa Bey Cami'nde Vali Vekili Reşad Bey, Memduh ve Salih paşalar, Alay Beyi, Komiserler ve Jandarmalardan oluşan bir heyet caminin üç tarafını tutmuşlardır. Fakat bir komiser, üç nefer, bir yüz başı ve 30 jandarmayı halk, ite kalka beylik fırını önüne kadar kovalayarak İdris Efendi'yi teslim etmemişlerdir¹⁰⁰.

Kosova eski valisi Hafız Mehmed Paşa'nın bazı icraatları yüzünden Üsküp'te zuhur eden olayların yatıştırılması amacıyla Edip ve Sadık paşalar ile Hafız Paşa'nın görevden alındığı 8 Mart 1316/21 Mart 1900 senesinde halka bildirilmiş fakat halk buna inanmadığı ve ayrıca Debreli Ali Bey'in de evinin basılmasından dolayı daha fazla toplanmıştır. Olayların büyümesinin ardından halktan 2000 kişinin toplanıp İstanbul'a gitmek üzere istasyona giderek vagon tutmaya teşebbüs ettikleri jurnali alınmış; bunu önlemek için askeriyeden yardım talep edilmiştir¹⁰¹.

Bu arada olaylara karışan Üsküplü İdris Efendi ve oğlu Said Efendi önce Bitlis'e; oradan Konya ve Trabzon'a sürgün edildikten sonra 27 Nisan 1318/10 Mayıs 1902'de Müderris Celâleddin Efendi ile birlikte Konya'da kalmaları uygun görülmüştür. Hatta burada kendilerine aylık dört mecdiye verilmesi ve bir aşçı tutulması kararlaştırılmıştı. Fakat devletten uzun süre ödenek alamadıkları gerekçesiyle borç yapmışlardı. Padişah emri ile borçları belediye tarafından karşılanarak ödenmişti¹⁰².

⁹⁹ Serhat Aslaner, "Mebusân-ı Kirâmın Terceme-i Hâl ve Sergüzeştleri: Meşrutiyet Devrinden Unutulmuş Bir Biyografi Risalesi" *Belleten*, LXXVII/280 (2013), s. 967-970.

¹⁰⁰ BOA, Y. PRK. UM., no. 49/126/2.

¹⁰¹ BOA, Y. PRK. UM., no. 49/126/4-5.

¹⁰² BOA, DH. MKT., no. 751/14/01-03-04.

Aradan birkaç yıl geçmiş olmasına rağmen affedilmeyen müderrisin; Kosova Valisi Reşad tarafından 27 Safer 1320/5 Haziran 1902 yılında yazılmış olan dilekçede önce Trabzon'a oradan da Konya'ya sürgün edilen Üsküplü Müderris Hacı Celal Efendi'nin oğlu Şakir Efendi'nin valiye verdiği dilekçeye istinaden affedilmesi ve Üsküp'e iade edilmesi talep etmişti¹⁰³.

Konya Valisi Şakir Paşa tarafından 4 Şevval 1321/24 Aralık 1903'te kaleme alınan bir dilekçede İdris Efendi'nin çok yaşlı ve ölüme yakın olması sebebiyle padişah tarafından affedilmeleri için saraya haber gönderdiği görülmektedir¹⁰⁴. Fakat bundan herhangi bir sonuç alınamamıştır. Bir yıl aradan sonra İdris Efendi'nin Üsküp'te İbn-i Bahri Mahallesi'nden sakin olan oğlu Ahmed'in 28 Haziran 1320/11 Temmuz 1904 yılında yazdığı mektupta babası İdris Efendi'nin eceliyle 10 gün önce vefat ettiği ve abisinin de babasına refakat için onunla birlikte Konya'da sürgün olduğunu, babası vefat ettiği için abisinin orda kalmasına gerek kalmadığını ve Üsküp'e iade edilmesini ifade etmiştir¹⁰⁵.

Yine sürgünde olan diğer Müderris Hacı Celâleddin Efendi'nin beş yıldır sürgünde olduğu ve affedilmesi için eşi, çocukları, kız kardeşinin müşterek olarak hazırladıkları mektupta kendisinin affedilip Üsküp'e iadesi için padişaha 31 Temmuz 1320/13 Ağustos 1904'te mektup göndermişlerdir¹⁰⁶. Fakat mektuplar cevapsız kalmıştır.

Halkın üzerinde büyük tesiri olan müderrislerin bir kısmı, milliyetçilik akımının da etkisiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti ile güçlü bağlar kurmuşlardı. Bu etki doğrultusunda müderrisler, kimi zaman devletin yönetim şekline Üsküp'te görevli olan paşaları görevden aldırarak kadar etkili olmuşlardı. Firzovik Olayı'nın yaşanması ve ardından II. Meşrutiyet'in ilanı bu konuda önemlidir.

¹⁰³ BOA, Y. MTV., no. 230/167.

¹⁰⁴ BOA, DH. MKT., no. 751/14/03-04.

¹⁰⁵ BOA, DH. MKT., no. 751/14/07-09-13-15.

¹⁰⁶ BOA, DH. MKT., no. 751/14/10.

Büyük Britanya Kralı VII. Edward ile Rus İmparatoru II. Nikolay, 9 Haziran 1908 tarihinde o dönemde Rus topraklarına dâhil olan Reval'de (bugünkü Estonya'nın başkenti Tallin) görüşme yapmıştır¹⁰⁷. Buna bağlı olarak Makedonya'nın ön plâna çıkarılması, Osmanlı Devleti'nde Avrupa devletlerinin Osmanlıyı paylaşmaya karar verdikleri fikrine kapılmalarına neden olmuştur. Bu gelişmeyi yönetimi devirmek için fırsat bilen İttihat ve Terakki Cemiyeti bir an önce harekete geçmiştir¹⁰⁸. 3 Temmuz 1908'de Resne kumandanı olan Niyazi Bey'den yardım istemiş; o da isyan başlatarak dağa çıkmıştır¹⁰⁹.

Arnavutların milliyetçilik fikrine kapılmasından sonra alfabe ve kullanılacak dil konusunda tartışmanın hararetli olduğu bir zamanda yine aynı yılda II. Meşrutiyet'in ilanını da beraberinde getiren Firzovik Olayı vuku bulmuştur. Aslında olay, Üsküp'te gayrimüslim çocukların eğitim gördüğü bir okul, öğrenci ve velilere Firzovik¹¹⁰ yakınlarındaki Sarayıştta bir koruda toplu bir şekilde eğlence planlamasından ibaret idi. Fakat halk arasında Avusturyalıların Kosova'yı işgal edeceği dedikodusu yayıldığından harekete geçen Arnavutlar, buraya yoğun bir biçimde toplanarak yerleşim yerlerini yakmışlardır. İş kontrolden çıktığı için bölgede asayiş sağlamaya üzere Galip Bey görevlendirilir. Halbuki o, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesidir. Onun için cemiyet, oradaki halkı dağıtmanın aksine kalabalığı meşrutiyetin ilanına teşvik amaçlı kullanılmasını istemiştir¹¹¹.

Ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin telkinleriyle Kaçanikli Hacı Şaban Efendi, camide konuşturuldu. Hacı Şaban Efendi, Arnavutlarca sevilen, hatırı sayılan bir âlim idi. O, elindeki Kur'an-ı Kerim'i cemaate göstererek "*Meşrutiyeti istemenin Allah'ın kitabını dilemek olacağını*" ifade etmiş; buna

¹⁰⁷ Devrim Vardar, "Reval Anlaşması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Tasviyesi", (İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2017, s. 1.

¹⁰⁸ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*, Ankara 1997, s. 600-601.

¹⁰⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlân Edildiğine Dair Vesikalar", *Belleten*, XX/77 (1956), s. 107-108.

¹¹⁰ Günümüzde Priştine'nin güneyinde yer alan bu şehir Kosova'dadır. Üsküp'ün ise 60 km kuzeyinde yer almaktadır.

¹¹¹ Uzunçarşılı, *aynı makale*, s. 125-127.

istinaden Kânûn-i Esâsî'yi padişah'tan istemenin zamanı geldiğini dile getirmiştir¹¹².

Galip Bey vasıtasıyla Yıldız Sarayı'na çekilen telgrafta 30.000 kişilik bir kalabalığın alanda toplandığı, mukavemette zorluk çekildiği, halk tarafından II. Meşrutiyet'in kabul edilmesinin istendiği iletilir. Galip Bey'in bahsettiği bu telgrafa atılan imzalarda; Eşraftan Hacı Ağoş, Hacı İbrahim, Yaşar, Salih, Memduh; şeyhlerden Sadettin, Mehmet Said; müderrislerden Nabi, Adem Sırrı, Abdülbaki, Mahmut Kâmil, Abdülahad, Hacı Şaban ve Üsküp Müftüsü Hasan Fehmi Efendi de dahil olmak üzere toplam 180 adet imza atılmıştır. Görüldüğü üzere, Firzovik Olayı'nın Meşrutiyetin ilanına evrilmesinde öne çıkan isimler aslında Üsküplülerden oluşuyordu¹¹³.

1.7.2. Müderrisler İtibar Sahibi Şahsiyetlerdi

Müderrisler devlet nezdinde yapılan tüm davet ve toplantılara icabet etme gibi bir özelliğe de sahipti.

Örneğin; Üsküp Mutasarrıfı Tahsin Bey, 23 Temmuz 1303/4 Ağustos 1887'de müderris olan Molla Süleyman Efendi'yi hükümet konağına oğlunun sünnet düğünü için davetiye göndermiştir¹¹⁴. Buradan hareketle müderrislerin sosyal statü olarak şehrin ileri gelenlerinden olduğu söylenebilir.

Padişahın II. Meşrutiyet'i ilan etmesinden kısa bir süre sonra Üsküp Müftüsü Hasan Fehmi Efendi, Belediye Reisi Reşad, ulema ve eşrafın birlikte padişahın doğum gününü telgraf ile 26 Eylül 1328/9 Ekim 1912'de kutlamışlardır¹¹⁵. Buradan hareketle Üsküp eşrafının V. Mehmed Reşad'ın (1909-1918) tahta çıkarılmasındaki memnuniyetlerinin bir göstergesi kabul edilebilir.

¹¹² Süleyman Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, İstanbul 2013, s. 84.

¹¹³ Külçe, *aynı eser*, s.86.

¹¹⁴ BOA, YB.021., no. 83/237.

¹¹⁵ BOA, İ. MBH., no. 10/33.

1.8. Medrese-Vakıf İlişkisi

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren fethettiği yerleri Türk şehri haline getirme de vakıfları bir araç olarak kullanmıştır. Vakıf, genel anlamda “*bir malın sahibi tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisî*” şeklinde tanımlanır. Aynı zamanda vakıf, hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm Medeniyeti’nin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesini ifade etmektedir¹¹⁶. Vakfiye ise; “*Vakfedilen bir malın hangi hayır işlerinde kullanılacağını, ne şekilde yönetileceğini gösteren senet*” anlamında kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak vakfiyeler tesis edilen vakfin nasıl idare edileceği, nerelere ne gibi harcamalar yapılacağı, kaç kişinin çalışacağı, bunlara ne kadar maaş ödeneceği, harcamaların hangi gelirlerle karşılanacağı, vakıftan kimlerin ne şekilde faydalanacağı gibi hususların vâkıf tarafından ayrıntılı biçimde belirlendiği belgeler olarak önem arz etmektedir¹¹⁷.

Üsküp vakıfları incelendiğinde, neredeyse tamamının evladiyyet vakfı olarak kurulduğu görülmektedir. Bunların büyük bir çoğunluğu padişahlar tarafından oranın fethedilmesinde rol oynayan kişilere temlik olarak verildiği bilinmektedir. Bu nedenle birçok bölgede ilk vakıfların devlet görevlileri tarafından kurulduğu görülmüştür¹¹⁸. Bu vakıflara Gazi İsa Bey, Gazi İshak Bey, Mustafa Paşa, Yahya Paşa, Paşa Yiğit Bey ve Sultan Murad Vakfı gibi kurumlar örnek verilebilir. Diğer vakıf eserleri ise, Üsküp’te yaşayan hayırsever kişilerin kurmuş olduğu vakıf eserlerinden meydana gelmekte idi.

Osmanlılarda, medrese geleneğinin Selçuklulardan beri süregelen bir sistem olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti de bu geleneği devam ettirerek şehrin gelişiminde vakıflar rolü ile medreseleri finanse etmiştir¹¹⁹. Medreselerin genellikle uzağa veya gelişme göstermemiş yerlere kurulmasıyla

¹¹⁶ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 475.

¹¹⁷ Osman Gazi Özgüdenli, “Vakfiye”, *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 465.

¹¹⁸ İlhan Akbulut, “Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi”, *VD*, S. 30 (2007), s. 64-72.

¹¹⁹ Arabacı, *aynı eser*, s. 99.

zamanla orada bir şehirleşme gösterilmesi beklenmekte idi. Ayrıca kurulan bu vakıflar aracılığıyla birçok kişinin de istihdamı sağlanmaktaydı.

Medreselerde eğitim-öğretim işleri ile uğraşan müderris, muid¹²⁰, dânişmend¹²¹, dersiâm gibi görevliler dışında bir de burada vazifeli olan hâfız-ı kütüb (kütüphaneci), bevvaab-ı medrese, hüddam-ı medrese, siraci (kandilci) ve imam-ı mescidân, noktacı¹²² gibi görevliler vardı. Bu kadro vakfın büyüklüğüne göre farklılık göstermekte olup atamaları, bağlı bulundukları medresenin vakfı tarafından yapılmaktaydı. Üsküp medreselerinde bu görevler için çoğunlukla farklı kişiler görevlendirilse de bazı zamanlarda birden fazla görevin tek kişiye verildiği de görülmüştür.

¹²⁰ Medreselerde müderrisin verdiği dersi tekrar ederek müderris yardımcılığı görevini üstlenen kişiye muid denilmektedir. Bk. Sâmî es-Sakkâr, “Muid”, *DİA*, XXXI, Ankara 2020, s. 86-87.

¹²¹ Farsça’da bilgili, ilim sahibi anlamında kullanılan bu kavram başta Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreseleri olmak üzere büyük medreselerde icazet alma seviyesine gelmiş talebeler için kullanılmaktadır. Bk. Mehmet İpşirli, “Dânişmend”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 464-465.

¹²² Medresedeki müderris, muid ve dânişmend gibi öğretim elemanlarının derslere vaktinde gelip gelmediklerini tespit edip mütevellîye bilgi vermekle görevli olan kişidir. Bk. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 1999, s. 106.

İKİNCİ BÖLÜM

XIV-XVI. YÜZYILLAR ARASINDA ÜSKÜP MEDRESELERİ

Üsküp medreseleri konusunda birbirinden farklı görüşler mevcuttur. Araştırmacı Süleyman Baki, makalesinde Evliya Çelebi ve Sâlih Âsım Bey’e dayandırarak 12 medrese olduğunu ifade etmiştir¹²³.

H. 1311/M. 1893 yılına ait *Kosova Vilayeti Salnâmesi*’nde yedi medrese yedi müderris toplam 160 talebe şeklinde yazılmıştır¹²⁴. Yine aynı kaynağın H.1314/M.1896 nüshasında medrese sayısı yedi olarak gösterilmiştir¹²⁵.

Diğer araştırmacılardan E. H. Ayverdi 12 adet, Eljesa Asani 14, Mevlüt Dede 10, Büşra Tamaç dört, Hasan Telli ise 11 medreseden bahsederek sonda bazılarının sadece ismini verdiği tablo ile 17 medrese olduğunu ileri sürmüşlerdir¹²⁶.

Bugüne kadar yapılmış olan çalışmalarda Üsküp’te fetihten günümüze kadar 7, 8, 10, 12, 17 gibi farklı sayılar verilmişse de esasında sadece Üsküp merkezinde 21 medrese olduğu tespit edilmiştir. Fetihden sonra bilinen ilk medrese 1438-1439’a tarihlenmiş, zamanla iki yüzyıl içinde 4 medrese faaliyete geçirilmiştir. Bu yüzden iki, üç ve dördüncü bölümlerde yüzyıllara göre kendi içinde de kronolojik olarak tasniflenen medreselere yer verilmiştir.

¹²³ Süleyman Baki, “Üsküp Meddah Medresesi ve Kapatılmadan Önce Yetişen Müderrisler”, *Balkanlar ve İslâm*, II, İstanbul 2020, s. 270-271.

¹²⁴ KVS, 1311/1893, s. 225.

¹²⁵ KVS, 1314/1896, s. 191-192.

¹²⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri*, III, İstanbul 2000, s.290-291; Eljesa Asani, “Makedonya’daki Medreseler ve İsa Bey Medresesi”, (Uludağ Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2010; Mevlüt Dede, “Üsküp Vakıfları -Bir Sosyal Tarih İncelemesi-”, (Gazi Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2015; Hasan Telli, “Osmanlı Dönemi Üsküp Vakıfları”, (Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2018; Büşra Tamaç, “Son Dönem Osmanlı Üsküp Uleması (1839-1913), (Uludağ Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2020.

2.1. Meddah/Paşa Yiğit Bey Medresesi

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda hakimiyet kurmaya başlamasıyla birlikte fethedilen ilk yerlerden biri Üsküp olmuştur. Burayı ele geçiren Sancak Beyi Paşa Yiğit, şehrin gelişimine katkı sağlamak maksadıyla bazı hayır eserleri inşa ettirmiştir. Yiğit Bey, yaptırdığı eserlerden biri olan bu medreseye silah arkadaşı ve hocası olan Meddah olarak da tanınan Muhiddin Hoca'nın anısına onun adını vermiştir. Bu nedenle kaynaklarda adı; kimi zaman Meddah kimi zaman da banisinden dolayı Paşa Yiğit Bey olarak kayda geçmiştir. Fetihden hemen sonra inşa ettirilmesi bakımından Üsküp'ün en eski vakıf eseri olduğu ifade edilebilir. Aşağıda bu konuda değişik açılardan bilgi verilmiştir.

2.1.1. Adı ve Kurucusu

Üsküp'ü H. 794/M. 1392 yılında kumandasındaki Osmanlı ordusu ile fetheden Paşa Yiğit Bey, Üsküp'ün ilk sancak beyi olarak bilinmektedir¹²⁷. Meddah Baba olarak tanınan Muhiddin Hoca ise 1 Recep 791/26 Haziran 1389 yılında yapılan ve Priştine yakınlarında vuku bulan Kosova Savaşı'nda Paşa Yiğit Bey ile aynı safta savaşmış ve Üsküp'ün fethinde önemli rol oynamış biri idi¹²⁸. Bu nedenle Paşa Yiğit Bey tarafından, şeyhi olan Baba Meddah'a hürmeten adına bir cami ve medrese inşa ettirdiği rivayet edilmektedir. H.1321/M. 1903 yılına ait salnamede medresenin banisi bölge halkı olarak gösterilmiştir¹²⁹. Paşa Yiğit tarafından yaptırılan bu medreseye “*Paşa Yiğit Medresesi*”¹³⁰, “*Meddah Baba Medresesi*”¹³¹ ve “*Meddah Medresesi*”¹³² gibi isimler verildiği görülmektedir.

¹²⁷ Neşrî, *aynı eser*, s. 122, 141.

¹²⁸ Gliša Elezović, “Skopski Isakovići i Paşayigit Beg”, *Glasnik Skopskog Naučnog Društva*, XI/5 (1932), s. 159.

¹²⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321/1903*, s. 635.

¹³⁰ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 247-256.

¹³¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 298-301.

¹³² BOA, DH. MUİ., no. 153/34; BOA, YB.021., no. 87/416; BOA, BEO., no. 1178/88297.

2.1.2. Yeri

Paşa Yiğit Bey Camii, Üsküp Çarşısı'nın girişinde Sulu Han ile Bitpazarı arasındaki alanda idi¹³³. E. H. Ayverdi, Paşa Yiğit Medresesi (Meddah Medresesi) olarak isimlendirdiği bu eğitim kurumunun Paşa Yiğit Mescidi avlusunda olduğunu aktarmaktadır¹³⁴. Bahsedilen alan, o dönemde Türklerin Üsküp'ü fethettikten sonra kurmuş oldukları Hüdaverdi Mahallesi sınırlarında idi. 1321/1903 yılına ait *Maarif-i Umumiye Salnâmesi*'nde yer alan medrese kaydında ise yeri Şahin Mahallesi olarak yazılmıştır¹³⁵. Fakat neden böyle yazıldığına dair net bir bilgi yoktur. Dönemin haritaları incelendiğinde Şahin Mahallesi'nin, tarif edilen alanda yer almadığı görülmektedir. Günümüzde bu yer Bitpazarska Caddesi üzerinde çarşının hemen girişinde sağda bulunmaktadır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1: Günümüzde Paşa Yiğit Camii (Foto: Ertan EMİN).

¹³³ Lidiya Kumbaracı Bogoyeviç, *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul 2008, s. 168.

¹³⁴ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 247-260.

¹³⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321/1903*, s. 635.

2.1.3. Mimarisi ve Müstemilatı

Paşa Yiğit Bey'in Üsküp'ü fethinden sonra bir vakıf kurduğu ve bu vakfa bağlı olarak kendisi tarafından inşa edilip edilmediği bilinmeyen bir camii ile bunun yanında bir mektep, medrese ve türbe yapıldığı kaydedilmiştir¹³⁶. Bu caminin ismi değişik yıllarda farklılık göstermiştir. Mesela M. 1761 yılında burası Baba Meddah Mescidi iken 1775-1780'de Baba Meddah Camii olarak adlandırılmıştır¹³⁷.

Meddah Camii diğer ismi ile Yiğit Paşa Cami, Üsküp'ün en eski camisi olup külliye içerisinde inşa edilmiştir. II. Dünya Savaşı esnasında 1943 yılında bombardmana tabi tutularak yıkılmıştır. 1961 yılına kadar ayakta kalabilen minaresi de rejim tarafından yıktırılmıştır¹³⁸.

Fotoğraf 2: Üsküp Paşa Yiğit Hazinesinde Meddah Baba Türbesi R. 1340/M. 1924 (Ayverdi, III, s. 237).

¹³⁶ Elezović, "Paşayigit Beg", s. 136.

¹³⁷ VGMA, *Hurufat*, 1185, vr. 121-122, 126; VGMA, *Hurufat*, 1206, vr. 223.

¹³⁸ Gliša Elezović, "Turski Spomenici u Skoplju", *Glasnik Skopskog Naučnog Društva*, I/1 (1925), s.136-137.

2.1.4. Vakfiyesi

Paşa Yiğit Bey'e dair herhangi bir vakfiye kaydı bulunamamıştır. Osmanlı Arşivinde yer alan Maliyeden Müdevver Defterlerin birinde buraya gelir getiren dükkânlar, bağlar ve değirmen kayıtları olduğu görülmüştür¹³⁹. Muhtemelen buradan sağlanan gelir ile vakıfta görev yapan kişilerin ücretleri veriliyor, medresenin tamiri ve bakımı yapıyordu.

2.1.5. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Meddah Medresesi, Üsküp'ün fethinden kısa bir süre sonra inşa ettirildiği için şehrin en eski medreselerinden olmalıdır. Yapım tarihi hakkında kesin bir malumat yoktur. Müderrisleri ve öğrencileri hakkında da sınırlı miktarda bilgi bulunabilmiştir.

Sâlih Âsım Bey, Üsküp'te 1888-1896 yılları arasında Meddah Medresesi'nin faal bir şekilde devam ettiğini ve burada Arapça gramer ile dini ilimlere dair dersler verildiğini ifade etmektedir¹⁴⁰.

Üsküp Meddah nam mektebi iptidaisinde 29 Recep 1316/13 Aralık 1898 yılında muallim-i sâni olan İvraniye muhaciri Hafız Süleyman Efendi'nin, 100 kuruş maaş aldığını, sıkıntı çektiğini belirterek Maarif Nezâreti'ne yazdığı yazıda Muallim-i evvelliğe tayin edilmesi için arz-ı hâl yazmıştır¹⁴¹. Bu durumda kısa bir süre için medresenin mektebe çevrildiği görülmektedir.

Medresenin H. 1321/M. 1903 yılına ait *Maarif-i Umumiye Salnâmesi*'nde müderrisi Abdülbaki Efendi, talebe sayısı 18 olarak gösterilmiştir¹⁴². Bundan bir yıl sonra Kosova Vilayeti tahrirat kalemine 13 Safer 1317/6 Mart 1909'da gönderilmiş olan yazıda Üsküp'te İbn Payko Camii Şerifi ve Meddah Medresesi'nin tamiri için 3.600 kûsur kuruşluk tahsisat

¹³⁹ Eyüp Kul, "XVII. Yüzyılda Üsküp Şehri", (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Erzurum 2013, s. 193-194.

¹⁴⁰ Sâlih Âsım Bey, *aynı eser*, s. 31.

¹⁴¹ BOA, BEO., no. 1178/88297.

¹⁴² *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321/1903*, s. 635.

istenmiştir¹⁴³. 1912 yılından sonra Balkan Savaşları neticesinde Üsküp elden çıkmış ve bu medrese kapatılmıştır. 1920-1921 yıllarına gelindiğinde Üsküplü Ataullah Kurtiş tarafından yeniden açılır. Ataullah'ın baş müderrislik görevini üstlendiği bu eğitim kurumu, 1938 yılına kadar eğitime devam etmiştir¹⁴⁴.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte medresede eğitim kısmen durma noktasına gelmiş; Sosyalist Federatif Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bu medrese 1945'te tekrar kapatılmıştır¹⁴⁵.

Müderrisleri

Muhiddin Hoca

Paşa Yiğit Bey'in Üsküp'ün fethinden sonra hocasına hürmeten inşa ettirdiği medresenin ilk müderrisi Muhiddin Hoca olmalıdır. Fakat hangi yıllar arasında burada görev aldığı ve izlemiş olduğu müfredat konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.

İsmail Hakkı Bursevi

Bu medresenin ilk müderrisi olmasa bile şu an için bilinen en eski müderrisi olduğu söylenebilir. Üsküp'te H. 1082-1086/M. 1671-1677 yılları arasında İsmail Hakkı Bursevi'nin Meddah Medresesi'nde müderrislik yaptığı ifade edilmektedir¹⁴⁶.

Üsküp'te bulunduğu sırada muhtelif camilerde vaazlarda bulunmuş ve *Mecâlisü'l-va'z ve't-tezkîr* adını vermiş olduğu Arapça eseri ortaya koymuştur. Kaleme aldığı bir diğer eser *Nuḥbetü'l-leṭâ'if* olmuştur. 1685 yılında yayın olduğu Bursa'da *Rûhu'l-beyân*'ı kaleme alarak 1703 yılında tamamlamıştır¹⁴⁷.

¹⁴³ BOA, DH. MUI., no. 153/34; BOA, DH. MUI., no. 153/45/1-2.

¹⁴⁴ Muhammet Aruçi, "Üsküp'te Meddah Medresesi", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya/2000)*, İstanbul 2002, s. 190.

¹⁴⁵ Aruçi, *aynı tebliğ*, s. 195-197.

¹⁴⁶ Baki, *aynı makale*, s. 275.

¹⁴⁷ Ali Namlı, "İsmail Hakkı Bursevi", *DİA*, XXIII, İstanbul 2001, s. 102-106.

Talebeleri

Üsküp'te Karakapucu Mahallesi'nde 13 Rebiyülevvel 1282/6 Ağustos 1865 yılında doğan Abdürreşid Efendi, sıbyan mektebinden sonra Meddah Medresesi'nde Fenari'ye kadar okuduğunu, buradan mezun olmadan ayrıldığını ifade etmiştir. 1 Ağustos 1309/13 Ağustos 1893 yılında Üsküp Mahkeme-i Şeriyyesi'nde Muhzır-ı Evvelliğe 150 kuruş maaşla (mübaşir) tayin edilerek baba mesleğini sürdürmüştür¹⁴⁸.

Meddah Medresesi talebesi olan Geylanlı (Gilan) Âdem'in 20 Zilhicce 1306/17 Ağustos 1889 tarihinde maddi durumu el vermediği için tedavi masrafları belediyece karşılanarak hastaneye kabulü için emir verilmiştir¹⁴⁹. Bu durumda medrese bu tarihte hala aktiftir.

Fotoğraf 3: Günümüzde Paşa Yiğit Bey Camii ve avlusu (Foto: Ertan EMİN).

¹⁴⁸ USAD 5626_01/MŞH. SAİD. 248/36/01.

¹⁴⁹ BOA, YB.021., no. 87/416

2.1.6. Diğer Vakıf Çalışanları

Üsküp'te Paşa Yiğit Bey Vakfı'nın mütevellisi Sahhafzâde Osman Efendi'nin ölümü üzerine yerine Mehmed Zekâî'nin layık olduğu anlaşılmış Üsküp kadısının arzıyla bu şahsın vakfın başına müteveli olarak getirilmesi 17 Zilkade 1043/15 Mayıs 1634'te talep edilmiştir¹⁵⁰.

Üsküp'te Paşa Yiğit Vakfından günlük iki akçe yevmiye ile câbi olan Mustafa vefat etmiş, yerine Mehmed Halife'nin getirilmesi Üsküb Kadısı Ahmed Efendi tarafından 29 Cemaziyelahir 1080/24 Kasım 1669'da talep edilmiştir¹⁵¹.

Üsküp'te Baba Meddah nam mahalde Paşa Yiğit Bey Camii'nde günlük iki akçe vazife ile kayyım-ı minare olan Mustafa Aziz Efendi'ye 10 Muharrem 1170/5 Ekim 1756'da bu görev verilmiştir¹⁵².

Üsküp'te Baba Meddah Camii Vakfından almak üzere günlük üç akçe ile tevliyet ciheti Hüseyin Halife'ye feragat edilerek kendisine 3 Muharrem 1175/4 Ağustos 1761'de beratı şerif verilmiştir¹⁵³.

Paşa Yiğit Camii'nde günlük sekiz akçe yevmiye ile hatip olan el-Hâc Ali oğlu Süleyman ölmüş onun yerine öz oğlu Osman Halife, 1 Zilhicce 1152/29 Şubat 1740 tarihinde atanmıştır¹⁵⁴.

Üsküp'ün fatihi ve ilk cami, medrese gibi kurumları yaptırmış olan Paşa Yiğit Bey'in cami restore edilerek günümüzde varlığını sürdürmektedir.

¹⁵⁰ BOA, C. EV., no. 272/13888.

¹⁵¹ BOA, İE. EV., no. 12/1459.

¹⁵² VGMA, *Hurufat*, 1206, vr. 223.

¹⁵³ VGMA, *Hurufat*, 1185, vr. 121.

¹⁵⁴ BOA, HAT., no. 1456/18.

2.2. Sultan Murad Camii ve Medresesi

Kosova Vilayetinin başkenti Üsküp'te doğrudan padişah II. Murad (1421-1444, 1446-1451) tarafından yaptırılan nadir eserlerden biri Sultan Murad Camii ve Medresesi'dir. XV. yüzyılın ilk çeyreğinde bina edilen bu yapılardan medresenin, ne zaman inşa edildiğine dair kesin bir kayıt olmaması sebebiyle Meddah/Paşa Yiğit Camii ve Medresesi'nden sonra olduğu düşünülmektedir. Günümüzde içinde cami, medrese, çeşme, imaret bulunan külliye şeklindeki bu vakıftan sadece camii ve şadırvanı ayakta kalmıştır. 2023 yılı içerisinde TİKA tarafından gerçekleştirilen restorasyon ile tekrar ibadete açılmıştır.

2.2.1. Adı ve Kurucusu

Osmanlı Padişahı I. Murad'ın, Sırp kumandanı Lazar ile 28 Haziran 1389 tarihinde yaptığı I. Kosova Muharebesi sonucu Rumeli'de Osmanlı'nın yerleşmesi kolaylaşmıştır¹⁵⁵. Bundan yaklaşık üç yıl sonra Üsküp fethedilmiş; Sultan II. Murad tarafından burada bir camii (1436), medrese ve imaret inşa ettirdiği görülmektedir¹⁵⁶. İsmi banisinden aldığı anlaşılan bu külliyedeki eğitim kurumuna Sultan Murad Medresesi denilmiştir.

2.2.2. Yeri

Murad Paşa Camii ve Külliyesi, Osmanlı döneminde İbn Şahin Mahallesi sınırları içinde yer alıyordu. Medrese, Osmanlı arşivinde yer alan bir vesikaya göre Sultan Murad Camii'nin güneybatısında idi¹⁵⁷. Günümüzde burası Üsküp Saat Kulesi ile Kiril i Metodi Üniversitesi'nin arasındaki alanda yer almaktadır.

¹⁵⁵ Feridun Emecen, "Kosova Savaşları", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s. 221-224.

¹⁵⁶ Bogoyeviç, *aynı eser*, s. 44; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, s. 297.

¹⁵⁷ BOA, *MF. İBT.*, no. 323/24

2.2.3. Mimarisi ve Müstemilatı

Cami

Sultan Murad Camii; banisi Sultan II. Murad tarafından, 1436'da Debreli Usta Hüseyin'e yaptırılmıştır¹⁵⁸. Bu mabede, “*Sultan Murad*”, “*Hünkâr Camii*”, “*Saat Camii*”, “*Câmi-i Kebîr*”, “*Cami-i Atık*” gibi değişik isimler verilmiştir¹⁵⁹. Cami, 1537'de yanmış ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1520-1566) yeniden inşa edilmiştir (Fotoğraf 4)¹⁶⁰.

1688 senesinde Avusturya işgali sırasında ikinci defa yakılmış olan bu mabet¹⁶¹, Üsküp'te Gazi Sultan Murad Han Camisi'nin, Vakıf mütevellisi Mehmed Ağa tarafından 358.270 akçe sarf edilerek 10 Muharrem 1124/18 Şubat 1712 tarihinde ikinci bir inşası söz konusu olmuştur¹⁶². Yine aynı yıl Sultan Murad Han Camii, savaştan dolayı harap olduğu için tamiri için gerekli olan demir, taş, nakkaş ücretleri, malzeme taşımak için arabacılara verilen ücretler dahil 1288,5 kuruşa 20 Cemaziyevvel 1124/25 Haziran 1712'de tamir edilmiştir¹⁶³.

¹⁵⁸ Feridun Emecen, “İshak Bey”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 524-525.

¹⁵⁹ Bogoyeviç, *aynı eser*, s. 44.

¹⁶⁰ Kul, *aynı tez*, s. 43

¹⁶¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, II, İstanbul 1989, s. 564; Bülent Yavuz Bâkiler, *Üsküp'ten Kosova'ya*, İstanbul 2012, s. 80.

¹⁶² BOA, TS.MA.e., no. 1042/8; BOA, TS.MA.e., no. 1239/70.

¹⁶³ BOA, TS. MA. d., no. 9008.

Fotoğraf 4: Üsküp'te Murad Paşa Camii (1785) senesine ait fotoğrafı (Sultan II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü).

Üsküp'te tamiri yapılan Sultan Murad Camii için İstanbul'dan gönderilen halı, hasır gibi malzemelerden yollardan gümrük alınmaması için Bâbüssaâde Ağası Abdullah tarafından 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840'ta emir vermiştir¹⁶⁴.

Belgelerde Üsküp'ün Kratova Köyü'nde de Sultan Murad Han'a ait bir cami olduğu ve buraya bazı atamaların yapıldığı görülmüştür¹⁶⁵.

¹⁶⁴ BOA, C. EV., no. 621/31326.

¹⁶⁵ BOA, C. EV., no. 13/638; BOA, C. EV., no. 387/19615; BOA, AE. SMST. II., no. 71/7522; BOA, AE. SMST. II., no. 11/1061.

Sultan Murad İmareti (Hünkâr İmareti)

Sultan Murad İmaretine, “*Hünkâr İmareti*” de denmektedir. Yapım tarihine dair herhangi bir bilgi söz konusu değildir. Evliya Çelebi, burayı 1660’lı yıllarda ziyaret¹⁶⁶ ettiğine göre, o tarihten önce yapılmış olmalıdır. İmaretin yeri, Sultan Murat Camii avlusu idi. Bu yapıya dair günümüzde herhangi bir iz kalmamıştır.

Fotoğraf 5: Günümüzde Sultan Murad Camii’nden bir görüntü (Foto: Ertan EMİN).

Sultan Murad Türbesi

Sultan I. Murad’ın, belgelerden anlaşılacağı üzere hem Kosova’da hem de Üsküp’te türbesi vardır. 1 Safer 1265/27 Aralık 1848’te Üsküb sancağında Kosova’da bulunan türbesi için revgan-ı zeyt (zeytinyağı), şal, şamdan ve kandil gibi gerekli diğer malzemelerin gönderilmesi bildirilmiştir¹⁶⁷. 6 Mart 1325/19 Mart 1909 yılına ait bir belgede ise Üsküp’te Sultan Murad Han’ın türbesinin tamir edilmesi gerektiği ve aynı avluda bulunan mektep talebelerinin

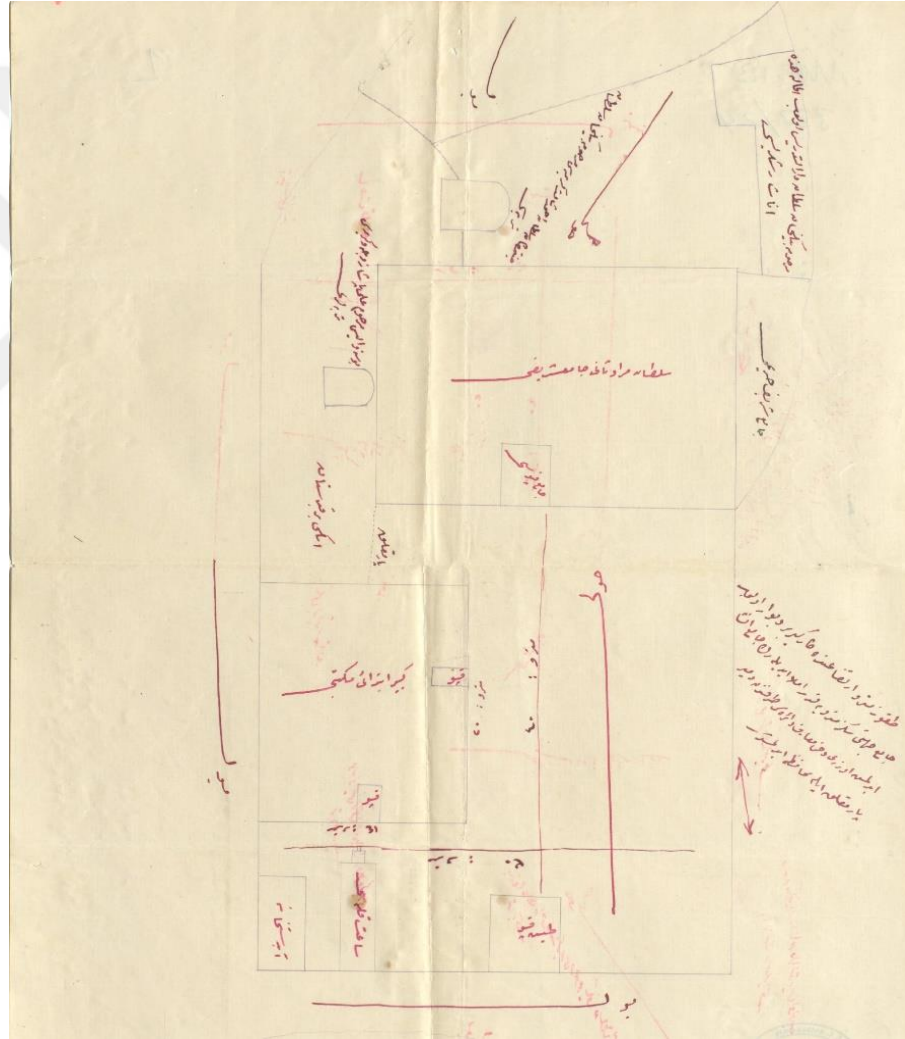
¹⁶⁶ *Seyahatnâme*, V, s. 300.

¹⁶⁷ BOA, *İ. DH.*, no. 186/10345.

türbeye zarar vermeleri sebebiyle mektebin başka yere taşınması talep edilmiştir¹⁶⁸.

Sultan Murad Çeşmesi

Sultan Murad Han Camii'nin Üsküplü Yanko tarafından 26 Şaban 1298/24 Temmuz 1881 yılında bir çeşme inşa ettirildiği kaydedilmiştir¹⁶⁹. Buradan hareketle XIX. yüzyıl başlarında burada bir çeşme olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 6: Sultan Murad Külliyesi'nin H. 1329/M. 1911 yılına ait yerleşim planı
(Kaynak: BOA, MF. İBT., no. 323/24).

¹⁶⁸ BOA, MF. MKT., no. 1022/16.

¹⁶⁹ BOA, YB.021., no. 76/142.

2.2.4. Vakfiyesi

Devlet arşivlerinde Sultan Murad Han'ın Üsküp'teki vakfına dair herhangi bir vakfiyesine rastlanmamıştır. Ancak belgeler ve vakıf muhasebe defterlerinden Üsküp'te sahip olduğu yerler, yapılan atamalar ve yapılan harcamalardan yola çıkılarak bilgi elde edilebilmektedir.

Sultan Murad Han Vakfına ait 29 Zilhicce 1275/30 Temmuz 1859 yılına ait vakıf defterinde Üsküp'te Oğrada, Ramenişte, Rodmalu, Dedeciye Veli?, Berudaliye, Markova, Yalınca, Besikoç, Perselup?, Paladede? gibi birçok köyde yer alan tarlalar, bağlar, bahçeler, değirmenler ve evler, kiraya verilerek gelir elde edildiği görülmektedir¹⁷⁰. Muhtemelen buradan elde edilen gelirlerle, vakfa ait yapıların tamiri yapılmış ve görevlilerin maaşı ödenmiştir.

2.2.5. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Sultan Murad Medresesi'ne dair ilk bilgi veren kişi, burayı 1660 tarihinde ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi'dir. Buna göre bu medrese, Bogoyeviç'in de ifade ettiği üzere caminin inşa edildiği dönemde yani XV. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş olmalıdır. Taş ve tuğladan yapılan ve kalıntıları bugüne kadar ulaşan tek medrese olduğunu görülmektedir¹⁷¹.

¹⁷⁰ BOA, *EV.d*, no. 15821.

¹⁷¹ Bogoyeviç, *aym eser*, s. 52.

Türbesi'nin avlusunda bulunduğunu ve beş yüz senelik bir vakıf eseri olduğunu da eklemektedir¹⁷⁵. Bu yapı, 1963 Üsküp Depreminde hasar gördükten sonra yıkılmış günümüze sadece temel kalıntıları gelmiştir¹⁷⁶.

2.2.6. Diğer Vakıf Çalışanları

Üsküp'te Sultan Murad Han Camii Vakfı Mütevellisi Mehmed'in vefatı üzerine yerine öz oğlu Mustafa Efendi, 15 Muharrem 1171/29 Eylül 1757'de atanmıştır¹⁷⁷.

Üsküp'te Muradiyye Camii'nde günlük bir akçe ile müezzin olan Mehmed Halife vefat etmiş; yerine Süleyman oğlu Ahmed, 4 Cemaziyelevvel 1182/16 Eylül 1768'de atanmıştır¹⁷⁸.

Üsküp'te Sultan Murad Han Camii Şerifinde hitabet görevi boş bulunduğu için bu göreve, 29 Zilhicce 1222/27 Şubat 1808'de İbrahim Halife'nin atanması istenmiştir¹⁷⁹.

Üsküp'te Cami-i Atik Mahallesi'ndeki Sultan Murad Cami-i Şerifinin hatibi olan Mehmed Selim oğlu Nureddin vefat etmiştir. Çocuğu olmadığı için yerine, Hafız Mahmud Halife oğlu Kurra Hacı Mustafa 15 Rebiyülevvel 1295/19 Mart 1878'de getirilmiştir¹⁸⁰.

¹⁷⁵ Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul 1986, s. 21-22.

¹⁷⁶ Mehmet Zeki İbrahimgil, "Sultan Murad Külliyesi", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 509-511.

¹⁷⁷ BOA, AE. SOSM. III., no. 16/1049.

¹⁷⁸ VGMA, *Hurufat*, 1120, vr. 87.

¹⁷⁹ BOA, HAT., no. 1504/27.

¹⁸⁰ TK.GM., TABD. TMR.TVC. no. 790.

2.3. Gazi İshak Bey Medresesi

Gazi Paşa Yiğit Bey'in evlatlığı olan İshak Bey, Üsküp'ün fethinde görev almış ve burada zengin bir vakıf kurarak bir Türk şehri haline getirilmesinde büyük katkı sağlamıştır. Onun kurmuş olduğu bu medrese, Üsküp'ün en büyük vakfına sahip olması sebebiyle uzun yıllar boyunca faaliyet göstermiş bir eğitim kurumu olma özelliği taşımaktadır. Bu yapı, şehrin eğitim seviyesi yüksek yani ellili (dahil) medrese grubunda faaliyet göstermiştir. Burası, Osmanlı ulemasından pek çok ünlü müderrisin görev yaptığı bir medresedir. Aynı zamanda Gazi İshak Bey Medresesi'nde devlet ve toplum için önemli birçok değerli insan yetiştirilmiştir.

2.3.1. Adı ve Kurucusu

Sultan II. Murad dönemi önemli devlet adamlarından biri olan İshak Bey, Üsküp'ü fetheden ve en eski beylerinden olan Paşa Yiğit'in oğludur. Aşıkpaşazâde, onu Paşa Yiğit Bey'in evlatlığı olduğunu ifade etmektedir¹⁸¹. İshak Bey, Semendire'nin fethinde (H. 843/ M. 1439-40) bulunmuş; daha sonra Anadolu ve Rumeli, Bosna beylerbeyliği gibi farklı önemli görevlerde rol almıştır. 848 senesi Zilkadesinde/Şubat 1445'te kendi adına vakıf kurmuş ve H. 890/M. 1485 yılında Selanik Valisi iken vefat etmiştir¹⁸².

Bu medrese farklı dönemlerde değişik isimlerle anılmıştır. İlk kurulduğu yıllarda “*Üsküp Medresesi*”¹⁸³, daha sonraki dönemlerde “*İshâk Paşa/Beg Medresesi*”¹⁸⁴, “*İshâkiyye*”¹⁸⁵, “*Alaca Cami-i Şerifi Medresesi*”¹⁸⁶, “*Gazi İshak Bey Medresesi*”¹⁸⁷, “*Üsküp Alaca İshak Bey*”¹⁸⁸ şeklinde isimlendirilmiştir.

¹⁸¹ *Tevarih-i Âli Osman*, s. 394.

¹⁸² Mehmed Süreyya, *aynı eser*, III, s. 314; Baltacı, *aynı eser*, s. 259-260.

¹⁸³ Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 298; Nev'izâde Atâyî, *aynı eser*, I, s. 271.

¹⁸⁴ Nevizade atayı, *aynı eser*, I, s. 264.

¹⁸⁵ BOA, *DH. SAİD.* d., no. 137/152; Mehmed Süreyya, *aynı eser*, III, s. 151.

¹⁸⁶ USAD 1808_01/MŞH. SAİD. 135/4/1.

¹⁸⁷ BOA, *TFR. İ. KV.*, no. 188/18176/02.

¹⁸⁸ Uşşâkizâde İbrâhîm Hasîb Efendi, *aynı eser*, s. 53

2.3.2. Yeri

Gazi İshak Bey Medresesi, vakfiyesindeki bilgiye göre o dönemde İmaret Mahallesi'nde kurulmuş idi¹⁸⁹. XIX. yüzyılda buraya İshakıyye Mahallesi denilmiştir. Bu vakfa ait külliye alanı oldukça geniştir. E. H. Ayverdi'ye göre medrese, İshak Bey Camisi'nin kuzeyinde yer alıyordu. Çünkü eskiden caminin arsası pek büyükmüş; zelzeleden sonra bir kısmı üzerinden yol geçirilmişti. Bu nedenle Çifte Hamam'ın diğer tarafında yer almalıydı¹⁹⁰. Bu teori kısmen de olsa doğru olabilir. Çifte Hamam ile camii arası yaklaşık 500 m'lik bir mesafedir. Araya açılan yolun, günümüzde de mevcut olan Kiril Peçinovic (Кирил Пејчиновић) Caddesi olması muhtemeldir. Bu durumda günümüzde medresenin yeri İshak Bey Camii'nin arkasında Arnavut Tiyatrosu ve onun yanındaki otopark alanında olmalıdır.

2.3.3. Mimarisi ve Müştemilatı

Vakfin zengin olması hasebiyle müştemilatı içinde cami, imaret, medrese, müderris evi, kütüphane, ambar, han ve hamam gibi pek çok yapısı mevcut idi. Aşağıda kısaca bu yapılar hakkında bilgi verilecektir.

Cami

Üsküp'ün en eski camilerinden birisi olan Gazi İshak Bey Camii, Bitpazarı Çarşısı'nda bulunmaktadır. Kitabesinde ifade edildiğine göre cami İshak Bey tarafından 842/1438-1439 yılında inşa edilmiştir (Fotoğraf 8)¹⁹¹.

¹⁸⁹ VGMA, *Defter*, no. 632, sayfa no. 424, sıra no. 194.

¹⁹⁰ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 258.

¹⁹¹ Bogoyevic, *aynı eser*, s. 61-66.

Fotoğraf 8: Gazi İshak Bey Camii'nden eski bir görüntü (Sultan II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü)

Gazi İshak Bey Camii ile ilgili daha eski tamirat keşiflerine şu an için rastlanmamıştır. Bu konu ile ilgili bulunan ilk kayıt Gazi İshak Bey Camii şadırvanının 25 Cemeziyelevvel 1272/2 Şubat 1856'da 100 kuruş sarf edilerek tamir ettirildiğini göstermektedir¹⁹².

Diğer bir tamirde 1327/1909 yılında Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nden izin alınarak caminin zeminine çam ağacından tahta döşeme yapılması ve kubbenin kurşunla örtülmesi planlanır¹⁹³. Günümüzde İshak Bey Camii (Alaca) Bit Pazarı'nın olduğu yerde halen ayakta olup ibadete açık durumdadır (Fotoğraf 9).

¹⁹² BOA, EV. d., no. 15499, vr. 1.

¹⁹³ Telli, *aynı tez*, s. 71.

Fotoğraf 9: Günümüzde İshak Bey Camii'nden bir görüntü (Foto: Ertan EMİN).

İmaret

İshak Paşa Külliyesi'nin içerisinde bulunan İshak Bey Camii'nin üzerinde imaret olarak kayıtlı olan kitâbede H. 842/M. 1432 tarihi verilmiştir. Bu durumda imaret, camiden önce yapılmış ve bu tarihlerde faal durumda olmalıdır. Osmanlı döneminde imaret; fakirlere ve medrese talebelerine sıcak yiyecek dağıtmak amacıyla kurulmuş hayır müessesesi yani aş evi anlamında kullanılmaktadır¹⁹⁴. Bunun dışında imarete günlük ekmek yapıp fukaralara verilirdi¹⁹⁵. Bu uygulamanın bir benzeri de Karamanoğlu İbrahim Bey

¹⁹⁴ Zeynep Tarım Ertuğ, "İmaret", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 219-220.

¹⁹⁵ KVS, 1314/1896, s. 188-189.

tarafından 868/1464'te yaptırılan imarette, 1143/1730'da fakirler ve medrese talebeleri yemek yiyorlardı¹⁹⁶.

İmaret, vakfin kurulduğu ilk günden itibaren hizmet vermeye başlamıştır. H. 848/M. 1445 yılına ait vakfiyede İshak Bey, imaret şeyhine yevmi beş akçe verilmesini ve imarette yapılacak yemekten misafirlerin ve medresede sakin olan talebelerin istifade etmesini istemiştir¹⁹⁷.

Medrese Tamiratları

Gazi İshak Bey Medresesi ile ilgili eğitim ve diğer atama bilgileri aşağıda müderrisleri ve eğitim-öğretim başlığı altında incelenecektir. Bu nedenle burada sadece geçirdiği tamiratlara dair bilgi verilmiştir.

Medreseye dair şu an için ulaşılabilen ilk tamirat belgesi, H.1140/M.1727 yılına ait olup tamiri için 380 kuruş harcandığı görülmüştür¹⁹⁸.

Vakfin muhasebe defterleri incelendiğinde 25 Cemaziyelevvel 1272/2 Şubat 1856'da camii, imaret ve medrese için toplam 200 kuruş harcanarak küçük bir tamirat geçirdiği tespit edilmiştir¹⁹⁹.

Vakfin bir yıllık muhasebesinde, medrese ile cam-i şerif avlu duvarları tamirâtı için 29 Zilhicce 1280/5 Haziran 1864 senesinde 2000 kuruş sarf edilerek tamir edildiği görülmüştür²⁰⁰.

Üsküp'teki Gazi İshak Bey Camii ve Medresesi'nin 13 Ramazan 1305/24 Mayıs 1888'de yeniden tamir edildiği anlaşılmaktadır²⁰¹.

Medresede öğrenci sayıları giderek artmıştır. Bu nedenle 1904 yılı sonlarında bu medreseye iki oda ve bir gezinti alanı ilave edilmek istenmiştir.

¹⁹⁶ Yusuf Küçükdağ, "Lâle Devri'nde Konya", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 62.

¹⁹⁷ VGMA, *Defter*, no. 632, sayfa no. 424, sıra no. 194.

¹⁹⁸ BOA, *TS.MA. d.*, no. 9421.

¹⁹⁹ BOA, *EV. d.*, no. 15499, vr. 1.

²⁰⁰ BOA, *EV. d.*, no. 18455, vr. 1.

²⁰¹ BOA, *İ. ŞD.*, no. 91/5417; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985, s. 403.

Vakfın geliri buna müsait olduğundan tadilatın gerçekleştirilmesi için hükümet tarafından 30 Şaban 1322/8 Kasım 1904 yılında izin verilmiştir²⁰².

Tehlikeli surette yıkılma üzere olan Gazi İshak Bey Medresesi mütevellisi tarafından yıktırılmış ve 17.369 kuruşa yeniden 14 Rebiyülevvel 1324/8 Mayıs 1906'da inşası planlanmıştır²⁰³. Gazi İshak Bey Medresesi yıkılmak derecesinde harap olduğundan 28.000 kör kuruşla²⁰⁴ ihya edilerek anlaşılmıştır. 30.000 kuruş ile hedm (yıkma suretiyle) ile yeniden 5 Haziran 1322/18 Haziran 1906'da inşa ettirilmiştir²⁰⁵. 14 Ramazan 1324/1 Kasım 1906'da da masrafı vakfın kendisi tarafından karşılanmak suretiyle ilaveler gerçekleştirilmiştir²⁰⁶.

Günümüzde medreseye dair herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır. Ne zaman yıkıldığı ve yerine dair şu an için tahminler dışında bir bilgi de yoktur.

Müderriş evi

İshak Bey, kurduğu vakıfta ilk dönem müderriş, içinde bir oda ve sofa (antre) bulunan kalacak yer vermiş; ayrıca bir küt'a da toprak vakfetmiştir²⁰⁷. Bu ev ve arsayı müderrişin kaldığı bahçeli lojman olarak değerlendirmek uygun olacaktır. H. 1140/M. 1727 yılına ait bir evkaf defterinde müderrişin kaldığı lojman için, “*tamir-i hane-i müderriş*” dendiği ve 1.104 kuruş sarf edilerek tamir edildiği görülmüştür²⁰⁸.

Gazi İshak Bey Camii Şerifi ve Medresesi ve İmareti Vakfı'nda bir hanenin tamire muhtaç olması ve mevcut bir ambarın yıkılmış olması sebebiyle vakıf imarı için Kosova Vilayeti'ne talepte bulunulmuş 146.750 kuruşun sarf edilerek 23 Mart 1304/4 Nisan 1888'de tamirine izin verilmiştir²⁰⁹. Burada

²⁰² BOA, *İ. EV.*, no. 37/36; BOA, *ŞD.*, no. 167/36.

²⁰³ BOA, *EV. MKT.*, no. 3055/211.

²⁰⁴ En küçük para birimidir.

²⁰⁵ BOA, *EV. MKT.*, no. 3055/211; BOA, *EV. MKT.*, no. 2911/14.

²⁰⁶ BOA, *İ. EV.*, no. 42/19; BOA, *BEO.*, no. 2942/220582.

²⁰⁷ VGMA, *Defter*, no. 632, sayfa no. 424, sıra no. 194.

²⁰⁸ BOA, *TS.MA. d.*, no. 9421.

²⁰⁹ BOA, *EV. MKT.*, no. 1423/9.

bahsedilen hane tamirinin müderris evine ait olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

Günümüze doğru gelindikçe medrese evlerinde lojman usulünün yerini müstakil evlere bıraktığı söylenebilir. İshakıyye Medresesi müderrisi olan Abdül Efendi'nin 23 Safer 1318/22 Haziran 1900 yılında belediyeye değer biçilmesi için beyanda bulunduğu tek katlı (tahtanî) iki odadan oluşan evi, komisyonca incelenmiş ve arsasıyla birlikte 10.000 kuruş kıymet biçilerek kendisinden ona göre vergi alınmasına karar verilmiştir²¹⁰.

Kütüphane

İshak Bey, kendisinde bulunan çeşitli ilmî konularda birçok kitabı da vakfa bağışlayarak bir kütüphane oluşturmuştur. Bu kütüphanenin Manastır'dan sonra (Çavuş Bey Kütüphanesi/1435) Balkanlar'da kurulan en eski ikinci (M. 1445) kütüphane olduğu anlaşılmaktadır²¹¹.

İshak Bey Vakfı Kütüphanesi'nin, vakfiyesinde yer alan malumata göre H. 848/M. 1445 yılında kurulduğu düşünülmektedir. Bu yapının nerede olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat cami bitişiğinde olmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir. İlk kurulduğunda “*Silah-ı Cevheri*”, “*Keşşâf Tefsiri*”, “*Beğavi Tefsiri*”, “*Meşârik*”, “*Şerh-i Meşârik*”, “*Hidâye*”, “*Şerh-i Hidâye*”, iki aded “*Mecmeu'l-Bahreyen Şerhi*”, manzume şerhlerinden “*Cevâhir ve Mükerrer*”, “*Sadrü'ş-şeri'a*”, “*Kunyetü'l-Fetva*”, “*Fetevâ-yı Kâdihan*”, “*Teshîlü'l-Letâif*”, “*Fetevâ-yı Câmiu'l-Usûl*”, “*Şerh-i Miftâh*”, “*Telvîh*”, “*Tevzîh*”, “*Maksad fî'n-Nair*”, “*Umdetu'l-Kelâm*”, „*Şerh-i umde*”, “*Metn-i Kâfiye*”, “*Keşşaf Haşiyesi*”, “*Maruniyye*” ve “*Şerh-i Muvâkıf*” gibi eserlerin buraya vakfedildiği görülmektedir²¹².

²¹⁰ BOA, YB.021., no.107/137/01.

²¹¹ Mahmut Gündüz, “İslâm'da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphaneler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 11 (1978), s. 183.

²¹² VGMA, *Defter*, no. 632, sayfa 424, sıra 194.

İshak Bey Kütüphanesi'nde H. 1110/M. 1698 yılında hâfız-ı kütüb olarak görev yapan Abdalbaki Efendi'nin günlük beş akçeden yıllık 2215 akçe maaş aldığı görülmektedir²¹³.

Son dönemlerde Balkanlar'da çalışma yürüten E. H. Ayverdi, burada İslam ile ilgili farklı konular ve sayılarda yaklaşık 200 kitabın mevcudiyetinden bahsetmektedir²¹⁴.

Ambar

Gazi İshak Bey Vakfına ait bir hanenin tamire muhtaç olması ve mevcut bir ambarın yıkılmasından dolayı, 181.974 kuruş masrafla yeniden yaptırılabilceği hesaplanmıştır. Bu nedenle vakfin mütevellisi, imar için Kosova Vilayeti'ne talepte bulunmuş, 146.750 kuruşun sarf edilerek 23 Mart 1304/4 Nisan 1888 tarihinde imar izni verilmiştir. Böylece hane tamirâtı gerçekleşmiş ve ambar yeniden inşa edilmiştir²¹⁵.

2.3.4. Vakfiyesi

İshak Bey, Üsküp'te birçok hayır eseri vakfederek H. 848/M. 1445 yılında vakfiyesi düzenlenmiştir. Bu eserlerin finanse edilip ayakta kalmalarının sağlanması için çok sayıda dükkân, ev, arazi, bağ, bahçe, değirmen, tarla gibi gayrimenkuller vakfedilmiştir²¹⁶.

İshak Bey, İmâret ve Medresesi için; Üsküp'ün dışında Hoca mezraası, Mirkofça ve Bane köylerinin tamamı, David? ve Metropolid mezraalarının tamamı, Koçuvişte Köyü'ndeki bağlar, meralar ve evler, biri erkek, biri kadına mahsus Çifte Hamam ve ona bitişik 12 dükkânı, Lepence Nehri ile Vardar Nehri arasındaki Su Yolu ve Değirmeni Mevkii'ndeki arsalar, Eski Han ve bitişigindeki 20 dükkân, Yeni Han ve bitişigindeki 20 dükkân, Eski Hamam'a bitişik yedi dükkân, Çarşı ortasında kalan 24 dükkânın tamamı, yine Çarşı

²¹³ BOA, TSMA, d., no. 5826.

²¹⁴ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 251-252.

²¹⁵ VGMA, *Defter*, no. 993/62, vr. 123; BOA, *EV. MKT.*, no. 1423/9.

²¹⁶ VGMA, *Defter*, no. 632, sayfa no. 424, sıra no. 194.

ortasında kalan ve İne Bey ile Tanrıvermiş mahallelerinde bulunan yedi dükkân, Çarşıdaki 12 dükkân, İmaret Mahallesi'nde Hoca Muslihuddin mülkündeki arazinin tamamı, İmaret Mahallesi'nde bulunan Kadı Hüsameddin mülkünde bir dönüm toprakta müderrisin oturması için bir oda ve bir sofanın tamamı, hanlara bitişik iki dükkândan başka 52 dükkân ile çok sayıda kitap vakfedilmiştir.

Vakfın yönetiminin önce kendisine, sonra İsâ Bey ile evlatlarına silsile şeklinde bırakılmasını istemiştir. Vakıf hasılatının 1/10'unu mütevellie, Üsküp kadısına bir dirhem, müderrise 12, medresede okuyan ve ikamet eden talebeye sekiz, imaret şeyhine beş, imama dört, müezzine üç, kâtibe iki, nakibe bir, bevvaba bir, imarete kalıp cüz okuyan 10 kişiye yevmi birer dirhem, arta kalan gelirlerden de medreselerde okuyan talebeler ile ulema ve fukaraya sarf edilmesi şart koşulmuştur²¹⁷.

Vakfın Gelir-Giderleri

Üsküp, akıncı beyleri tarafından fethedildikten sonra toprakların bir kısmının temlik olarak akıncı beylerine verildiği bilinmektedir. Sultan II. Murad döneminde de Bane ve Mirkofça köyleri, İshak Bey'e mülk olarak verilmiş; o da buraya ait gelirleri Üsküp'te inşa ettirmiş olduğu imaret ve medreseye vakfetmiştir²¹⁸. Ayverdi, daha sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından da Draçeva Köyü'nün mülk olarak verildiğini ifade etmiştir. Bu kayıt tapu tahrir defterlerinde de yer almaktadır²¹⁹.

Vakfiyede bahsi geçen Koçuvişte Köyü de tüm gelirleriyle birlikte Sultan II. Murad tarafından İshak Bey'e hediye edilmiştir²²⁰. İshak Bey'in ölümünden sonra miras olarak oğlu Paşa Bey'e geçmiş; onun da vefatından sonra İsa Bey vakfına tahsis edilmiştir²²¹.

²¹⁷ VGMA, *Defter*, no. 632, sayfa no. 424, sıra no. 194; BOA, *EV. MKT.*, no. 1311/2B.

²¹⁸ BOA, *TT.TTd.*, no. 232, s. 823; TK.GM., *TKG. KK. TT.d.*, no. 190, vr. 299 a.

²¹⁹ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 250-252; TK.GM., *TKG. KK. TT.d.*, no. 190, vr. 297 a.

²²⁰ BOA, *TT.TTd.*, no. 232, s. 833; TK.GM., *TKG. KK. TT.d.*, no. 190, vr. 295 a.

²²¹ VGMA, *Defter*, no. 632, sayfa no. 424, sıra no. 194.

Gazi İshak Bey Vakfının, vakfiyesinde yer almayan fakat ileriki yıllarda farklı mülkler edindiği görülmektedir. 29 Zilhicce 1266/5 Kasım 1850 tarihindeki bir muhasebe defterine göre Gulum/Guluh? Köyü'nde birer dönümden üç dönüm tarla; Boz adı verilen köyde bir dönüm tarla, Berazde Köyü'nde birerden altı dönüm tarla; Begân karyesinde birerden beş dönüm tarla, Çocur Köyü'nde birerden iki dönüm tarla, Orizar Köyü'nde bir dönüm tarlasının bulunduğu ve genellikle gayrimüslimler ağırlıkta olmak üzere yıllık olarak kiraya verildiği tespit edilmiştir²²².

Vakıf mütevellisi Abdülhalim Bey döneminde bir senelik muhasebesi tutulmuştur. Buna göre; aşar gelirleri olan Begân, Yarardede, Galusa, Husa, Orizar köyleri ile yaylak olarak kiraya verilen Bilaçe'den toplam 42.610 kuruş gelir elde edilmiştir. Bunların dışında Üsküp'ün çeşitli yerlerinde dükkân ve hanlardan da 10.250 kuruş geldiği tespit edilmiştir. Bu durumda toplam geliri 25 Cemaziyelevvel 1272/2 Şubat 1856 tarihinde 52.860 kuruş olarak hesaplanmıştır²²³.

Yine aynı vakfa ait ferağ ve intikal muhasebe defterleri incelendiğinde 25 Muharrem 1275/4 Eylül 1858 tarihinde Orizar Köyü'nde 33 kıtada farklı büyüklüklerde toplam 217,5 dönüm tarla, iki adet menzil, Mirkofça Köyü'nde 23 dönüm tarla iki adet değirmen ve iki dönüm bahçe, Kurudere adlı mevkiye iki dönüm bağ, Koçuvişte Köyü'nde 16 dönüm içinde on buçuk dönüm tarlasının olduğu kalan beş buçuk dönümde ise bağ-bahçe olduğu ve Çayır mevkinde bir adet değirmen yaptırıldığı tespit edilmiştir. Yine Begân Köyü'nde 12 dönüm tarla, Mirkofça Köyü'nde 21 dönüm tarla, üç buçuk dönüm bağ ve bir adet hanesinin mevcut olduğu görülmüştür²²⁴. Bu durumda vakıf, mevcut yerlerdeki mal varlığını artırmış ve yeni yerler almıştır.

²²² BOA, EV. d., no. 14170, vr. 1-2.

²²³ BOA, EV. d., no. 15499, vr. 1.

²²⁴ BOA, EV. d., no. 15821, vr. 7-10.

Vazifeler	25 Cemaziyelevvel 1272/2 Şubat 1856 Yılına ait Yevmiyeler (Kuruş)	29 Zilhicce 1280/ 5 Haziran 1864 Yılına ait Yevmiyeler (Kuruş)
İmam-ı Evvel	90	-
Hatib	45	-
Müderris	95	-
Dânişmend	24	24
Müezzin-ı Evvel	30	-
Müezzin-ı Sani	30	-
Müezzin-i Cuma	51	-
Türbedâr	12	12
Ferraş-ı Şadırvan	12	12
Kâse-şûy	12	12
Salâvat-Hân	25	-
Cabi	90	12
Kayyım	137	-
Nazır	36	-
Talebe-i Medrese	111	-
Duagû	30	-
Hatimi şerif	30	-
Vekîl-harc	15	-
Şeyh-i İmaret	15	-
Hüddam-ı Medrese	-	100

Tablo 4: Gazi İshak Bey Vakfında muhtelif yıllara ait görevlilere ödenen yevmiyeler²²⁵.

Yukarıda yer alan tablodan hareketle 1856-1864 yılları arasında vakıf görevlilerinin yevmiyelerinde bir değişiklik söz konusu olmadığı görülmektedir. Vakfiyesinde talebelerine de günlük burs verilmesi şartı olduğundan bu talebelerinin tümüne toplam 111 kuruşun yevmiye olarak verildiği anlaşılmaktadır.

Vakıf giderlerinde yukarıda gösterilmiş olan yevmiyeler dışında ayrıca cami, imaret ve medrese tamiratları için 200, şadırvan tamiri için 100, kandil, süpürge vesaire perakende malzemeler için 59, harç muhasebecisi için 1111 ve diğer giderler olmak üzere 25 Cemaziyelevvel 1272/2 Şubat 1856 tarihinde 1.919 kuruş 15 para gider gösterilmiştir²²⁶.

²²⁵ BOA, EV. d., no. 18455, vr. 1; BOA, EV. d., no. 16853, vr. 1; BOA, EV. d., no. 15499, vr. 1.

²²⁶ BOA, EV. d., no. 15499, vr. 1.

Bir diğerk vakıf muhasebe defteri ise, mütevellî Abdülhalim, Murtaza, Yahya ve Tevfik beylerin katılımıyla görölmüştür. Buna göre vakıf geliri 62.500; toplam gideri 35.386 kuruş 30 para şeklinde hesaplanmıştır. Tamirat-ı han 1000, maaşı-ı muharrer muhasebe 106, masarîf-ı saire 525, medrese ile cami şerîf avlu duvarları tamirâtı için 2000 kuruş gider 29 Zilhicce 1280/5 Haziran 1864'te gösterilmiştir²²⁷.

İshak Bey Vakfı, aynı zamanda devlete belirli periyotlarda vergi de ödemekte idi. Böylece devletin kalkınmasına da yardımcı olduğu söylenebilir. Bunlardan bazıları aşağıda gösterilmiştir. Vakıf, üç aylık dönemlerde 2928,15 kuruş olmak üzere hazineye para göndermekte idi²²⁸.

Gazi İshak Bey Vakfından hazineye 23 Zilhicce 1304/12 Eylül 1887'de 4000 kuruş gönderildiği görölmüştür²²⁹.

2.3.5. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Osmanlı dönemi medreselerinin seviyesi, müderrisin aldığı günlük yevmiyeye göre farklılık göstermektedir. Üsküp'te, Yirmili medreseler az olsa da çoğunlukla kırklı ve ellili medreselerin bulunduğu görölmektedir. Bu nedenle okutulan dersler, medresenin seviyesine göre farklılık göstermekte idi.

*Haşiye-i Tecrid*²³⁰ (Yirmili) Medreselerde verilen dersler; Belâgat, Kelâm ve Fıkıh idi. Okutulan kitaplar ise; Belâgat'ta (*Mutavvel*), Kelâm'da (*Haşiye-i Tecrîd*), Fıkıh'ta ise (*Şerh-i Ferâiz*) idi. Kırklı Medreseler'de okutulan dersler ve kitapları; Belâgat (*Miftâhu'l-'Ulûm*), Usûl-i Fıkıh (*Tavzîh/Teftizânî'nin*), Fıkıh (*Sadru's-Şerîa/Ubeydullah b. İshâk*) ile Meşârik, Hadîs (*Mesâbih/Bagavî*) verilmekte idi.

Ellili Medreseler, kendi içerisinde Hâric ve Dâhil olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Hâric kısmında verilen dersler/kitaplar; Fıkı'ta (*Hidâye*),

²²⁷ BOA, EV. d., no. 18455, vr. 1; BOA, EV. d., no. 16853, vr. 1.

²²⁸ BOA, EV. d., no. 30538, vr. 1-2; BOA, EV. d., no. 14195.

²²⁹ BOA, EV. d., no. 26529, vr. 3.

²³⁰ Kelâm ilminde bu kitabın okutulmasından dolayı bu isim ile de anılmıştır.

Kelâm'da (*Şerh-i Mevâkıf*), Hadîs'te ise Mesâbîh şeklinde idi. Dâhil bölümünde ise Fıkıh'ta (*Hidâye*), Usûl-i Fıkıh'ta (*Telvîh*), Hadîs'te (*Buhârî*), Tefsir'de Keşşâf ve Beyzâvî okutuluyordu. Gazi İshak Bey Medresesi paye bakımından, H. 918/M. 1512-13 tarihinden önce kırklı idi. H. 955/M. 1548-49 tarihinde ise ellili medreseler arasına yükselmiştir²³¹. Okutulan kitaplar ve dersler göz önüne alındığında Kanuni Sultan Süleyman'ın çıkartmış olduğu *Kanunnâmesi* gereği Hanefiliğin devletin temel doktrini haline geldiği söylenebilir²³².

Saraybosna'da bulunan Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde müderris olarak hizmet eden kişilere de günlük 50 akçe verildiği bilinmektedir. Burada yine Sahn-ı Semân'da olduğu gibi dahil ve hariç medreselerde Fıkıh, Kelâm, Hadîs, Tefsir, Usûl-i Fıkıh, Akâid gibi dersler okutulurdu²³³. Bu durumda Üsküp, Saraybosna ve İstanbul'un eğitim sisteminin ortak olduğu söylenebilir.

Müderrisleri

Şücaeddin İlyas, Müfred (Üsküb Şeyhi) (ö. 920/1514)

Sultan II. Murad dönemi âlimlerinden olan Müfred Şücâ' adıyla da bilinen Şücâüddin İlyas Efendi, aynı zamanda Üsküp Şeyhi diye de biliniyordu. Tasavvuf ehlinin kıyafetlerine benzer kaba ve kalın giysiler giyen bu zatın, Üsküp'te bulunan İshakiyye Medresesi'nde 40 yıl müderrislik yaptığı bilinmektedir²³⁴.

Eski Osmanlı alimlerinden olan aynı zamanda kaleme aldığı *Şakayik* adlı eserin yazarı durumundaki Molla Zeyrek (ö. 903/1497-98?), Müfred Şüca'nın şakirdi yani öğrencisi idi²³⁵. Bu durumda Şücaeddin İlyas Efendi,

²³¹ Baltacı, *aynı eser* s. 37-41, 259-260.

²³² Feridun Emecen, "Süleyman I", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 62-74.

²³³ Omer Nakičević, "Mjesto Gazi Husrev-Begove Medrese u Sistemu Osmansko-Turskog Školstva i Sistem Školstva u Osmanskoj Turskoj", *Anali Gazi Husrev-Begove Biblioteke*, Knjiga IX-X, Sarajevo 1983, sf. 247-248.

²³⁴ Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, II, (haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar vd), Kayseri 1997, s. 398; Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 188.

²³⁵ Edirneli Mehmed Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik (Terceme-i Şekâik)*, İstanbul 1269, s. 125; Mehmed Süreyya, *aynı eser*, III, s. 151.

1455’li yıllardan sonra İshak Paşa Medresesi’nin kuruluşundan bu yana bilinen en eski hatta ilk müderrisi olmalıdır. Bu durumda o, yukarıda ifade edilmiş olan kırklı medreseler grubundaki dersleri okutmuş olmalıdır.

Hızır Bey oğlu Ahmed Paşa (ö. 1520)

İshak Bey Medresesi’nin ikinci müderrisi II. Mehmed dönemi âlimlerinden olan Hızır Bey oğlu Ahmed Paşa, Sahn-ı Semân medreselerinin yapıldığı sırada yaşı henüz yirminin altındayken günlük kırk dirhem ile burada kendisine müderrislik verilmiştir. Daha sonra 1476 yılında görevden alınıp Üsküp müderrisliği ve kadılık görevi ona verilmiş burada beş yıl görev yaptıktan sonra Bursa’da müftülük yapmıştır²³⁶. 90 yaşında iken H. 927/M. 1520 senesinde vefat etmiştir²³⁷. Bu durumda o, 1430 yılında doğmuştur. Küçük yaşta Sahn-ı Semân Medresesi’nde müderrislikte sonra Üsküp’e atandığına bakılırsa ilk müderris olan Müfred Şüca’dan sonra görev yapmış olma ihtimalini daha da güçlendirmektedir.

İbn Kemalpaşa [Kemalpaşazâde] (ö. 1534)

Sultan Selim Han devrinin (1512-1520) dönemi müderrislerinden olduğu bilinen Süleyman oğlu Kemalpaşa Efendi, ilmiyle amel eden faziletli âlimlerinden biridir. Kastallânî, Hatibzâde ve Muarrifzâde gibi ünlü âlimlerden dersler aldıktan sonra ilk görev yeri olan Edirne’deki Ali Bey Medresesi’nde müderrisliğe başlamıştır²³⁸. Ardından 40 akçe ile Üsküp’teki İshak Paşa Medresesi’ne gönderilmiştir (911/1505). Burada bir yıl görev yaptıktan sonra Edirne’ye dönüp Halebiye ve Üç Şerefeli medreselerinde çalışmıştır²³⁹. Daha sonra Çifte Medrese, Sahn-ı Semân ve Bayezid Han medreselerinde müderrislik yaptığı bilinmektedir. Alâeddin Ali el-Cemâlî’nin vefatından sonra

²³⁶ Ahmet Suphi Furat, “Üsküp Medresesi’nde Hocalık Yapmış Osmanlı Âlimleri”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 12 (1998), s. 91.

²³⁷ Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 298.

²³⁸ Babinger, *aynı eser*, s. 68-70.

²³⁹ Şerafettin Turan, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, XXV, Ankara 2022, s. 238-240.

İstanbul'da müftülük görevine gelmiş; bu sırada H. 940/M. 1534 senesinde vefat etmiştir.

el-Keşşâf tefsirine hâşiyesi, *el-Hidâye* adlı eserin bir kısmına şerhi, fıkıh konusunda *el-İslâh* ve *el-Îzâh* adını verdiği metin ve şerhi vardır. Usûl konusunda hem metnini hem de şerhini yazdığı ve adını *Tağyîrû't-Tenkîh* koyduğu bir kitabı vardır. Bunlardan başka, kelâm konusunda hem metnini hem de şerhini yazdığı ve adını *Tecvîdü't-Tecrîd* koyduğu bir kitabı, yine meânî konusunda hem metnini hem de şerhini yazdığı bir kitabı, Seyyid Şerîf'in *Şerhu'l-Miftâh* adlı eserine hâşiyesi, ferâiz konusunda metnini ve şerhini yazdığı bir kitabı, *et-Telvîh* adlı esere ve Hocaîzâde'nin *et-Tehâfût* adlı eserine hâşiyesi vardır. Osmanogullarının tarihi hakkında Türkçe yazdığı *Tevârîh-i Âl-i Osmân* en önemli eserlerinden kabul edilmektedir²⁴⁰.

Paşa Çelebi oğlu Zeyrek (ö. 1512-13?)

Sultan I. Selim dönemi âlimlerinden olan Paşa Çelebi oğlu Zeyrek, devrinin ünlü âlimlerinden dersler aldıktan sonra medreselerden birinde müderrisliğe başlamıştır. Daha sonra Üsküp Medresesi'nde müderris oldu. Sultan Selim Han'ın saltanatının başlarında, müderris olduğu sırada vefat ettiği bilinmektedir²⁴¹. Bu durumda o İshak Bey Medresesi'nin dördüncü müderrisi olmalıdır.

Nihânî (ö. 1519-20)

I. Selim dönemi âlimlerinden bir diğeri de Nihânî diye bilinmektedir. Gerçek adına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hacı Hasanzâde Mehmed Efendi'nin hizmetine girdikten sonra Hacı Hasanzâde'nin İstanbul'da yaptırdığı medresede müderrisliğe başladığı bilinmektedir. Ardından Üsküp'teki İshâkıye Medresesi'nde müderris olmuştur. Müderrisliği bıraktıktan sonra hac ibadetini yapmış ardından H. 925-926/M. 1519-1520'li

²⁴⁰ Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 598-602.

²⁴¹ Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 642.

yıllarda vefat etmiştir²⁴². Paşa Çelebi oğlu Zeyrek'ten hemen sonra müderrisliğe getirildiği düşünülmektedir. Bu medresenin beşinci müderrisi olması kuvvetle muhtemeldir.

Nûreddin el-Karesilî [Sarigörez] (ö. 1522)

Karesili Nûreddin Efendi, aynı zamanda Sarigörez²⁴³ olarak da bilinmektedir. Hatibzâde ve Hocazâde efendilerden ders almış; Edirne'de bulunan Dârülhadis'te muîdlik yapmıştır. İlk müderrisliğini nerede yaptığına dair bilgi bulunmamaktadır. Daha sonra Bursa'daki Sultan Bayezid Han Medresesi'nde, Üsküp Medresesi'nde, Edirne'deki Dârülhadis'te ve Sahn-ı Semân Medresesi'nde müderrislik yaptığı bilinmektedir. Günlük seksen dirhem ile emekli olmuştur²⁴⁴. C. Baltacı, 1544 yılında Üsküp'te İshak Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptığını ifade etmişse²⁴⁵ de bu bilgi hatalı olmalıdır. Çünkü o tarihten 22 yıl önce vefat etmiştir. Muhtemelen Nihânî Efendi'nin yerine bu göreve getirilmiş olmalıdır. Bu durumda müderrisliğinin, 1505-1510'lu yıllarda olduğu tahmin edilmektedir.

Ahîzâde el-Aydinî (ö. 1528-29)

Ahîzâde diye bilinen Sinâneddin Yûsuf bin Ahî el-Aydinî, devrin âlimlerinden dersler aldıktan sonra Berîkîzâde diye bilinen Muslihuddin Mustafa Efendi'nin hizmetine girmiştir. Sırasıyla; İstanbul'daki Murad Paşa Medresesi, Üsküp'teki İshâkıye Medresesi ve Edirne'deki Halebiyye Medresesi'nde müderrislik yaptığı bilinmektedir. Trabzon'da müderrislik ve müftülüğü sırasında H. 935-936/M. 1528-29 senesinde vefat etmiştir. Müderris, Sekkâkî'nin *el-Miftâh* adlı eserinin bir kısmını şerh etmiş idi²⁴⁶.

²⁴² Mecdî, *aynı eser*, s. 421; Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 670-672.

²⁴³ Sarışın ve kısa boylu olması sebebiyle "Sarigörez" lakabıyla tanınmıştır. Bk. Mehmet İpşirli, "Sarigörez Nûreddin Efendi", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 151-152.

²⁴⁴ Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 478.

²⁴⁵ *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 354.

²⁴⁶ Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 736; Baltacı, *aynı eser*, 1976, s. 501.

Molla Mustafa b. Halil (ö. 1528)

Taşköprülüzâde'nin babası olan bu âlim, Ankara'da Ak ve Seyfiye medreselerinde görev aldıktan sonra Üsküp'te İshakıyye Medresesi'nde görevlendirilmiştir. Muhtemelen bu tarih 1519 yılından öncedir²⁴⁷.

Muslihuddin Mustafa

Sultan I. Selim devri âlimlerinden olan Halil oğlu Muslihuddin Mustafa, İstanbul'un fethedildiği H. 857/M. 1453'te Taşköprü'de dünyaya gelmiştir. Muhammed en-Niksârî, Bursa'daki Sultâniye Medresesi müderrisi Derviş Mehmed bin Hızır Şah, Sahn-ı Semân Medresesi müderrislerinden Bahâeddin Efendi, Manisazâde, Kadızâde, Alâeddin Ali el-Arabî Efendi'den dersler aldıktan sonra Hocazâde'nin hizmetine girdiği bilinmektedir. Bursa'daki Esediyye Medresesi'nde müderrisliğe başladıktan sonra sırasıyla; Ankara'daki Ak Medrese, aynı şehirdeki Seyfiyye Medresesi, Üsküp'teki İshâkıyye Medresesi, Edirne'deki Halebiyye Medresesi'nde müderrislik görevlerinde bulunmuştur. II. Bayezid tarafından oğlu I. Selim'in Lâlâsı olarak görevlendirildi²⁴⁸. H. 911/M. 1505-6 Amasya'da Hüseyiniye Medresesi'nde görev yapmıştır²⁴⁹. Ölüm tarihi ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Şehzade Selim'in ilk görev yeri olan Trabzon Sancakbeyliği'ne tayini H. 892/M. 1487 olarak kabul edilmektedir²⁵⁰. Bu durumda Muslihuddin Mustafa Efendi, bu tarihten önce Üsküp'te bulunmuş ve müderrislik vazifesini yapmış olmalıdır.

İbnü'l-Kırtâs [Kırtâszâde]

I. Süleyman döneminin âlimlerinden olan Kırtâszâde diye bilinen Muhyiddin Mehmed Efendi, devrin âlimlerinden dersler aldıktan sonra hangi medresede göreve başladığı bilinmemektedir. İlk görev yerinin ardından

²⁴⁷ Furat, *aynı makale*, s. 92.

²⁴⁸ Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 612.

²⁴⁹ Baltacı, *aynı eser*, 1976, s. 388-389.

²⁵⁰ Feridun Emecen, "Selim I", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 407-409.

Üsküp'teki İshâkiye Medresesi'nde müderris olduğuna dair malumat vardır. Son görev yeri ise İstanbul'daki Vezir Mahmud Paşa Medresesi idi. Bu görevi sırasında H. 935/M. 1528 senesinde vefat etmiştir²⁵¹. Bu durumda o, M. 1485'li yıllardan sonra Üsküp'te görev yapmış olmalıdır.

İbnü'l-Mimar [Mimarzâde] (ö. 1527)

Mimarzâde diye bilinen Muhyiddin Mehmed Efendi, devrinin âlimlerinden dersler aldıktan sonra Üsküp Medresesi'nde müderrisliğe başladı. Sonra sırasıyla; İstanbul'daki Vezir Mahmud Paşa, Bursa'daki Manastır Medresesi, Edirne'de bulunan Çifte Medrese ve son olarak da Sahn-ı Semân Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Bu görevinin ardından Halep Kadılığı'na getirilmiş ve H. 934/M. 1527 senesinde burada vefat etmiştir²⁵². Üsküp Medresesi'nde ne zaman müderrislik yaptığına dair herhangi bir ipucuna rastlanmamıştır.

İshak el-Üskübî [İshak Çelebi]

Fazilet sahibi âlimlerinden biri de İshak el-Üskübî'dir. Yaşamış olduğu Kanûnî dönemi âlimlerinden dersler aldıktan sonra Kara Bâlî Efendi'nin hizmetine girmiştir. İlk görev yeri Edirne'deki İbrâhim Paşa Medresesi'dir. Ardından sırasıyla; Üsküp, Kaplıca ve İznik medreselerinde müderrislik yapmıştır. Müderrisliğin ardından Şam'da kadılığa başlamış; bu görevi sırasında H. 943/M. 1536 senesinde vefat etmiştir²⁵³.

İbn Leys Çelebi [Leyszâde] (ö. 1545)

İbn Leys Çelebi diye bilinen Pîr Ahmed bin Nûreddin Hamza Efendi, devrinin âlimlerinden dersler aldıktan sonra müderrisliğe başladı. Daha sonra sırasıyla Üsküp Medresesi'nde; İstanbul'da Vezir Mustafa Paşa Medresesi'nde

²⁵¹ Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 734-736; Baltacı, *aynı eser*, 1976, s. 291.

²⁵² Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 726-728.

²⁵³ Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 742.

müderriş oldu. Son görev yeri olan Edirne Halebiyye Medresesi'nde müderrişlik yaptığı esnada H. 952/M. 1545 senesinde vefat etmiştir²⁵⁴.

Karasulu Hüsâmeddin Hasan Çelebi (ö. 1550)

Hasan Çelebi el-Karasuyî, Kanuni döneminin âlimlerinden biridir. Bazı medreselerde müderrişlik yaptıktan sonra Üsküp Medresesi, Bursa'daki Sultan Bayezid Han Medresesi, Trabzon Medresesi ve son olarak Sahn-ı Semân Medresesi'nde müderriş olduğu bilinmektedir. Bursa, Edirne ve İstanbul gibi farklı şehirlerinde kadılık görevine getirildiği bilinmektedir. H. 957/M. 1550'de vefat ettiği bilinmektedir²⁵⁵.

Hayreddin Hızır Efendi [Küçük Hayreddin] (ö. 1538)

Küçük Hayreddin lakabıyla bilinen Hayreddin Hızır Efendi, Ankara'da dünyaya gelmiştir. Kanûnî devrinin âlimlerinden dersler aldıktan sonra Tâcizâde Sâdî Efendi'nin hizmetine girmiş idi. Hangi medresede göreve başladığı bilinmemektedir. Daha sonra sırasıyla İstanbul'daki Hacı Hasanzâde Medresesi, Üsküp Medresesi ve Çorlu Medresesi'nde müderrişlik yaptığına dair bilgiler mevcuttur. Son görev yeri olan Çorlu'da H. 945/M. 1538'de vefat ettiği bilinmektedir²⁵⁶.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (ö. 1561)

Taşköprülü Mollâ Musliheddîn Mustafâ'nın (ö. 935) oğlu olan Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 14 Rebiyülevvel 901/2 Aralık 1495'te Bursa'da doğmuştur. Nisbesi "*Taşköprüzâde Ebu'l-hayr İsmâmeddin Ahmed Efendi*"dir. H. 931/M. 1524'te Dimetoka Medresesi'nde müderrişliğe başladı. Babasının ölümünün ardından 936 Zilhicce/Temmuz 1530'da Üsküp'te İshâkıye Medresesi'nde 40 akçe yevmiye ile müderrişlik yapmıştır. O dönemde bu eğitim kurucu kırklı medrese grubunda yer almakta idi. Burada Hadis'ta *el-*

²⁵⁴ Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, IV, (haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar vd), Kayseri 1997, s. 1222; Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 640.

²⁵⁵ Baltacı, *aynı eser*, 1976, s. 358; Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 750;

²⁵⁶ Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 796.

Mesâbîh ve *el-Meşârik*'i; Usûl-i Fıkıh'da *et-Tavzîh*'i; Fıkıh alanında Sadrüşşerîa'ya ait olan *Şerhu'l-Vikâye*'si ile Seyyid Şerîf'in *Şerhu'l-Ferâiz*'i ve Belâgat'ta *Şerhu'l-Miftâh* adlı eseri okuttuğunu ifade etmiştir²⁵⁷. 17 Şevval 942/9 Nisan 1536'da İstanbul'da Kalenderhâne Medresesi'nde müderris olmuştur. Demek ki Üsküp'te 1530-1536 yılları arasında müderrislik yapmıştır.

Havâşî Hâşiyetü'l-Keşşâf li's-Seyyid eş-Şerîf , *Havâşî Hâşiyetü't-Tecrîd li's-Şerîf* , *el-Ma'âlim fi 'İlmi'l-keîâm* , *Metnü Câmi' fi'l-Mantık*, *Metnü Şerh fi'l-Ferâ'iz*, *Şerhu'l-Fevâ'idü'l-gıyâsiyye fi 'İlmi'l-ma'ânî*, *Şerhu'l-kısmı's-sâlis mine'l-Miftâh*, *Hâşîye 'alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid eş-Şerîf* , *Şerhu'l-Cezeriyye fi 'İlmi'l-kırâ'ât*, *Mevzû'atu'l-'ulûm* , *Şakâ'ik-ı Nu'mâniyye*, *Târîh-i Kebîr* , *Vefeyât-ı ibn Hallikân* ve *Târîh-i Sahâbe* ve *Târîh-i Hukemâ-yı Câmi* adlı eserleri Üsküp'de İshak Paşa müderrisi iken yazdığına dair malumat vardır (H. 938/M. 1532)²⁵⁸.

Başlıca eseri ise *Şakâ'ik-ı el-Nu'mâniyye fi 'Ulemâ el'devlet el-Osmâniyye*'dir. Arapça sanat ve bilimler ansiklopedisi yazdı. Bu eser oğlu tarafından Türkçeye tercüme edilerek basılmıştır (*Mevzû'ât ül-'Ulûm*, İstanbul 1313). Alanında belki de en çok eser veren Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 30 Recep 968/16 Nisan 1561'de İstanbul'da vefat etmiştir²⁵⁹.

el-Mevlâ Hüsâmeddîn (Şeydâ) (ö. 1553)

Üsküp'lü âlimlerden olup “*Şeydâ*” mahlası ile şöhret bulan Hüsâmeddîn Efendi, Kara Dâvud Efendi ve dönemin diğer alimlerinden ders aldıktan sonra bir süre Üsküp'te İsa Bey Medresesi'nde görev yapmış; daha sonra Saraybosna'daki Hüsrev Bey Medresesi'nde 50 akçe yevmiye ile görevine devam etmiştir. Üsküp İshakıyye Medresesi'nde müderrislik yapan Mevlâna Hayreddin yerine H. 955/M. 1548'de göreve başlamıştır. Burada yaklaşık 12 yıl müderrislik yaptıktan sonra H. 960/M. 1553 yılında vefat

²⁵⁷ Taşköprülüzâde, *aynı eser*, s. 850-858; Baltacı, *aynı eser*, 1976, s. 39.

²⁵⁸ Nev'îzâde Atâyî, *aynı eser*, I, s. 264-268; Uşşâkîzâde İbrâhîm Hasîb Efendi, *aynı eser*, s. 53-54.

²⁵⁹ Babinger, *aynı eser*, s. 94; Nev'îzâde Atâyî, *aynı eser*, I, s. 264-268.

etmiştir²⁶⁰. O dönemde bu eğitim kurumu ellili medreseler derecesinde yer aldığı için yukarıda daha önce zikredilmiş olan dersleri okutmuş olmalıdır.

Seyyid Mehmed Efendi

Gazi İshak Bey Vakfına ait bir belgeye göre, 28 Rebiyülevvel 1113/2 Eylül 1701'de İshak Bey Medresesi'nde Seyyid Mehmed'in günlük 60 akçe ve iki vukıyye²⁶¹ ekmek verilmesi şartıyla müderris olduğu ifade edilmiştir. Ancak kendisine günlük 40 akçe verildiği için bu duruma itiraz etmiş; sonuç olarak haklı bulunarak hüküm verilmiş ve mütevellî tarafından maaşına 30 daha eklenerek mağduriyetinin giderildiği görülmüştür²⁶².

Vakfin 29 Cemaziyelahir 1112/11 Aralık 1700 yılına ait muhasebe defterinde müderris efendinin yevmiyesi 50 akçe, yıllık olarak 22.150 akçe olarak yazılmıştır. Yine medrese muidine günlük altı, yıllık 2.685 akçe ve bevvab-ı medrese yani buranın kapıcısına günlük bir, yıllık 443 akçe verildiği tespit edilmiştir²⁶³. Gelirler göz önüne alındığında bazı günlerde yevmiyeden daha fazla ücret verildiği görülmektedir. Muhtemelen bazı özel günlerde (Bayram vb.) fazladan yevmiye verilmiş olmalıdır.

Şeyh Ali Efendi

Seyyid Mehmed Efendi'nin yerine müderris olarak tayin edildiği anlaşılan Şeyh Ali Efendi, 15 yıl kadar müderrislik yaptıktan sonra görevden alınır. Vazife küçük oğlu Mehmed'e verilir. Daha sonra 50 akçe vazife ile ulemadan diğer bir Mehmed isimli şahıs müderris tayin edilmiştir. Bu kişi de vefat edince es-Seyyid Mehmed Efendi görevi devralmış daha sonra Şeyh Ali Bey başa getirilmiş ve görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Bu arada öğrenciler, mağdur olduğu için Rumeli Valisi Abdi Paşa ve Üsküp Kadısı Arif Mehmed

²⁶⁰ Nev'îzâde Atâyî, *aym eser*, I, s. 271.

²⁶¹ Ukıyye, vukıyye veya halk ağzında vakıyye şeklinde kullanılan bu kavram 400 dirhemlik birimi karşılayan bir ağırlık birimidir. Geniş bilgi için bk. Cengiz Kallek, "Ukıyye", *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 67-70.

²⁶² BOA, *İE. EV.*, no. 3766.

²⁶³ BOA, *TS. MA. d.*, no. 5826.

Efendi'nin isteği üzere Şeyh Ali Efendi görevden alınır. Onun yerine 30 akçe ve iki kayd-ı nân-ı aziz ile es-Seyyid Mehmed Efendi ile el-Hâc es-Seyyid Hüseyin efendiler 7 Cemaziyelevvel 1124/12 Haziran 1712'de müderris olarak atanırlar²⁶⁴.

Ataullah bin Mehmed Efendi

Vakıf mütevellisi tarafından yazılan dilekçede babası Seyyid Mehmed Efendi yerine bu medreseye günlük altı akçe vazife öz oğlu Ataullah'ın atanması uygun görülmüş ve kendisi 3 Şaban 1131/21 Haziran 1719 tarihinde göreve başlamıştır²⁶⁵. İshak Bey Medresesi'nde H. 1140/M. 1727 yılına ait vakıf muhasebesinde müderrise yıllık 8.640 kuruş, dânişmende yıllık 3.186 kuruş ve muide günlük altı kuruş maaş verileceği belirtilmiştir²⁶⁶. Fakat muid ve dânişmendlerin kimliğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şeyh Mustafa Efendi

Günlük 30 akçe müderrislik görevini yürüten Ali Efendi'nin vefat etmesi üzerine yerine H. 1176/M. 1763 yılında Üsküp ahalisinden Şeyh Mustafa Efendi'nin tayin edildiği tespit edilmiştir. Bu zat, müderrislik vazifesini 14 yıl sürdürmüştür. H. 1190/M. 1776'da vefat edince yerine Hacı Hamza Efendi göreve getirilmiştir. Bu sırada Şeyh Mustafa Efendi'nin muidliğini günlük altı akçe ile Mustafa oğlu Süleyman Halife yapmakta idi. H. 1187/M. 1773 yılında Süleyman Halife'nin görevi kendi rızası bırakması sonucu Ahmed oğlu Ali'ye verilmiş; daha sonra Mehmed Halife bu göreve getirilmiştir²⁶⁷.

El-Hâc Hamza Halife

Gazi İshak Bey Camii ve İmaretî Vakfından günlük 14 akçe ve iki kıyye nân-ı aziz alan alarak müderrislik görevini yürütmekte idi. Müderris Hamza

²⁶⁴ BOA, C. MF., no. 116/5777.

²⁶⁵ BOA, AE. SAMD. III., no. 32/3095.

²⁶⁶ BOA, TS. MA. d., no. 9421.

²⁶⁷ Telli, *aynı tez*, s. 76-77.

Halife vefat edince yerine, ahaliden işin ehli olan Ali Halife 26 Cemaziyelahir 1198/17 Mayıs 1784 tarihinde müderris atanmıştır²⁶⁸.

Mehmed Halife

Gazi İshak Bey Camii ve İmareti Vakfının 1784 yılından sonra müderrisinin kim olduğuna dair arşivlerde herhangi bir bilgiye şu an için rastlanmamıştır. Bu döneme ilişkin vakıftan günlük altı akçe vazife ile muid olan Mehmed Halife oğlu Ali'nin görev yaptığı; daha sonra vefat ettiğinden yerine 23 Rebiyülevvel 1215/16 Ağustos 1800 tarihinde Nazır-ı Vakf-ı Babü's-Saadeti'ş Şerife Ağası Osman Ağa'nın talebi üzerine Abdülfettah Halife'nin muid olarak atandığı tespit edilmiştir²⁶⁹.

El-Hâc Edhem Efendi

Hacı Edhem Bey ile ilgili bilgiler Meşihat Arşivi'nde bulunan Radoviş'te Müftüsü olan Ali Efendi'nin dosyasından elde edilmiştir. 10 Şaban 1243/26 Şubat 1828'de İvraniye²⁷⁰ doğumlu olan Ali Efendi, ilk eğitimlerini kasabasında aldıktan sonra 19 yaşında iken yani 1262/1847 yılında Üsküp'te Alaca Camii Şerifi Medresesi'ne geçerek burada dört sene okuduğunu ifade etmiştir. Bu medresede Avâmil, İzhâr, İsâgoci, Adâb gibi dersler almış, Molla Câmi'deki eksiklerini tamamlamış; *İlm-i Beyân*'dan dersleri dahi medresedeki müderris olan Hacı Edhem Efendi'den okumuştur. Daha sonra İstanbul'a giderek orada Hafız Paşa Medresesi'ne devam ettiği bilinmektedir²⁷¹.

Müderris Ömer Faik Efendi'nin oğlu olan Hafız İbrahim Hakkı Efendi, H. 1284/M. 1867'de Üsküp'te doğmuştur. Sıbyan mektebi ve rüştiyeyi burada okuduktan sonra Üsküp'te İshakiyye Medresesi'nde Molla Cami'ye kadar ders görmüştür. Hacı Edhem Efendi'nin öğrencisi olması muhtemeldir. Babası

²⁶⁸ BOA, AE. SABH. I., no. 196/13139.

²⁶⁹ BOA, A.{DVNSRSK. d.}, no. 124, vr. 33.

²⁷⁰ Günümüzdeki adı Брање/Vranje olan bu şehir, Sırbistan'ın güneyinde yer almaktadır.

²⁷¹ USAD 1808_01/MŞH. SAİD. 135/4/1

müderriş olduğu halde kendisi bu yoldan gitmemiş; bir ara polis dairesinde çalışmış, daha sonra farklı kurumlarda memurluklarda bulunmuştur²⁷².

Gazi İshak Bey Vakfının 25 Cemaziyelevvel 1272/2 Şubat 1856 tarihinde görülen muhasebesinde yevmiye olarak müderrise 95, medresede okuyan talebelere 111, dânişmende ise 24 kuruş verildiği görülmektedir²⁷³. Bu dönemde öğrenci sayısına ve bu görevlerde olan kişilerin isimlerine ulaşılammıştır.

Mehmed Emin Efendi

Süleyman Efendi'nin oğlu olan Mehmed Emin Efendi, H. 1278/M. 1862'de Üsküp'te doğmuştur. İptidai ve Rüştiye mekteplerini bitirdikten sonra Üsküp Medresesi'ne girmiştir. Medreseyi bitirip icazet almıştır. Arapça, Türkçe, Arnavutça, Bulgarca ve Sırpça olmak üzere beş dil konuşabilen bu zat, Rebiyülevvel 1315/Ağustos 1897'de iptidai hariç müderrisliği ruusu almıştır²⁷⁴.

Haydar Efendi

Üsküp'te İshak Bey Medresesi müderrisi olan Haydar Efendi'nin mahkemedeki 147 numaralı dosyasına göre hakkında soruşturma açılmış ve yapılan inceleme sonucunda 26 Haziran 1902'de görevine iade edilmesine karar verilmiştir²⁷⁵. Müderrisin 1 Mart 1322/14 Mart 1906 senesinde göreve başladığı görülmektedir²⁷⁶.

Üsküp doğumlu olan Yahya Kemal Beyatlı'nın Üsküp İdadisi'ne 1895'te başladığı ve Fransızca ve Hesap muallimi Ali Galib Efendi, Arabî, Tarih, Akaid Muallimi Abdurrahim Efendi, Farisî ve Coğrafya muallimi Hasan Efendi, Lisan-ı Türkî muallimi Hasan ve Şevki efendiler gibi âlimlerden ders

²⁷² BOA, *DH. SAİD. d.*, no. 137/152.

²⁷³ BOA, *EV. d.*, no. 15499, vr. 1.

²⁷⁴ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali)*, III, İstanbul 1980, s. 197-198.

²⁷⁵ BOA, *EV. MKT. CHT.*, no. 519/82.

²⁷⁶ BOA, *EV. MKT. CHT.*, no. 627/164.

aldığı görülmektedir²⁷⁷. Hatıratında İshak Bey Medresesi'nde Arapça ve Farsça derslerine devam ettiğini ifade eden Beyatlı'nın²⁷⁸, ifadelerinden yola çıkarak öğrenci olduğu dönemde İshak Bey Medresesi Müderrisi olan Abdü'l-rahim Efendi'den ders almış olduğu düşünülmektedir.

Abdülrahim Efendi

Üsküp'te Gazi İshak Bey Medresesi Müderrisi Abdülrahim Bey'in 18 Cemaziyelahir 1322/30 Ağustos 1904 tarihinde 900 kuruş maaşla müderrisliğe başlamıştır. Fakat vakıf mütevellisi tarafından ücretinin ödenmediğini bildirmiştir²⁷⁹. Müderrisin burada okuttuğu dersler hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Son dönemde müderris ile vakıf mütevellisi olan Yaşar Bey arasında sorunlar yaşandığını ifade eden Abdülrahim Bey, 20 Eylül 320/3 Ekim 1904 tarihinde yazdığı dilekçede günlük yevmiyesinin 32 kuruş 16 para olduğunu ve vakıf mütevellisi tarafından uzun süre ödeme yapılmadığını vakıf muhasebeciliğine bildirdiği görülmektedir. Bu durum incelenmiş ve aylık 972 kuruş alacağı hesaplanmış buna istinaden 3.880 kuruş alması gerektiğine 23 Eylül 320/6 Ekim 1904'te hüküm verilmiştir. Bu meblağdan 1.517 kuruşun hemen kendisine verilmesi ve kalan bakiyenin de müteveli Yaşar Bey tarafından en kısa sürede ödenmesi uygun görülmüştür²⁸⁰. Sorun o an için çözülmüş gibi görünse de sonraki yıl yine 6.000 kuruş biriken alacağını tahsil edemediği gerekçesiyle yazışmalar yapılmıştır²⁸¹.

Müteveli ile olan sorun devam ettiği için Abdülrahim Bey, 29 Teşrinievvel 322/11 Kasım 1906 yılında Rumeli Müfettişliğine durumu bildirir. Vakfın durumu müsait olduğu halde ödeme yapmadığını, 9.000 kuruş alacağının biriktiğini, mütevelliyi bu konuda defalarca uyarmasına rağmen hala

²⁷⁷ KVS, 1314/1896, s. 164-165.

²⁷⁸ Beyatlı, *aynı eser*, s. 21-22.

²⁷⁹ BOA, TFR. I. KV., no. 188/18176/03.

²⁸⁰ BOA, TFR. I. ŞKT, no. 52/5177.

²⁸¹ BOA, EV. MKT., no. 3012/198.

aynı şekilde davrandığını, olayı mahkemeye taşımak istemediğini de belirten bir dilekçe ile başvuru yapar²⁸².

Kosova Valisi Mahmud Şevket tarafından 23 Zilhicce 325/29 Ocak 1908'de gönderilen cevapta, müderrise gerekli ücretin ödenmesi için gerekli emrin vakfa verildiği kendisine bildirmiştir²⁸³.

Müderris Abdü'l-rahim Efendi, medresede ders vermek dışında Üsküp'te Mekteb-i İdadi'de de 15 yıl boyunca (1890'dan itibaren) 130 kuruş maaşla birinciden dördüncü sınıfa kadar Ulum-ı Diniyye (dini ilimler) muallimi olan olarak ders verdiğini de ifade etmektedir. Fakat dönemin Maarif Müdürü Ziver Bey, kendisini derslere devam etmediği gerekçesiyle görevden azletmiş ve onun yerine kendi torpillisi olan Ali Efendi adında birini atamıştır. Bunun düzeltilmesi ve görevine iade edilmesi için Abdülrahim Efendi'nin 18 Recep 1323/18 Eylül 1905 tarihinde durumu Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bildirdiği görülmektedir²⁸⁴.

Kosova Valiliği Millî Eğitim Müdürlüğü'nden verilen cevapta, Abdülrahim Efendi'nin esasen mektep kâtibi olduğu, bir ara burada muallimlik yaptığı, mektep müdürüne karşı olan tavrından dolayı, devamsızlık yaptığı ve aynı dönem medreseye geçtiği için 20 Teşrinisani 1321/3 Aralık 1905'te idadideki görevinden alındığı bildirilmiştir. İdadideki görevine ise Ali Sırrı Efendi tayin edilmiştir²⁸⁵.

Üsküp'te Gazi İshak Bey Vakfı'ndan bulunan medresenin müderrisliği görevinden alındığı anlaşılan Abdülrahim Efendi, günlük 30 akçe yevmiye ile 29 Şaban 1326/26 Eylül 1908'de görevine iade edilmiştir²⁸⁶.

²⁸² BOA, TFR. I. KV., no. 188/18176/02-04

²⁸³ BOA, TFR. I. KV., no. 188/18176/05; BOA, MF. MKT., no. 892/66/01-02.

²⁸⁴ BOA, MF. MKT., no. 892/66/01.

²⁸⁵ BOA, MF. MKT., 892/66/04-05.

²⁸⁶ BOA, BEO., no. 3404/255249.

Hacı Kemal Efendi

Hacı Kemal Efendi'nin, Üsküp Müderrisi iken harp dolayısıyla h. 1328'de hicretle Salihli'ye geldiği bilinmektedir²⁸⁷. Göçten sonra Türkiye'deki faaliyetleri hakkında az da olsa bilgi vardır. Fakat Üsküp'teki görevi ile ilgili herhangi başka bir malumata rastlanmamıştır.

No.	Müderrisin Adı	Görev Yılları	Yevmiye (akçe)
1	Şücâeddin İlyas, Müfred (Üsküb Şeyhi)	1455-?	?
2	Hızır Bey oğlu Ahmed Paşa	1476-1481	?
3	İbn Kemalpaşa [Kemalpaşazâde]	1505-1506	40
4	Paşa Çelebi oğlu Zeyrek	?	?
5	Nihânî	1508-1509	?
6	Nûreddin el-Karesilî [Sarığörez]	1509-1510 ?	?
7	Ahîzâde el-Aydinî	?	?
8	Molla Mustafa b. Halil	1515-1517?	?
9	Muslihuddin Mustafa	1517? -1520 ?	?
10	İbnü'l-Kırtâs [Kırtâszâde]	1520 sonrası	?
11	İbnü'l-Mimar [Mimarzâde]	?	?
12	İshak el-Üskübî [İshak Çelebi]	?	?
13	İbn Leys Çelebi [Leyszâde]	?	?
14	Karasulu Hüsâmeddin Hasan Çelebi	?	?
15	Hayreddin Hızır Efendi [Küçük Hayreddin]	?	?
16	Taşköprülüzâde Ahmed Efendi	1530-1536	40

²⁸⁷ Albayrak, *aym eser*, III, s. 8.

17	Mevlâna Hayreddin	?	?
18	el-Mevlâ Hüsâmeddîn (Şeydâ)	1548	40
19	Seyyid Mehmed Efendi	1701	60
20	Şeyh Ali Efendi	?	50
21	Ataullah bin Mehmed Efendi	1719	6
22	Şeyh Mustafa Efendi	1763	30
23	El-Hâc Hamza Halife	1776	14
24	Mehmed Halife	1784	?
25	El-Hâc Edhem Efendi	1847 ?	?
26	Abdülrahim Efendi	1904	32 kuruş 16 para
27	Haydar Efendi	1906	?

Tablo 5: Gazi İshak Bey Medresesi'nin müderrisleri, görev yılları ve yevmiyeleri²⁸⁸.

Yukarıda ifade edildiği üzere Üsküp'te Gazi İshak Bey Medresesi'nde Osmanlı dönemi meşhur âlimlerinin görev yaptığı görülmüştür. Müderrislerin aldığı yevmiler, medresede okutulan ders ve müderrisin kıdemi ile doğrudan ilgilidir. Bunun için alınan ücretin birbirinden farklı olduğunu ifade etmek mümkündür.

2.3.6. Diğer Vakıf Çalışanları

Gazi İshak Bey Camii ve İmareti Vakfı'nın Üsküp'ün en büyük ve güçlü vakfı olduğu söylenebilir. Vakıf gelirleri fazla olduğu gibi burada görev yapan kişi sayı da çoktur.

²⁸⁸ BOA, Ev. d. no. 15499, vr. 1; BOA, Ev. d. no. 18455, vr. 1; BOA, Ev. d. no. 16853, vr. 1.

Camiye Yapılan Atamalar

Üsküp'teki Gazi İshak Bey Vakfı'nda ser-mahfil olan Mahmud oğlu Abdurrahman, kendi rızasıyla bu görevinden istifa etmiş; onun yerine Receb oğlu Ahmed 29 Zilkade 1158/23 Aralık 1745'te bu göreve layık görülmüştür²⁸⁹.

Üsküp'teki Gazi İshak Bey Vakfında günlük üç akçe ile müezzinlik, iki akçe ile devir-hânlık²⁹⁰ ve bir akçe ile muarriflik görevlerini yürüten Mustafa oğlu Süleyman vefat eder. Bu görevlere öz oğlu Hüseyin Halife 29 Şaban 1172/27 Nisan 1759'da getirilmiştir²⁹¹.

Üsküp'te Gazi İshak Bey Camii ve İmareti Vakfı kâtibi olan İbrahim Halife görevinden alınarak yerine vazifenin eski sahibi olan Mustafa Bey, 1 Zilkade 1124/30 Kasım 1712 tarihinde iade edilmiştir²⁹².

Gazi İshak Bey Camii Vakfından almak üzere günlük dört akçe ile türbedâr olan Abdullah Halife oğlu Mustafa, kendi rızasıyla yerini Feyzullah Halife oğlu Ebubekir'e 18 Muharrem 1187/11 Nisan 1773'te devretmiştir²⁹³.

Üsküp'te, Gazi İshak Bey Camii Vakfı'ndan günlük beş akçe ile ser-mahfil olan Mehmed Halife, kendi rızasıyla İsa Halife'ye 29 Muharrem 1190/20 Mart 1776'da teslim etmiştir²⁹⁴.

İmarete Yapılan Atamalar

Üsküp'te Gazi İshak Bey İmareti'nden günlük beş akçe ile şeyh-i imaret görevinin Mustafa'nın yerine öz oğlu olan Mehmed'e, 4 Muharrem 1158/6 Şubat 1745'te verilmesi uygun görülmüştür²⁹⁵.

²⁸⁹ BOA, AE. SMHD. I., no. 144/10713.

²⁹⁰ Vâkıfın koymuş olduğu şart gereği Cuma ve belirlenen bir günde öğle namazından önce Mülk suresi veya başka bir sureyi okuyan kişiye verilen addır. Bk. Pakalın, "Devirhan", I, s. 436.

²⁹¹ BOA, AE. SMST.III., no. 293/23493.

²⁹² BOA, C. BLD., no. 21/1036.

²⁹³ VGMA, Hurufat, 1185, vr. 137.

²⁹⁴ BOA, C. EV., no. 632/31877.

²⁹⁵ BOA, C. BLD., no. 57/2808.

Üsküp'te bulunan Gazi İshak Bey Camii ve İmareti Vakfında günlük beş akçe vazife ile şeyh-i imaret görevinde bulunan Ahmed Halife çocuksuz vefat ettiği için bu göreve erbab-ı istihkakdan Halil Halife, 13 Zilkade 1178/4 Mayıs 1765'te uygun görülmüştür²⁹⁶.

Üsküp'te Gazi İshak Bey İmareti'ne günlük beş akçe ile vekîl-harc²⁹⁷ ve bir akçe ile ferraş-ı hüddam olan Mustafa Halife, çocuksuz bir şekilde vefat ettiği için bu göreve Hacı Hasan Halife, 29 Zilhicce 1186/23 Mart 1773'te layık görülmüştür²⁹⁸.

Üsküp'te, Gazi İshak Bey vakfında günlük beş akçe vazife ile Nakib-i nân (ekmek memurluğu) görevinde olan Abdülkerim Halife oğlu Ali vefat etmiş, yerine öz oğlu Abdülkasım Halife, 18 Rebiyülahir 1201/7 Şubat 1787 tarihinde vazifeye atanmıştır²⁹⁹.

Gazi İshak Bey Vakfına ait olan bir muhasebe defterinde imaretin 25 Cemaziyelevvel 1272/2 Şubat 1856 yılında tamir edildiğine dair bir bilgi verilmiştir³⁰⁰. Günümüzde bu imarethaneye dair hiçbir kalıntı yoktur.

²⁹⁶ BOA, AE. SMST. III., no. 214/16899.

²⁹⁷ Arapça vekîl ve harc kelimelerinden meydana gelen vekîl-harc sözlükte “büyük dairelerde ve konaklarda sarfiyata bakan kişi” anlamında geçer. Vekîl-harc, saray ve konaklarda, paşa kapılarında, devlet ve kamu kurumlarında alınan bir şeyin veya bir hizmetin bedelini ödemeye memur, satın alma görevlisidir. Bk. Mehmet Canatar, “Vekîl-harc”, *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, s. 10-11.

²⁹⁸ BOA, C. BLD., no. 79/3930.

²⁹⁹ BOA, C. EV., no. 634/31982.

³⁰⁰ BOA, EV. d., no. 15499, vr. 1.

2.4. Gazi İsa Bey Medresesi

II. Murad dönemi devlet adamlarından biri olan Gazi İsa Bey, tıpkı babası İshak Bey gibi Üsküp şehir merkezinde çok sayıda mülkü bağışlayarak zengin bir vakıf kurmuştur. Bu eserlerden biri de Gazi İsa Bey Medresesi'dir. Bu eğitim kurumu, köklü bir geçmişe sahiptir. Medrese, Üsküp'te İslamiyet'in yayılması ve eğitilmiş bireyler yetiştirilerek topluma fayda sağlaması açısından önem arz etmektedir.

2.4.1. Adı ve Kurucusu

Kaynaklarda adı, İshakbeyoğlu Îsâ Bey veya Gazi Îsâ Bey (ö. 881/1476?), olarak geçmektedir. II. Murad döneminde görev yapan bir devlet adamı olup aynı zamanda Üsküp Sancak Beyi Gazi İshak Bey'in de oğludur. İsa Bey'in H. 843/M. 1439'da Sırp despotluğuna son verildiği sırada Üsküp sancak beyliği görevine getirildiği düşünülmektedir³⁰¹. H. 870/M. 1466 yılında günümüzde Sırbistan'da bulunan Novaberde³⁰² Kalesi'ni fethederek Bosna Valiliği'ne terfi etmiştir³⁰³.

Vakfın farklı tarihlerde değişik isimlerle anıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Kimi zaman Gazi İsa Bey Camii Şerifi, kimi zaman İsa Bey bin Ahmed Bey, kimi zaman da Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey Vakfı olarak anıldığı görülmektedir. Bu nedenle medresenin adı "*Gazi İsa Bey Medresesi*" veya "*İsa Bey ibn Ahmed Bey Medresesi*" olarak adlandırıldığı görülmektedir³⁰⁴. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi ise Ahmed Bey döneminde bu medreseye bir tamirat veya ekleme yapılmış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

³⁰¹ Enes Pelidija-Feridun Emecen, "Îsâ Bey", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 475-476.

³⁰² Günümüzdeki adı Ново Брдо (Novo Brdo)'dur.

³⁰³ Mehmed Süreyya, *aynı eser*, s. 800.

³⁰⁴ BOA, C. MF., no. 21/1029/01; BOA, TS.MA. e., no. 824/20/48; BOA, TS.MA. e., no. 824/20/45; BOA, EV. BKB., no. 168/168.

2.4.2. Yeri

Üsküp'te Bitpazarı yakınlarında bulunan camiden, vakfın H.874/M.1469 yılına ait vakfiyesinde bahsedilmektedir. Medrese, Gazi İsa Bey tarafından 1475/1476 yılında yaptırılmıştır. Kitabesi halen sağlam bir şekilde durmaktadır³⁰⁵. Medresenin bir tarafında yol ve Serova Irmağı, diğer tarafında İshak Bey'in oğlu Mustafa Bey'in mülkü bulunmaktaydı. Medrese, Mustafa Bey'in kardeşi İsa Bey'e hediye ettiği arsa üzerinde inşa edilmiş olup medreseye ait 10 adet de oda bulunmaktaydı³⁰⁶. Osmanlı döneminde Cami-i Atik Mahallesi'nde idi. Günümüzde ise medreseden herhangi bir iz bulunmamaktadır. Cami halen ayakta ve ibadete açık durumdadır. Şimdi, Nikola Karev bulvarı üzerinde Bit Pazar polikliniğinin yanında yer almaktadır.

2.4.3. Mimarisi ve Müstemilatı

Gazi İsa Bey'in vakfına ait cami, medrese, kütüphane, matbah, Kapan Han ve hamamdan oluşan bir külliye mevcut idi³⁰⁷. Üsküp'te Bitpazarı yakınlarında bulunan camiden, vakfın H.874/M.1469 yılına ait vakfiyesinde bahsedilmektedir (Fotoğraf 10)³⁰⁸.

Caminin avlusu/haziresinde pek çok mezar taşı olduğu görülmektedir. Aralarında en dikkat çekenler, İsa Bey'in oğlu Mehmed Bey, İshak Bey'in torunu Bâlî Bey, Nakşibendî tarikatı mensuplarından şeyh Abudurrahman Efendi ve Üsküplü şair Yahya Kemal Beyatlı'nın annesi Nakiye Hanım'ın mezar taşlarıdır³⁰⁹. Bu hazirenin bakımları, harap olduğu dönemlerde yapılmaktaydı. Örneğin Gazi İsa Bey Camii bitişiğindeki kabristan duvarı yıkılmak üzere olduğundan mütevellisi tarafından 21 Mart 1301/2 Nisan 1885'te tamir ettirilmiş idi³¹⁰.

³⁰⁵ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 251-255.

³⁰⁶ Kul, *aynı tez*, s. 52.

³⁰⁷ Özer, *aynı eser*, s. 62.

³⁰⁸ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 251.

³⁰⁹ Bogoyeviç, *aynı eser*, s.100.

³¹⁰ BOA, YB.021., no. 81/16.

Fotoğraf 10: Gazi İsa Bey Camii'nden eski bir görüntü (Sultan II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü)

Üsküp'teki Gazi İsa Bey hayratından bulunan cami, imaret, ambar ile çifte hamamın tamiratı, 7 Cemaziyelahir 1312/6 Aralık 1894'te talep edilmiştir.³¹¹ Tamir, 40 bin 195 kuruş tutmuş ve mütevellileri tarafından karşılanmıştır. Daha sonra bu meblağ padişah tarafından vakfa ödenmiştir³¹².

Kütüphane

Gazi İsa Bey Kütüphanesi, Üsküp'ün İshak Bey'den sonraki en büyük ikinci kütüphanesi durumundadır. Vakfiyesinden de anlaşılacağı üzere İsa Bey; farklı sayılarda tefsir, hadîs, kırâat, nahiv, sarf, lügât, dîvân ve tıb kitaplarından oluşan yaklaşık 150 civarında kitap vakfetmiş idi³¹³.

³¹¹ BOA, ŞD., no. 132/53.

³¹² BOA, BEO., no. 547/40999; BOA, İHUS., no. 33/39; BOA, BEO., no. 716/53698; BOA, ML.EEM., no. 223/55.

³¹³ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 251; KVS, 1311/1893, s.224.

İmaret

Vakfa ait bir imaret de mevcut idi. Bu imaret, İsa Bey Camii avlusunda bulunuyordu. Evliya Çelebi, imaretin fakir-fukaraya hizmet için daima açık tutulduğunu ifade etmektedir³¹⁴.

Vakfiyesinde zaviyenin mutfağında günlük 120 lodra³¹⁵ et pişireleceği, ekmek için 2,5 Üsküb kilesi³¹⁶ olacak şekilde un sarf edileceği, tuz, nohut ve yoğurdu mütevellî tarafından gerekli miktarda alınacağı belirtilir. Pirinç oldukça kullanılacak, Bayram ve Ramazan gecelerinde ve vakıf müsaade ederse Cuma gecelerinde dâne ve zerde pişirilecek, lüzûm oldukça vakıf bağlardan turşu yapılacaktı³¹⁷. Burada mütevellî, imaret şeyhi, nakîb-i imaret, bevvâb, ferraş, kilerci, ser-tabbah, şakird, ser-hubbaz, kâse-şûy, imaret-i ambar görevlisi ve nakîb-nan gibi görevliler çalışıyordu. Bunlar ile ilgili atamalar vakıf çalışanları bölümünde verilmiştir.

Gazi İsa Bey Hanı

XV. yüzyılda Gazi İsa Bey tarafından yaptırılan Kapan Han³¹⁸; tüccar ve yolcuların konaklaması için yaptırılmıştır. Üsküp Çarşısı içinde bulunan bu han, vakfa büyük oranda gelir sağlamakta idi. Hanın yıllık geliri, H. 872/M. 1467-1468 yıllarında 10.000 akçe olarak gösterilmiştir³¹⁹. Vakfiyesinde, kargir malzemedен yapılan kervansaray olarak geçen yer burası olmalıdır³²⁰.

İki katlı ve kare plana sahip olan bu hanın, zeminde 20 adet, üst katında ise 22 hücreden oluştuğu bilinmektedir. Burada esnafa ait birçok dükkân

³¹⁴ *Seyahatnâme*, V, s. 300; KVS, 1314/1896, s. 188-189.

³¹⁵ Lodra temel anlamda 176 dirhemlik (566,432 gr) bir ağırlığı ifade etmektedir. Geniş bilgi için bk. Ünal Taşkın, “Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri”, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005, s. 81.

³¹⁶ Ağırlık birimi olarak bölgelere göre farklılık gösteren bu kavram Okka cinsinden bir değeri ifade etmektedir. Bir Üsküb Kilesi yaklaşık olarak 28-30 okka olarak kabul edilmektedir. Bk. Taşkın, *aynı tez*, s. 71.

³¹⁷ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 252.

³¹⁸ Osmanlı döneminde büyük şehirlerde un, bal, yağ gibi ticari ürünlerin alınıp satıldığı yer anlamında kullanılan tabire kapan denmektedir. Bk. Salih Aynural, “Kapan”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 338-339. Üsküp’te de buna benzer bir durum olduğu için Kapan Han denildiği düşünülmektedir.

³¹⁹ Bogoyeviç, *aynı eser*, s.278.

³²⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, s. 298.

bulunmaktaydı³²¹. 1963 Üsküp Depremi'nde hasar gören han, 1971-1975 yılları arasında tekrar tamir edilmiştir³²². Günümüzde han içerisinde bir restoran, dükkânlar ve adına Gazi İsa Bey Medresesi denilen bir yer bulunmaktadır.

Fotoğraf 11: Günümüzde Kapan Han (Foto: Ertan EMİN)

Çifte Hamam

Üsküp Çarşısının ortasında yer alan bu yapı, vakfiyede “*Çifte Hamam*” adıyla zikredilmiştir³²³. H. 1274/M. 1857’de Çifte Hamam’ın yıllık 14.050 akçeye kiralanarak gelir getirdiği ifade edilmiştir³²⁴. Üsküp’te Gazi İsa Bey’in

³²¹ Bogoyeviç, *aynı eser*, s.280-281.

³²² Özer, *aynı eser*, s.129.

³²³ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 299.

³²⁴ BOA, *EV.d.*, no.15821, vr.8.

hayratından olan cami, imaret, ambar ile ifte hamam 40 bin 195 kuruş masrafla 7 Cemaziyelahir 1312/6 Aralık 1894'te padişah II. Abdülhamid tarafından masrafları üstlenilerek tamir ettirilmiştir³²⁵. Bu yapı, 2000 yılından beri Üsküp Sanat Galerisi'ne dönüştürölerek sergi alanı olarak kullanılmaktadır.

Fotoğraf 12: Günümüzde Çifte Hamam (Foto: Ertan EMİN).

³²⁵ BOA, *ŞD.*, no. 132/53; BOA, *BEO.*, no. 547/40999; BOA, *İ.HUS.*, no. 33/39; BOA, *BEO.*, no. 716/53698; BOA, *ML.EEM.*, no. 223/55.

Su yolu

Gazi İsa Bey, insanların istifadesi için Üsküp şehir merkezine yürüyerek yarım günlük uzaklıktaki (yaklaşık 25-30 km) Lepeneç Nehri'nden Üsküp'e su getirerek çeşme, değirmen, bahçe ve bağ gibi muhtelif yerlere su tedarik edilmesini sağlamıştır³²⁶. Üsküp'te Gazi İsa Bey Camii şadırvanının bozulan su yolları 22.500 kuruş masrafla 1 Ramazan 1266/11 Temmuz 1850'de tamir ettirilmiştir³²⁷. Yine 15 Teşrinisani 1306/27 Kasım 1890'da şadırvanına gelen su yolunun tamir ettirilmesi için vilayete yazı yazılmıştır³²⁸. Harap halde bulunan Gazi İsa Bey Camii şadırvanının tekrar tamir edilmesi 6 Mayıs 1320/19 Mayıs 1904'te gündeme getirilmiş ve tamiri gerçekleştirilmiştir³²⁹.

Gazi İsa Bey Dârülkurrâsı

Dârülkurrâ temel anlamda, Kur'ân-ı Kerîm'in öğretildiği, bir bölümünün veya tamamının ezberletildiği ve kıraat tâlimi yapılan medrese veya bölümlerin genel adı olarak tanımlanmaktadır. Bu müesseselere dârülkurra veya dârülhuffâz adı da verilmektedir³³⁰.

XVII. yüzyılda Üsküp'ü ziyaret eden Evliya Çelebi, bu şehirde o dönemde adını zikretmediği dokuz adet dâru'l-kurrânın bulunduğunu; bu kurumlarda hafızlık eğitiminin verildiğini ve bunların camilerin içinde ayrı bir kısımda olduğunu ifade etmiştir³³¹.

İsa Bey Camii'nde iki akçe ile kurrâ olan Mahmud oğlu Halil ölmüş; yerine öz oğlu Ali Halife'nin göreve getirilmesi için 5 Şaban 1144/2 Şubat 1732'de Üsküp Kadısı Abdülkerim Efendi bir talepte bulunmuştur³³². Yine aynı yüzyılda Gazi İsa Bey Vakfı'ndan günlük beş akçe vazife ile şeyhülkurrâ olan Abdullah Halife oğlu Mustafa vefat etmiş; onun yerine büyük oğlu olan

³²⁶ Bogoyeviç, *aynı eser*, s.372.

³²⁷ BOA, *İ. DH.*, no. 218/12861.

³²⁸ BOA, *YB.021.*, no. 88/485.

³²⁹ BOA, *YB 021.*, no. 108/92.

³³⁰ Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 543.

³³¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, s. 297.

³³² BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/56.

Mustafa Halife 15 Cemaziyelevvel 1188/24 Temmuz 1774'te atanmıştır³³³. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgi ile bu atama kayıtları örtüşmektedir. Bu durumda yapılan atamalar, böyle bir kurumun varlığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Medrese

Gazi İsa Bey Camii ve Medresesi'nin bazı müştemilatının tamiri için mütevellileri tarafından 2 Ağustos 1310/14 Ağustos 1894'te dilekçe yazılmış fakat 10 ay geçmesine rağmen merkezden cevap gelmemiştir. Cevap gelmediği için 1895'te buraya boya yapılarak tamiratına başlanmıştır. Bu işlemin yasal olması için 11 Muharrem 1313/4 Temmuz 1895'te dilekçeye cevap verilmesi talebiyle Kosova Valisi tarafından tekrar yazı yazılmıştır³³⁴.

Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı tarafından Şura-yı Devlet maliye dairesine 8 Cemaziyelevvel 1322/21 Temmuz 1904 tarihinde gönderilen bir yazıda Üsküp'te Gazi İsa Bey Medresesi'ne iki oda ile bir gezinti mahallinin ilavesine lüzum görüldüğünden keşfi yapılmış 13.105 kuruş tutacağı belirtilmiştir. Vakfın mütevellisinin elinde 50.543 kuruş olduğu için vakıf fazlasından bu yerlerin yapımına 24 Recep 1322/4 Ekim 1904 tarihinde karar verilmiştir³³⁵.

³³³ BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/23.

³³⁴ BOA, *EV. MKT.*, no. 2109/30; BOA, *EV. MKT.*, no. 2109/45.

³³⁵ BOA, *İ. EV.*, no. 37/36/01-02; BOA, *ŞD.*, no. 167/36; BOA, *BEO.*, no. 2448/183527; BOA, *BEO.*, no. 2942/220582.

Fotoğraf 13: Gazi İsa Bey Camii'nin günümüzdeki hali (Foto: Ertan EMİN).

2.4.4. Vakfiyesi

Gazi İsa Bey Vakfı'nın Bosna ve Üsküp'teki vakfıyla alakalı iki farklı tarihte hazırlanmış vakfiyesi mevcuttur³³⁶. Üsküp vakıflarını konu alan vakfiye, H. 866/M. 1469 tarihlidir. Evkâf Nezâreti tarafından 18 Cemaziyel-evvel 866/18 Şubat 1885 tarihinde Gazi İsa Bey Vakfı'na ait vakfiyenin bir sureti istinsah edilerek yeniden kayda geçirildiği bilinmektedir³³⁷.

Üsküp ile ilgili vakfiyeye göre İsa Bey;

İsa Bey'in kardeşi Paşa Bey'den kendisine miras kalan ve İshak Bey Evleri diye bilinen evleri, Serova Irmağı kenarındaki arazileri, Üsküp'e bağlı Kılcavişte köyünü, Üsküp'teki Çifte Hamamı, şehrin içinde bostan, bahçe, yoncalık, su yoluna bitişik olan araziye, Çehre mevkiindeki araziye, Bana Suyu'nun geçtiği araziye, Üsküp'te birçok arazi ve değirmeni, Paşa Yiğid Bey Mescidi'nin bulunduğu alanda altı dükkânı, Üsküp Çarşısı'nda 18 dükkânı, Takkeçiler Çarşısı'nda beş dükkânı, Eski Hamam yanındaki boyacı dükkânını, Radoşhane köyü sınırındaki gayrimüslimlerden satın aldığı arazileri, Eski

³³⁶ BOA, EV. MKT., no. 1311/2B.

³³⁷ Gliša Elezović, *Turski Spomenici u Skoplju*, Skoplje 1926, s. 42-44.

Hisarlık diye bilinen yerdeki tarlaları, arazileri, değirmenleri, çayırları ve bağları, Lipence Nehri yakınındaki arazileri vakfetmiştir.

Yine Üsküp'ün farklı yerlerindeki bağları, Hamam Önü'nde bulunan İshak Bey Kervansarayına bitişik 19 dükkânını, tefsir, kıraat, hadis, nahiv, sarf, lügat, divan ve tıp alanlarında yazılmış yaklaşık 150 kitabını, Kalkandelen Vilâyetindeki hamamı, Üsküp'te Eski Tuz Pazarı'nda Balaban vârislerinden satın alınan dükkânları, Üsküp içinde kârgir kervansarayı, Üsküp'te 15 odayı, bir ekmekçi fırını, Takyeci Şücâ ve Ferraş Doğan vârislerinden satın alıp üzerine medrese ve hankah yaptırdığı arsayı, Fâtih Sultan Mehmed'in temlik ettiği Dıraçeva köyünü, Oruç Paşa'dan satın aldığı Raliçe Çiftliğini, İshak Bey Kervansarayına yakın altı adet dükkân ve daha birçok malını vakfettiği görülmektedir³³⁸.

Ayrıca İsa Bey'in vakfiyesinde 10 nefere Kuran-ı Kerim'den 10 cüz okutulması şartı vardır. Buna göre her birine günlük 1 dirhem verilecektir. Evladiyyet vakfı olduğu için yönetimin kendisinden sonra erkek çocuklarına; eğer yoksa kız çocuklarının oğullarına verilecektir³³⁹.

Vakfiyede yer verilmeyen mülkler hakkında vakfın 29 Zilhicce 1266/5 Kasım 1850 yılına ait bir muhasebe defterinde Üsküp'te Koçuvişte Köyü'nde birerden toplam 10 dönüm tarla, Device Köyü'nde bir dönüm tarla, Draçeva Köyü'nde birerden toplam 25 dönüm tarla, Pervici Köyü'nde bir dönüm tarla, Kiremitlik olarak bilinen köyde birerden üç dönüm tarla, İzlikogân Köyü'nde birerden toplam üç dönüm tarla, Tophane Mahallesi arazisinde bir dönüm tarla ve Üsküp'te bir adet dükkânın kalaycı Ando'ya kiraya verildiği saptanmıştır³⁴⁰. Genellikle bu tarlalar yıllık olarak çoğunlukla gayrimüslimlere kiralandığı görülmüştür.

³³⁸ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 250-251.

³³⁹ BOA, EV. MKT., no. 1963/15; BOA, EV. MKT., no. 1311/2B.

³⁴⁰ BOA, EV. d., no. 14170, vr. 4-5.

Yine vakfiyede bahsedilen Kocuvişte ve Draçeva dışında Gazi İsa Bey Vakfına gelir getiren bir yer de Tor Mahallesi idi³⁴¹. Vakfın 25 Muharrem 1275/4 Eylül 1858 yılına ait bir yıllık muhasebesinde Koçuvişte Köyü'nde dört dönüm tarla, Draçeva Köyü'nde 34 dönüm tarla ve iki dönüm bahçe, Üsküp civarında Tophane Mahallesi'nde 20 dönüm tarla, Draçeva hududunda olan Çayır Mahallesi'nde bir buçuk dönüm tarla, Device Köyü'nde 40 dönüm, Üsküp civarındaki Tunca Mahallesi'nde dokuz dönüm tarlasından geliri olduğu tespit edilmiştir³⁴². Bunlar muhtemelen daha sonra satın alınmış olmalıdır.

Gazi İsa Bey Vakfının Muharrem 1274/Ağustos 1857 yılına ait bir yıllık muhasebesinde Akbaş, Haçova ve Draçeva köylerinden toplam 190.541 kuruş gelir sağladığı görülmüştür³⁴³. Bu durumda vakıf, köylerde arazi satın alarak genişlemeye devam etmektedir.

Vakfın üç yıl sonraki muhasebesinde Muharrem-Zilhicce 1276/Temmuz 1859-1860 yılları arasındaki geliri 181.973; giderinin ise 65.402 kuruş olduğu görülmüştür³⁴⁴.

Bir diğer örnek, vakfın Muharrem-Zilhicce 1280/Haziran 1863-64 yılları arasındaki 164.510 kiralardan olmak üzere ayrıca 61.865 kuruş kira ile geliri toplam 226.375 kuruşken; toplam gideri 34.490 kuruştur³⁴⁵.

Bu vakıflar aynı zamanda hazineye 3 aylık veya bazı dönemlerde 1 yıllık vergi ödemektedir. Örnek olarak vermek gerekirse; Gazi İsa Bey vakfından hazineye 1887 Ağustos'unda 5400 kuruş; 1906 yılı Mart'ında 6912 kuruş 16 para gönderilmiştir³⁴⁶.

³⁴¹ BOA, *TT.TTd.*, no. 232, s. 833; TK.GM., *TKG. KK. TT.d.*, no. 190, vr. 295a-297a.

³⁴² BOA, *EV. d.*, no. 15821, vr. 3-7.

³⁴³ BOA, *EV. d.*, no. 15821, vr. 11-12.

³⁴⁴ BOA, *EV. d.*, no. 16853, vr. 1.

³⁴⁵ BOA, *EV. d.*, no. 18455, vr. 3.

³⁴⁶ BOA, *EV. d.*, no. 26529, vr. 3; BOA, *EV. d.*, no. 26917, vr. 3; BOA, *EV. d.*, no. 30538, vr. 1-2.

2.4.5. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

İsa Bey Medresesi, Osmanlı döneminde inşa edilen Üsküp'teki en meşhur medreselerden biri durumundadır. 10 hücreli olarak yapılan medresenin kuruluşu İsa Bey Vakfı'nın kurulduğu H. 874/M. 1469'lu yıllara dayandığı bilinmektedir. Buna göre medresenin 10 hücrelerinde kalan 10 öğrenciye birer akçe verilerek, her odaya iki ekmek, iki çanak etli aş, medrese mescidinin imamına iki akçe ve müezzinine bir akçe tahsis yapıldığı ifade edilmektedir³⁴⁷. İsa Bey, vakfiyesinde müderrisin ücretini yevmî 20 akçe olacak şekilde belirlemiştir³⁴⁸.

Şeyh Hüsam Efendi (ö. 1548-49)

Bu medreseye dair bilinen en eski müderris Şeyh Hüsam Efendi olmalıdır. Kendisi icazet aldıktan sonra Üsküp'te İsa Bey, Bosna'da Gazi Hüsrev Bey ve 955/1548-49'da Üsküp'te İshak Paşa medresesinde müderrislik yapmıştır³⁴⁹. İshak Bey'deki görevine 1548'li yıllarda atandığına bakılırsa bu tarihten önce İsa Bey Medresesi'ne atanmış olmalıdır. Bu durumda onun, bu medresenin bilinen ilk müderrisi olduğu söylenebilir.

el-Mevlâ Hüsâmeddîn (Şeydâ) (ö. 1553)

Bu vakfa ait medresede müderrislik yaptığı bilinen bir diğer isim ise Hüsameddin Efendi'dir. Devrin alimlerinden icazet aldıktan sonra İsa Bey Medresesi'nde tekrardan müderris olarak atandığı, daha sonra Saray Bosna'daki Hüsrev Bey Medresesi'nde görev almış; H. 955/M. 1548 senesinde İshak Bey Medresesi'nde müderrislik yaptığı bilinmektedir³⁵⁰. Muhtemelen Şeyh Hüsam Efendi'nin vefatından sonra buraya tekrardan göreve getirilmiş olmalıdır.

³⁴⁷ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 251.

³⁴⁸ Cahit Baltacı, *XV-XVI. yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I, İstanbul 2005, s. 490.

³⁴⁹ Baltacı, *aynı eser*, s. 261.

³⁵⁰ Nev'îzâde Atâyî, *aynı eser*, I, s. 271.

Alâeddin Efendi

İsa Bey Medresesi'nde bir müddet müderrislik görevini yürüten Alâeddin Efendi'nin bu göreve ne zaman geldiğine dair bir malumat yoktur. Fakat beratsız bir şekilde bu görevi icra ettiği için M. 1581'de görevden alınmıştır. Onun için 1581 öncesinde görev yapmıştır.

Hayreddin Efendi

Alâeddin Efendi görevden alındıktan sonra yerine günlük 50 akçe ve müftülük makamı verilerek Hayreddin Efendi bu göreve layık görülmüştür. Muhtemelen M. 1587'de görevinden ayrılmıştır.

Ahmed Efendi

Hayreddin Efendi'nin yerine M.1587'de Niğbolu Kadı İvaz Medresesi'nden ayrılmış olan Ahmed Efendi, günlük 50 akçe ücret ile İsa Bey Medresesi'nde göreve başlamıştır. Kendisine aynı zamanda Üsküp Müftülüğü de verilmiş (10 akçe ek ücret) ve yevmiyesi 60 akçeye çıkarılmıştır.

Pîrî Mehmed Efendi

Kısa bir süre görev yapan Ahmed Efendi'nin yerine M.1589 yılında Hezargrat'taki İbrahim Paşa Medresesi'nden ayrılmış olan Pîrî Mehmed Efendi günlük 70 akçe ve müftülük göreviyle bu medreseye tayin edilmiştir³⁵¹.

Bu müderrislerin çalıştıkları dönemde eğitim kurumu, ellili bir medrese olduğu için fıkıh ilminde “*Hidâye*”, usulü fıkıh ilminde “*Telvîh*”, hadis ilminde Buhari'nin “*Sahîh*”, tefsir ilminde “*Keşşâf*” ile Beyzavi'nin “*Envâru't-tenzîl*” adlı eserleri okutuluyor idi³⁵².

Buradan hareketle bu medresenin yukarıda zikredilen yıllarda ellili bir medrese olduğu; müderrislik görevlerinin yanında Üsküp Müftülüğü gibi

³⁵¹ Baltacı, *aynı eser*, I, 2005, s. 490-492.

³⁵² Akyüz, *aynı eser*, s. 56.

vazifelerin de müderrislerin yevmiyesine ek 10-20 akçe verilerek yürütüldüğü söylenebilir.

Mustafa Efendi

Üsküp'te İsa Bey Medresesi'nde müderris olan Mustafa Efendi'ye Şeyhülislam Ali Efendi'nin işaretleriyle 8 Rebiyülevvel 1086/2 Haziran 1675 yılında Musıla-i Süleymaniye (en üst rütbe) verilmiştir³⁵³. Şu durumda o, atandığı dönemde eğitim kurumunun müderrisi idi.

Abdülbaki Efendi

Bir dönem Üsküp'te Gazi İsa Bey Medresesi'nde müderrislik yapan Abdülbaki Efendi'nin 21 Cemaziyelevvel 1115/2 Ekim 1703 tarihinde verdiği dilekçeye istinaden tekrar bu görevine tayinini talep ettiği görülmektedir³⁵⁴. Bu durumda o, Mustafa Efendi'den sonra göreve gelmiş; daha sonra sebebi bilinmeyen bir durumdan ötürü görevden alınmıştır.

Şeyh Osman Efendi

Abdülbaki Efendi'den sonra göreve kimin geldiğine dair herhangi bir belgeye şu an için rastlanmamıştır. Anlaşılacağı üzere Abdülbaki Efendi'den sonra bu vazife boş kalmış; bu nedenle Bâbüssaâde Ağası el-Hâc Abdullah tarafından bir dilekçe verilerek vakfiye şartlarına uygun olarak günlük 20 akçe yevmiye ile Şeyh Osman Efendi'nin müderris olarak atanmasını önermiştir. Bu önerisi dönemin padişahı III. Ahmed (1703-1730) tarafından 22 Rebiyülevvel 1122/21 Mayıs 1710'da uygun görülerek onaylamıştır³⁵⁵.

XVIII. yüzyılda medrese yirmili düzeyine kadar düşer. XIX. yüzyılda yeniden altmışlı seviyesine yükselir. Bu düşüş ve yükselişleri belirleyen müderrisin seviyesidir.

³⁵³ BOA, AE. SMMD. IV., no. 39/4427.

³⁵⁴ BOA, İE. TCT., no. 12/1384.

³⁵⁵ BOA, İE. EV., no. 50/5595.

Mustafa Efendi oğlu el-Hâc Abdullah Efendi

Gazi İsa Bey Medresesi'nde günlük 60 akçe vazife ile müderris Hüseyin Efendi vefat ettiği gerekçesi ile Şeyhülislam Mustafa Aşîr Efendi'nin işaretleriyle yerine el-Hâc Abdullah Efendi'nin atanması önerilmiş ve istek 7 Rebiyülahir 1214/8 Eylül 1799 tarihinde padişah III. Selim (1789-1807) tarafından uygun görülmüştür³⁵⁶.

Abdülcelil Efendi

İsa Bey oğlu Ahmed Bey Medresesi müderrisi Müfti Mustafa Efendi oğlu el-Hâc Abdullah Efendi 60 akçe vazife ile görevini sürdürürken vefat etmiş; yeri boş kaldığı için öz oğlu Abdülcelil Efendi'ye bu görev 7 Rebiyülevvel 1259/7 Nisan 1843 yılında verilmiştir³⁵⁷.

Üsküp'te bir dönem Evrak Odası ve Tahrirat Kalemi'nde görev yapmış olan Abdullah Efendi, Rebiyülevvel 1275/Ekim 1858 yılında Üsküp doğumludur. Sıbyan mektebinde bir müddet mebadi-i diniyye (dini ilimlere giriş) okuduktan sonra Gazi İsa Bey Medresesi'nde sarf ve nahiv ile bir miktar farisi dersler almıştır³⁵⁸. Medresede eğitim alan bu kişi, muhtemelen müderris Abdülcelil Efendi'nin öğrencisi idi.

Bu dönemde medresede görev yapan personel (müderris 60; muid 60, dânişmend 36), ve burada eğitim gören medrese talebelerinin tamamına toplam 81 kuruş yevmiye verilmekteydi³⁵⁹.

İvraniye'yi Sırbistan istila ettiği gerekçesiyle 7 Safer 301/8 Aralık 1883 tarihinde Üsküp'e göç eden İsmail Hakkı Efendi, Gazi İsa Bey Medresesi Vakfı'nın gelirleri müsait olduğu için aylık 500 kuruş maaşla burada müderrislik yapmak için talepte bulunmuştur. Fakat bu konunun sonucuna dair bir belge arşivlerde bulunamamıştır³⁶⁰.

³⁵⁶ BOA, AE. SSLM. III., no. 247/14333.

³⁵⁷ BOA, C. MF., no. 21/1029/01; BOA, YB.021., no. 63/104; BOA, EV. EMH., no. 178/61.

³⁵⁸ BOA, DH. SAİD. d., no. 29/27.

³⁵⁹ BOA, EV. d., no. 16853, vr. 1.

³⁶⁰ BOA, Y. PRK. AZJ., no. 9/86.

Hacı Şakir Efendi

Abdülcelil Efendi'den sonra kuvvetle muhtemel Üsküp müderrislerinden Şakir Efendi bu göreve getirilmiş olmalıdır. Bununla ilgili herhangi bir atama kaydına rastlanılmamıştır. Fakat ileri dönemde Yahya Paşa Medresesi müderrislerinden olacak olan Hasan Fehmi Efendi'nin sicil dosyasından edinilen bilgide H. 1287/M. 1870 yılında Gazi İsa Bey Medresesi'nde Hacı Şakir Efendi'den sarf ve nahiv gibi alet ilimlere ait dersleri aldığı ifade edilmiştir. Bu durum hocasının vefatı olan H. 1292/H. 1875'e kadar sürmüştür³⁶¹. Bu durumda Hasan Fehmi Efendi, Hacı Şakir Efendi'nin öğrencisidir.

el-Hâc İsmail Hakkı Efendi

Şakir Efendi'nin vefatından sonra muhtemelen aynı medresede Üsküp Müftüsü el-Hâc İsmail Hakkı Efendi ders vermiş olmalıdır. Dönem hakkında bilgi vermeye devam eden H. Fehmi Efendi, bu ilim adamından da mantık, hadis, fıkıh ve tefsir gibi yüksek ilimleri gördüğünü ifade etmiştir³⁶².

Kosova Vilayeti'nin Kumanova Kazası'nın Nikoştak köyü H. 1287/M. 1870 yılı doğumlu Hayreddin Efendi'nin Mart 1302/1884'te Üsküp Gazi İsa Bey Medresesi'nde ders okumaya başladığını 1313/1895'te de İstanbul'a gidip orada eğitimini tamamladığını kaydeder³⁶³. Bu zat, kuvvetle muhtemel el-Hâc İsmail Hakkı Efendi'nin talebesidir.

Nabi Efendi

Nabi Efendi hakkında arşivlerde herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. H. 321/M. 1903 yılına ait *Maarif Salnâmesi*'nde İsa Bey Medresesi'nin müderrisi Nabi Efendi ve 39 talebeye sahip olduğu yazılıdır³⁶⁴.

³⁶¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, Arslan Hasan Fehmi Efendi Sicil Dosyası.

³⁶² Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, Arslan Hasan Fehmi Efendi Sicil Dosyası.

³⁶³ Asani, *aynı tez*, s. 66.

³⁶⁴ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321/1903*, s. 635.

No.	Müderrisin Adı	Görev Yılları	Yevmiye (akçe)
1	Şeyh Hüsam Efendi	1540 ?	?
2	el-Mevlâ Hüsâmeddîn (Şeydâ)	1545 ?	?
3	Alâeddin Efendi	?	?
4	Hayreddin Efendi	1581	50
5	Ahmed Efendi	1587	60
6	Pîrî Mehmed Efendi	1589	70
7	Mustafa Efendi	?	?
8	Abdûlbaki Efendi	1700 ?	?
9	Şeyh Osman Efendi	1710	20
10	Mustafa Efendi oğlu el-Hâc Abdullah Efendi	1799	60
11	Abdülcelil Efendi	1843	60
12	Hacı Şakir Efendi	1870 ?	?
13	el-Hâc İsmail Hakkı Efendi	1884 ?	?
14	Nabi Efendi	1903	?

Tablo 6: Gazi İsa Bey Medresesi'nin müderrisleri, görev yılları ve yevmiyeleri.

Gazi İsa Bey Medresesi'nin Sonraki Yılları

Gazi İsa Bey Medresesi'nin yakıldıktan sonra ne zaman tamir edildiği ve faaliyete geçirildiğine dair net bir bilgi bulunmamaktadır. H. 321/M. 1903 tarihli *Maarif Salnâmesi*'nde ismi geçtiğine göre halen faaliyette olduğu söylenebilir.

S.H.S. Krallığı'nın hâkim olduğu dönemde kurulmuş olan Kral Aleksandar Medresesi'nin Müslüman halk tarafından itibar görmemesi sonucu, 1936 yılında ismi değiştirilmiş “İsa Bey Medresesi” adıyla tekrar faaliyet

göstermeye başlamıştır. Bu medresenin kuruluş amacı İslam Birliği Teşkilatı'na bağlı kurumlarda görev yapacak dinî kadroların eğitiminin sağlanması olduğu ifade edilmişse de müfredata din derslerinin yanı sıra müspet ilimler de dahil edilerek çağdaş, dînî ve toplumsal eğitiminin sağlanması amaçlanmıştır. İsa Bey Medresesi'nin hatırasını yaşatmak amacıyla 1984 yılında Üsküp'ün Kondova Köyü'nde inşa edilen yeni bir binada tekrar eğitime açılmış ve her yıl 200'den fazla mezun vermektedir³⁶⁵.

2.4.6. Diğer Vakıf Çalışanları

Gazi İsa Bey Vakfında çok sayıda çalışan bulunmakta idi. Bunları aşağıda camide görev alanlar, imarette görev alanlar ve diğer görevliler kendi içinde tasnif edilerek kronolojik olarak verilmiştir.

Camiye Yapılan Atamalar

Gazi İsa Bey Camii'nde günlük üç akçe ile En'âm-hân³⁶⁶ olan Mustafa ölmüş; yerine 5 Ramazan 1044/22 Şubat 1635'te Hasan Efendi atanmıştır³⁶⁷.

Üsküp'te bulunan Gazi İsa Bey Camii hitabeti boş olduğundan Bâbüssaâde Ağası tarafından İdris oğlu el-Hâc Mehmed'in görevlendirilmesi 21 Zilkade 1112/29 Nisan 1701 tarihinde talep edilmiştir³⁶⁸.

Bâbüssaâde Ağası'nın talebi üzerine Üsküp'teki İsa Bey Vakfı tarafından bina ettirilen camide beş akçe yevmiye ile vaiz olan İbrahim vefat etmiş, yerine 1 Rebiyülahir 1121/10 Haziran 1709'da Mustafa getirilmiştir³⁶⁹.

³⁶⁵ Meral Jahyai, "Son dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri", (Trakya Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2017, s. 23-25; Nasir Redzebi, "Üsküp İsa Bey Medresesi'nin Dünü ve Bugünü", *100. Yılında İmam Hatip Liseleri Sempozyumu, İstanbul 23-24 Kasım 2013*, s. 234.

³⁶⁶ En'âm suresini okuyan kişiye verilen addır.

³⁶⁷ BOA, TS.MA. e., no. 824/20/53.

³⁶⁸ BOA, AE. SMST. II., no. 137/15141.

³⁶⁹ BOA, AE. SAMD.III., no. 79/7995.

Gazi İsa Bey Camii ve İmareti Amire ve Medresesi vakfının yevmi 12 akçe ile imam vazifesini, Recep Halife oğlu Yusuf kendi rızası ile Zeynel Halife oğlu Ali'ye 17 Recep 1122/11 Eylül 1710'da teslim etmiştir³⁷⁰.

Gazi İsa Bey Camii ve İmareti vakfının günlük iki akçe ve dört fodula ekmek ile türbedârı olan İbrahim oğlu Eyyüb çocuksuz bir şekilde vefat etmiş; bu nedenle yerine erbab-ı istihkakdan Ali oğlu İbrahim Halife 25 Cemaziyelahir 1134/12 Nisan 1722'de atanmıştır³⁷¹.

Gazi İsa Bey Medresesine yevmi üç akçe ile imam olan İvaz Halife oğlu Mustafa çocuksuz vefat etmiş; Hasan Halife'ye bu görev 3 Zilhicce 1147/26 Nisan 1735 yılında verilmiştir³⁷².

Üsküp'te Gazi İsa Bey Camii hatiplik vazifesi boş olduğu için Ebubekir Halife'ye verilmesi padişahın istenmiş ve atama 13 Safer 1163/22 Ocak 1750'de gerçekleştirilmiştir.³⁷³

Gazi İsa Bey Camii'nde günlük beş akçe ile ser-mahfil³⁷⁴ olan Mustafa Halife vefat etmiş; yerine büyük oğlu el-Hâc Mehmed Emin Efendi 7 Muharrem 1183/13 Mayıs 1769 senesinde atanmıştır³⁷⁵.

Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey vakfına günlük beş akçe ile ser-hâbbaz³⁷⁶ ve iki akçe ile ferraş-ı musalla görevini yürüten Feyzullah Halife vefat ettiği gerekçesiyle bu göreve öz oğlu Ali Halife 11 Şevval 1184/28 Ocak 1771 getirilmiştir³⁷⁷.

³⁷⁰ BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/13.

³⁷¹ BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/12.

³⁷² BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/51.

³⁷³ BOA, *AE. SMHD. I.*, no. 245/19901.

³⁷⁴ Camilerde vâkıfın şartı olarak okunacak cüzlerin okunuşunu yöneten kişiye ser-mahfil denilmektedir.

³⁷⁵ BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/30.

³⁷⁶ Vakıflarda ekmekçi, ekmek yapan anlamında kullanılan bir tabirdir. Bk. Pakalın, *aynı eser*, I, s. 692.

³⁷⁷ BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/29.

Gazi İsa Bey Camii vakfında günlük iki akçe ile cüzhân³⁷⁸ olan Mehmed oğlu Halil ölmüş; yerine büyük oğlu Hüseyin 5 Ramazan 1188/9 Kasım 1774 tarihinde getirilmiştir³⁷⁹.

Eş-şeyh Yahya Üskübî'nin padişaha yazdığı arzı hâlde Gazi İsa Bey Camii'nde günlük beş akçe ile vaiz olduğunu ve kendi rızası ile görevi Abdülbaki oğlu Mustafa Efendi'ye 6 Safer 1188/18 Nisan 1774'te bıraktığını ifade etmiştir.³⁸⁰

Üsküp'teki İsa Bey Camii'nde yevmi beş akçe ile Duagû³⁸¹ vazifesinin mutasarrıfı Seyyid Mehmed Halife'nin, kendi rızasıyla Hüseyin Halife oğlu Fazlı'ya bu görevi, 13 Muharrem 1188/26 Mart 1774'te bırakmıştır³⁸²

Gazi İsa Bey Camii'nde günlük beş akçe ile ser-mahfil olan Mustafa oğlu Emin Mehmed ölmüş; öz oğlu Ahmed başvuru yapacakken o da vefat etmiş onun yerine Ahmed Halife oğlu Mustafa 2 Zilkade 1189/25 Aralık 1775 tarihinde göreve başlamıştır³⁸³.

Gazi İsa Bey Camii'nde günlük üç akçe yani 30 para vazifeyle mescid-i cedidede müezzinlik vazifesi 16 Cemaziyelevvel 1208/20 Aralık 1793 Süleyman Efendi oğlu Hasan'a tevcih edilmiştir³⁸⁴.

Gazi İsa Bey camii şerifi vakfında 3 safer 1223/31 Mart 1808'de müezzin-i evvel ve temcîd-hânlık³⁸⁵ görevi Sadeddin Efendi oğlu Hüseyin'in görevi kendi isteği ile bırakmasıyla Hafız Âdem Efendi'ye verildi³⁸⁶.

³⁷⁸ Kur'an'dan birer cüz okuyan görevliye verilen isimdir. Bk. Devellioğlu, "Cüzhân", *aynı eser*, s. 149.

³⁷⁹ BOA, TS.MA. e., no. 824/20/20.

³⁸⁰ BOA, TS.MA. e., no. 824/20/26.

³⁸¹ Mevlid ve hatim gibi umumi toplantılarda dua okuyan anlamında kullanılan bir tabirdir. Bk. Pakalın, *aynı eser*, I, s. 479.

³⁸² BOA, YB.021., no. 63/11.

³⁸³ BOA, TS.MA. e., no. 824/20/16.

³⁸⁴ VGMA, Defter, no. 00893/00012.

³⁸⁵ Minarelerde ezandan ayrı olarak Allah'a yapılan duayı eden kişiye verilen isimdir. Bk. Ubeydullah Sezikli, "Temcîd", *DİA*, XL, İstanbul 2011, s. 410-411.

³⁸⁶ VGMA, Defter, no. 171/16, s. 38-39.

Gazi İsa Bey ve veledi Eyyüb Bey'in Medrese ve İmaret-i Amire ve Cami vakfından almak üzere yevmi üç akçe vazife ile rahlecilik görevi olan Mehmed Halife'nin vefatı üzerine yerine Hasan Halife 7 Safer 1262/4 Şubat 1846'da getirilmiştir³⁸⁷.

Üsküp'te Gazi İsa Bey ve veledi Ahmed Bey Camii ve İmaret-i Amire ve Medresesi vakfına 19 Cemaziyelevvel 1264/23 Nisan 1848 yılında Mehmed Selim Efendi oğlu İbrahim, vakfın kayyım³⁸⁸ ve ferraş-ı şadırvan görevlerine atanmıştır³⁸⁹.

Üsküp'te Gazi İsa Bey ve veledi Ahmed Bey Mescidi'nde yıllık 247 kuruş ücret ile Zekeriya oğlu Sagir Abdurrahman Efendi 4 Safer 1270/6 Kasım 1853 yılında imam olarak atanmıştır³⁹⁰.

Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey Camii ve İmaret-i Amire ve Medrese-i latifeleri vakfının iki akçe yevmiye ile muarriflik ciheti mutasarrıfları olan Mustafa Necip ve Mehmed Esad veledanı Mehmed Arif efendilerin vefatları sonrasında bu görev, Hafız Mehmed Efendi oğlu el-Hâc Hüseyin uhdesine 18 muharrem 1277/6 Ağustos 1860'ta verilmiştir³⁹¹.

Gazi İsa Bey Camii ve İmaret-i Amire ve Medresesi vakfından yevmi iki akçe ile kayyım-ı minare görevi Ahmed Efendi oğlu Ahmed'e verilmiş; bu zat çocuksuz öldüğünden bu vazife erbab-ı ehliyetten 9 Rebiyülahir 1278/14 Ekim 1861'de Hasan oğlu Yusuf'a verilmiştir³⁹².

Gazi İsa Bey Camii ve İmaret ve Medresesi vakfından yevmi beş akçe ile ceddi İsa Bey Mescidi şerifinde imam olan Mahmud Halife vefat etmiş;

³⁸⁷ BOA, EV. BKB., no. 168/168.

³⁸⁸ Bu terim, vakıf mütevellisinin emrinde çalışan, vakıf malını koruyan ve cami ile imaretlerin temizliğini üstlenen kişi manasında kullanılmaktadır. Bk. İsmail Özmel, "Kayyım", *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 107.

³⁸⁹ VGMA, *Defter*, no. 171/17, s. 40-41.

³⁹⁰ VGMA, *Defter*, no. 171/16, s. 38-39.

³⁹¹ BOA, EV. MKT., no. 110/351.

³⁹² BOA, EV. MKT., no. 149/28.

yerine büyük oğlu Yahya onun yerine Yusuf oğlu Abdülfettah Halife'ye görevi 11 Şevval 1299/26 Ağustos 1882 tarihinde vermiştir³⁹³.

Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey Camii ve Medresesi ve İmareti vakfı günlük iki akçe yani 20 para vazifeyle camide kayyım-ı minare ve yevmi dört akçe yani bir kuruş vazifeyle bevvab-ı imaret görevleri 11 Şaban 1314/15 Ocak 1897'de Ahmed Efendi oğlu Abdülaziz'e tevcih edilmiştir. Bu kişinin vefatı sonucu Recep Efendi'ye verilmiştir³⁹⁴.

Üsküp'te Gazi İsa Bey ve veledi Ahmed Bey Camii ve İmaret-i Amire ve Medresesi vakfına dersiâm olan Süleyman Zeki Efendi'ye vaizlik ciheti, 25 Cemaziyelahir 1318/20 Ekim 1900 de verilmiştir³⁹⁵.

Şura-yı Devlete yazılan istidaya göre Gazi İsa Bey'e atanacak olan hademe maaşının, vakıf varidatından karşılanması ve bu işi mütevellinin yürütmesi için 22 Cemaziyelahir 328/1 Temmuz 1910'da bir resmi yazı gönderilmiştir³⁹⁶.

Evkaf Nezaretinden 17 Cemaziyevvel 328/26 Mayıs 1910 tarihinde sadarete yazılan yazıda vakfın güçlü olması ve gelirlerinin çok fazla olduğu gerekçesiyle hademe ve vakıf çalışanlarına tek sefer için 43.167 kuruş yatırılması istenmiştir³⁹⁷.

İmarete Yapılan Atamalar

Medrese talebesi ile fakirlere yemek pişirilip yedirilen yerlere imaret denilmektedir³⁹⁸. Gazi İsa Bey vakfından iki akçe ile kâtib-i ambar görevini yürüten Halil ölmüş; öz oğlu Hasan Halife 5 Ramazan 1144/2 Mart 1732'de onun yerine atanmıştır³⁹⁹.

³⁹³ BOA, TS.MA. e., no. 824/20/1.

³⁹⁴ VGMA, Defter, no. 00893/00012.

³⁹⁵ VGMA, Defter, no. 171/16, s. 38-39.

³⁹⁶ BOA, ŞD., no. 195/28/1.

³⁹⁷ BOA, ŞD., no. 195/28/2.

³⁹⁸ Pakalın, *aynı eser*, II, s. 61.

³⁹⁹ BOA, TS.MA. e., no. 824/20/54.

Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey evkafının evladiyyet ve meşruiyet üzere mütevellisi tarafından yazılan dilekçede, vakfın bizzat inşa ettirdiği camii ve imaret-i amiresi vakfının gelirinden günlük dört akçe ile bevvab⁴⁰⁰ olan Mustafa Halife kendi isteği ile Mahmud Halife oğlu Hüseyin'e bu görevi 12 Rebiyülevvel 1164/8 Şubat 1751 tarihinde teslim etmiştir⁴⁰¹.

Gazi İsa Bey Camii vakfının 15 akçe ile nazırı olan Hasan Efendi oğlu Hüseyin kendi rızasıyla bu görevin Ali oğlu el-Hâc İbrahim'e bu görevin 25 Şaban 1170/15 Mayıs 1757'de verilmesini istenmiştir⁴⁰².

Gazi İsa Bey Camii'ne günlük beş akçe vazife ile duagû olarak Şeyh Ali Efendi H. 1171/M. 1758'de atanmıştır⁴⁰³.

Gazi İsa Bey Camii ve İmaret-i vakfında beş akçe yevmiye ile nakib olan Hüseyin Halife oğlu Ahmed kendi rızasıyla görevi Hasan oğlu Hüseyin'e bırakmıştır. Bu kişi de kendi rızasıyla Ali oğlu el-Hâc İbrahim'e 25 Şaban 1173/12 Nisan 1760 tarihinde vermiştir⁴⁰⁴.

Evladiyyet ve meşruiyyet üzere hâlâ mütevellisi olan Mehmed, Gazi İsa Bey Camii ve İmaret-i vakfına yevmi iki akçe ve iki müd⁴⁰⁵ galle ile imaret kitabeti, iki akçe yevmiye ile cüzhân olan Osman Halife; kendi isteği ile bu görevleri Mustafa Halife'ye 15 Cemaziyelahir 1174/22 Ocak 1761'de devretmiştir.⁴⁰⁶

Üsküp'te Gazi İsa Bey Vakfından almak üzere günlük bir akçe ile medrese bevvabı olan Ali oğlu Mustafa'dan boş kalan görev, Üsküp Kadısı

⁴⁰⁰ Kelime anlamı kapıcı, kapı bekçisi anlamında olan bu tabir son dönemlerde mektep ve medrese gibi eğitim kurumlarının kapıcıları için de kullanılmaya başlanmıştır. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1971, s. 212; Devellioğlu, *aynı eser*, s. 117.

⁴⁰¹ BOA, TS.MA. e., no. 824/20/45.

⁴⁰² BOA, TS.MA. e., no. 824/20/48.

⁴⁰³ VGMA, *Hurufat*, 1206, vr. 223.

⁴⁰⁴ BOA, TS.MA. e., no. 824/20/47.

⁴⁰⁵ Öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarını ifade etmektedir. Bk. Cengiz Kallek, "Müd", *DİA*, XXXI, Ankara 2020, s. 455-457.

⁴⁰⁶ BOA, TS.MA. e., no. 824/20/43.

Seyyid İbrahim Efendi'nin arzıyla el-Hâc Ebubekir'e H. 1177/M. 1763'te verilmiştir⁴⁰⁷.

Gazi İsa Bey Vakfında 15 akçe ile kâtip olan Ahmed Halife, kendi rızasıyla el-Hâc Mehmed Halife'ye görevi, 22 Zilhicce 1181/10 Mayıs 1768'de vermiştir⁴⁰⁸.

Gazi İsa Bey İmaretinde günlük beş akçe ile kilerci olan Mustafa oğlu Mehmed Emin kendi rızasıyla görevi Fazlı Halife oğlu Hüseyin'e 11 Zilhicce 1182/18 Nisan 1769 tarihinde bırakmıştır⁴⁰⁹.

Gazi İsa Bey Camii ve İmaret-i Amiresi Vakfından beş akçe ile duagû ve iki akçe ile kâse-şûy⁴¹⁰ ve üç akçe ile inam-han görevlerini yapan Seyyid Muhammed Halife oğlu Ahmed vefat etmiş; bu görevlerin öz oğlu Seyyid Şakir Halife'ye verilmesini, 7 Cemaziyelahir 1236/12 Mart 1821 tarihinde Üsküp kadısı Hasan Efendi talep etmiştir⁴¹¹.

Gazi İsa Bey Camii ve İmaret-i Amiresi Vakfında yevmiye 15 akçe ile kâtip olan Feyzullah Halife oğlu Ali çocuksuz ölmüş yeri boş kalınca görev, Esad Halife oğlu Hasan'a 13 Şaban 1238/25 Nisan 1823'te tevcih edilmiştir⁴¹².

Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey Camii ve İmaret-i ve Medresesi Vakfında yevmi dört akçe ile bevfab-ı imaret görevini yapan Hasan oğlu Lütfullah ve es-Seyyid el-Hâc Mehmed halifelerin çocuksuz ölmeleri sonucu görev, asker kökenli olan Hasan oğlu Yusuf'a 15 Rebiyülahir 1278/20 Ekim 1861'de vazifeye getirilmiştir⁴¹³.

⁴⁰⁷ VGMA, *Hurufat*, 1185, vr. 126; VGMA, *Hurufat*, 1206, vr. 220.

⁴⁰⁸ BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/32.

⁴⁰⁹ BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/31.

⁴¹⁰ İmaretlerin mutfağında bulaşık yıkayan görevliye kâse-şûy denilmektedir. Bk. Yusuf Küçükdağ, "Konya Sultan Selim İmaret-i Vakıfları ve Vakfıyesi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3 (2019), s. 32.

⁴¹¹ BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/9.

⁴¹² BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/7.

⁴¹³ BOA, *EV. MKT.*, no. 149/146.

Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey Camii ve Medresesi ve İmareti Vakfı iki akçe yani 20 para vazifeyle camide kayyım-ı minare ve yevmi dört akçe yani bir kuruş vazifeyle bevvab-ı imaret görevleri, 11 Şaban 1314/15 Ocak 1897'de Ahmed Efendi oğlu Abdülaziz'e tevcih edilmiştir. Bu kişinin vefatı sonucu vazife, Recep Efendi'ye verilmiştir⁴¹⁴.

Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey Camii ve Medrese ve İmareti Vakfından almak üzere günlük iki akçe yani 20 para vazife ile kayyım-ı minare ve yevmi dört akçe yani şehri bir kuruş vazife ile bevvab-ı imaret görevleri Ahmed Efendi uhdesinde iken vefat etmiştir. Yerine kayyım-ı minare görevi, büyük oğlu Beyti Efendi ve bevvab-ı imaret görevi için diğer oğlu Receb Efendi'ye 24 Muharrem 1322/10 Nisan 1904 tarihinde bu görevlere uygun görülmüştür⁴¹⁵.

Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey Camii ve Medresesi ve İmareti Vakfından yevmi dört akçe yani aylık bir kuruş vazife ile bevvab-ı imaret görevine Ahmed atanmış ve vefat etmiş; yerine büyük oğlunun tayini 15 Şaban 1323/15 Ekim 1905'te uygun görülmüştür⁴¹⁶.

Kütüphaneye Yapılan Atamalar

Gazi İsa Bey Camii Vakfından almak üzere yevmi 32 akçe ile İbn-i Bahri Mescidi'nde imam ve dört akçe ile hâfız-ı kütüb⁴¹⁷ olan el-Hâc Mehmed Halife vefat ettiği için 29 Rebiyülevvel 1177/7 Ekim 1763'te onun yerine oğlu İbrahim görevlendirilmiştir⁴¹⁸.

Gazi İsa Bey Vakfından 12 akçe ile İbn-i Bahri Mescidi ile dört akçe ile hâfız-ı kütüb görevinde olan Mahmud Halife oğlu İbrahim çocuksuz vefat

⁴¹⁴ VGMA, *Defter*, no. 00893/00012.

⁴¹⁵ VGMA, *Defter*, no. 894/31, s. 80-81.

⁴¹⁶ BOA, *EV. MKT. CHT.*, no. 615/204.

⁴¹⁷ Cami içinde bulunan veya külliye içinde ayrı olarak inşa edilmiş kütüphanede kitap saklama ve koruma ile görevlendirilmiş memura verilen addır. Bk. Pakalın, *aym eser*, I, s. 704.

⁴¹⁸ BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/39.

etmiştir. Yeri boş kaldığından Ahmed Halife oğlu Sadık Mehmed'e bu görev Rebiyülahir 1208/Kasım 1793 tarihinde layık görülmüştür⁴¹⁹.

Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey Camii ve İmaret-i Amire ve Medresesi Vakfından yevmi iki akçe vazife ile cüzhânlık vazifesi Hüseyin Efendi oğlu Hasan'ın, yevmi iki akçe ile ferraşlık⁴²⁰ ciheti Mustafa Efendi oğlu İbrahim'de idi. Yine aynı vakıfta günlük bir akçe ile bevval-ı kütüphane görevinde bulunan Hüseyin Efendi çocuksuz öldüğü için Hacı Hasan Efendi oğlu Ahmed'e bu görev 28 Ramazan 1278/29 Mart 1862'de layık görülmüştür⁴²¹.

Vakıf Yönetimine Yapılan Atamalar

İsa Bey Camii ve Medresesi ve İmaret-i Amiresi vakfına günlük altı akçe vazife ile atlı câbi⁴²² olan Hüsrev oğlu Hasan ölmüş; yerine öz oğlu Abdülbaki, 15 şaban 1142/5 Mart 1730'da atanmıştır⁴²³.

Gazi İsa Bey Camii ve İmareti ve Medresesi Vakfına yevmi altı akçe yani aylık bir kuruş 20 para ile câbi-i süvari görevine 4 Şaban 1273/30 Mart 1857'de Selman Efendi oğlu Tahir getirilmiştir⁴²⁴.

Gazi İsa Bey Camii ve İmaret-i Amire ve Medresesi Vakfının Draçeva köyüne H. 1276/M. 1859 tarihinde câbiler görevlendirildiği görülmektedir⁴²⁵.

Padişah tarafından verilen bir irade ile Gazi İsa Bey veledi Ahmed Bey'in Üsküp ve gayrıda bulunan camii ve imareti ve medresesi vakfından almak üzere yevmi beş akçe ile Mutemed-i⁴²⁶ Üsküp görevini yürüten Hasan oğlu Yusuf'un vefatı üzerine bu görev, oğlu Hüseyin'e verilmiştir. Fakat bu görevi oğlu kendi rızası ile terk ettiği için güvenilir olan Aziz oğlu Ahmed'e

⁴¹⁹ BOA, TS.MA. e., no. 824/20/35.

⁴²⁰ Cami, mescit ve imaret gibi müesseselerin yerlerini süpürüp temizleyen kişidir. Bk. Pakalın, *aym eser*, I, s. 608.

⁴²¹ BOA, EV. MKT., no. 147/234.

⁴²² Vakıf gelirlerini toplamakla yükümlü olan bu tabir Arapça'da tahsildar anlamında kullanılmaktadır. Bk. Devellioğlu, "Câbi", *aym eser*, s. 149.

⁴²³ BOA, TS.MA. e., no. 824/20/55.

⁴²⁴ BOA, EV. MKT. CHT., no. 632/204.

⁴²⁵ BOA, EV. MKT., no. 197/208.

⁴²⁶ Vakıflarda para akışı ve dağıtımında sorumlu ve güvenilir kişiye mutemed denilmektedir.

verilmesine 24 Zilhicce 1324/8 Şubat 1907’de padişah emir vermiş ve görevini yapmaz veya terk eder ise ondan alınıp başkasına verilmesine karar vermiştir⁴²⁷.

Gazi İsa Bey Camii ve İmaret-i Amiresi ve Medresesi Vakfına yevmi altı akçe vazife ile Draçeva Köyü’nde câbılık görevini yürüten Zekeriya Halife oğlu Abdullah vefat etmiş onun yerine öz oğulları olan Abdullah ve Abdurrahman halifelere bu görevin verilmesi için Üsküp Naibi Ahmed Ataullah tarafından yazı yazılmıştır⁴²⁸.

Vazifeler	29 Zilhicce 1266/ 5 Kasım 1850 Yılına ait Yevmiyeler (Kuruş)	1 Muharrem 1274/22 Ağustos 1857 Yılına ait Yevmiyeler (Kuruş)	29 Zilhicce 1280/ 5 Haziran 1864 Yılına ait Yevmiyeler (Kuruş)
İmam-ı Evvel	250	250	250
İmam-ı Sani	250	250	250
Hatib	150	150	150
Müderriş	60	60	60
Muid	60	-	-
Dânişmend	36	36	36
Müezzin-ı Evvel	50	50	50
Müezzin-ı Sani	50	50	50
Ser-Mahfil	-	12	12
Temcid-Hân	-	-	26
Noktacı	-	20	-
Müezzin-ı Cuma	-	-	18
Kayyım	60	60	60
Salâvat-Hân	-	-	12
Şeyhülkürsî	-	50	50
Devir-Hân	-	20	20
Câbi-ı Karadağ	-	27	26
Câbi-ı Draçeva	-	66	66
Kâtib	-	-	40
İhlashan	-	?	76
Cüzhân	-	63	62
Mevlidhan	30	-	-
Mutemed	-	60	60
Rahleci	9	9	9
Bevvab	30	30	30
Hafız	15	-	15
Hafız-ı Kütüb	-	15	-
Nazır-ı Draçeva	-	40	-

⁴²⁷ BOA, EV. MKT. EVM., no. 5/526.

⁴²⁸ BOA, EV. EMH., no. 261/14.

Talebe-i Medrese	81	81	81
Duagû	-	50	50
Ferraş	-	20	20
İmam-ı Mescid	-	48	48
İmam-ı Cedit-ı İsa Bey Mescidi	24	15	24
İmam-ı Mescidi Cedit-i Müezzini	-	10	12
Kilerci	-	-	45
Nakib-i İmare	-	18	-

Tablo 7: Gazi İsa Bey Vakfında muhtelif yıllara ait görevlilere ödenen yevmiyeler⁴²⁹.

Yukarıda verilen tablodan hareketle Gazi İsa Bey Vakfında 1850-1864 yılları arasında birçok görevde yevmiyelerin sabit kaldığı görülmektedir. Yıllar içinde sadece câbi, cüzhân ve Cedit-i İsa Bey Mescidi imamının aldığı yevmilerde azalma görülmüştür.

Konya’da Nakiboğlu Medresesi’nde 15 hücre ve 1901 yılında 65 talebesi vardı⁴³⁰. Nakičević, Gazi Hüsrev Bey Medresesi’nde 12 hücre 40 öğrenci olduğunu ifade etmektedir⁴³¹. Buradan hareketle her hücrede ortalama 3-4 talebe kalmaktadır. 10 hücreli bulunan Gazi İsa Bey Medresesi’nde kalan öğrencilere günlük verilen 81 akçeden yola çıkarak bu dönemde ortalama 30-35 arası talebesi olduğu düşünülmektedir.

Gazi İsa Bey Vakfının 29 Zilhicce 1280/5 Haziran 1850’de görülen muhasebesinde ödenen yevmiyeler dışında ayrıca avlunun tamiri 1500, mum 2500, kandil ve kutu giderleri için 250, mevlitlerde yapılan masraf 1200 olmak üzere toplam 9190,25 kuruş gideri olduğu görülmüştür⁴³².

⁴²⁹BOA, EV. d., no. 16853, vr. 1; BOA, EV. d., no. 15821, vr. 11-12; BOA, EV. d., no. 18455, vr. 3.

⁴³⁰Yusuf Küçükdağ, “Konya’da Osmanlı Dönemi’nde İnşa Edilen Medreseler”, *Konya Şehri’nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı -Makaleler- I*, Konya 2004, s. 382-383.

⁴³¹Nakičević, *aynı makale*, s. 252.

⁴³²BOA, EV. d., no. 18455, vr. 3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVI-XVIII. YÜZYILLAR ARASINDA ÜSKÜP MEDRESELERİ

İlk dönem medreselerinin kurulmasının ardından şehirde imar faaliyetleri devam etmiş ve bu dönemde yönetici ve hayırseverler aracılığıyla altı adet daha medrese açılmıştır. Bunlar: Hüseyin Şah Bey, Hacı Hüseyin, Burmalı, Mustafa Paşa, Mehmed Bey ve Karakapucu medreseleridir. Aşağıda bu eğitim kurumları kronolojik bir biçimde verilecektir.

3.1. Hüseyin Şah Bey Medresesi

Osmanlı şehirleşme geleneğinde vakıflar önemli bir yere sahiptir. O dönemde Karlı-ili sancak beyliği yapan Hüseyin Şah Bey, Üsküp şehir merkezine yaklaşık 15-20 km uzaklıkta bir vakıf kurarak bu bölgeyi geliştirmeyi amaçlamıştır. Orada inşa ettirmiş olduğu Saray'dan adını alan bu yerleşim yerinde bir cami ve medrese de yaptırmıştır. Hâşiye-i Tecrîd (yirmili) seviyesinde olan bu eğitim kurumu yaklaşık 200 sene burada hizmet vermiş; daha sonra savaşlar ve doğal afetler sonucu yıkılmıştır.

3.1.1. Adı ve Kurucusu

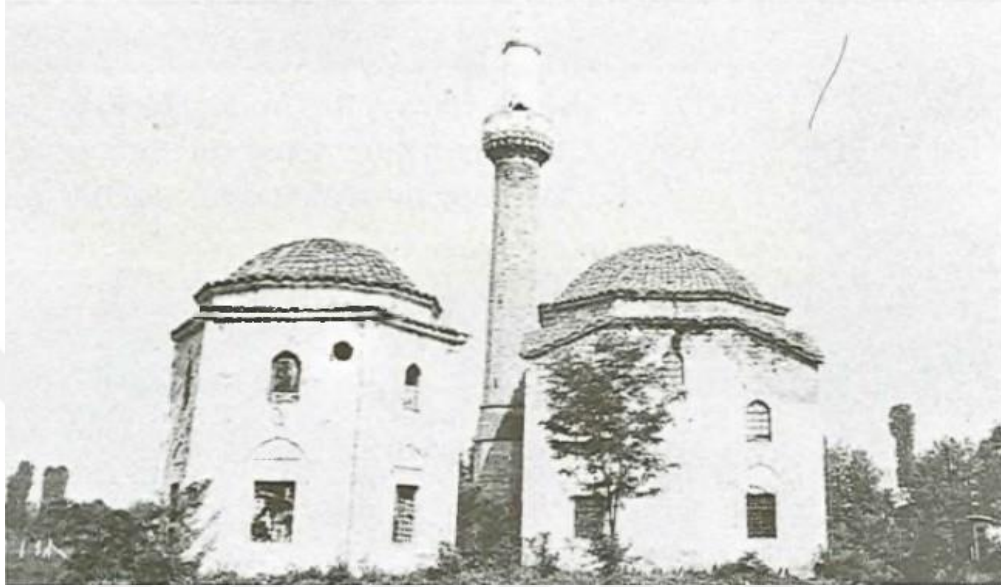
Hüseyin Şah Bey (ö. H. 971/M. 1566-67), Rumeli'de vakıfları bulunan Karlı-İli beyleri soyundan olup aynı zamanda Karlı-İli'nin de sancakbeyi olarak kayda geçmiştir⁴³³. Ayrıca Bulgaristan'daki Karlova kasabasında da vakıfları olduğu bilinmektedir⁴³⁴.

Hüseyin Şah Bey vakfına ait bir vakfiye, gelir getiren vakıf malları ve tamirâtı hakkında bilgiye şu an için ulaşılammıştır. Fakat arşivlerdeki bilgilerden kendi adını taşıyan köyde bir cami, türbe ve medrese gibi yapılar inşa ettirdiği görülmektedir.

⁴³³ Bogoyeviç, *aynı eser*, s. 140.

⁴³⁴ Semavi Eyice, "Hüseyin Şah Camii ve Türbesi", *DİA*, İstanbul 1999, s. 12-13.

Banisinin adını taşıyan ve Matka Gölü yakınında olan cami, H. 961/M. 1553-54 yılında inşa edilmiştir (Fotoğraf 14)⁴³⁵. Daha önce banisinin adıyla anılan bu köye, Hüseyin Paşa'nın sarayının bulunmasından dolayı Saray denilmiş ve günümüze kadar bu isimle gelmiştir.

Fotoğraf 14: Üsküp Saray Köyü'nde Hüseyin Şah Camii (Ayverdi, III, s. 323).

3.1.2. Yeri

Osmanlılar döneminde Hüseyin Paşa Köyü adı verilen bu yerleşim yerinde bu şahsa ait bir cami ile türbe bulunmaktaydı⁴³⁶. Günümüzde de Üsküp merkezine 12 km mesafede bulunan bu yerleşim yeri, Kalkandelen yolu üzerinde bulunan Capaj (Saraj) olarak geçmektedir (Fotoğraf 13).

⁴³⁵ Özer, *aynı eser*, s. 92, 94.

⁴³⁶ KVS, 1314/1896, s. 193.

Fotoğraf 15: Günümüzde Saraj’da yer alan camii ve türbeden bir görünüm (Bk. TİKA.gov.tr).

3.1.3. Medresesi/Eğitim-Öğretim

Hüseyin Şah Bey Medresesi hakkında, vakfiyesi olmamasından dolayı medrese hakkında net bilgiler bulunmamaktadır. Bu neden araştırmacılar tarafından çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. L. Bogoyeviç, bu şahsın türbesindeki kitâbede yer alan “*Allah rızası için mescidi ve medreseyi yaptırdı*” ifadesine bakarak medresenin de aynı tarihte diğer unsurlar ile birlikte yapıldığını öne sürmüştür⁴³⁷. C. Baltacı ise medresenin adının H. 996/M. 1588 yılına ait Kadıasker defterine işlendiğini ifade etmiştir⁴³⁸. Bu durumda medresenin sonradan külliyeye eklenerek ikinci bir vakfiye düzenlendiği düşünülebilir. Böyle bir durum söz konusu ise de böyle bir vakfiye henüz arşiv kayıtlarına girmemiştir.

Medresenin ne zaman ve nasıl yıkıldığına dair herhangi bir bilgiye şu an için rastlanamamıştır. Bu konuda farklı görüşler mevcuttur. 1689 yılında Avusturyalı General Piccolomini’nin Üsküp şehrini yakıp tahrip ettiği

⁴³⁷ Bogoyeviç, *aynı eser*, s. 138-142.

⁴³⁸ Baltacı, *aynı eser*, I, 2005, s. 202.

bilindiği⁴³⁹ için ihtimaller dahilinde olduğu düşünülmektedir. Fakat o tarihte yıkılmış olması mümkün değildir. Çünkü arşiv belgelerindeki müderris atamaları 1808’li yıllara kadar devam etmektedir. G. Elezović de 1915’te Üsküp’ün Bulgar istilâsına uğradığını bu nedenle cami ve türbenin tahrip edildiğini vurgulamaktadır⁴⁴⁰. 1963 yılında Üsküp’te meydana gelen depremde zarar gören cami, 1977’de “*Üsküp Kültür Anıtlarını Koruma Kent Kurumu*”nun hazırlattığı proje kapsamında yeniden restore edilmiş; böylece günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir⁴⁴¹.

3.1.4. Müderrisleri

Halil Efendi

Hüseyin Şah Bey Medresesi’nde ilk müderrisin Halil Efendi olduğu düşünülmektedir. Halil Efendi, bu medresede günlük 20 akçe yevmiye ile müderrislik yapıyordu.

Muhyiddin Efendi

Medresenin bilinen ilk müderrisi yerine 22 Cemaziyelahir 996/19 Mayıs 1588’de Muhyiddin Efendi getirilmiştir. Burada bir yıl gibi kısa bir süre müderrislik yaptıktan sonra görevi bırakmıştır⁴⁴².

Abdullah Efendi

Mekke-i Mükerreme Kadısı iken vefat eden Seyfullah Efendi’nin yerine getirilen Abdullah Efendi, 11 Zilkade 996/2 Ekim 1588 yılında 20 akçe ücret ile buraya müderris olmuştur. Medresede derslere girmediği gerekçesiyle mahalli kadılar tarafından görevden alınarak yerine bir önceki müderris olan Muhyiddin Efendi tayin edilmiştir⁴⁴³.

⁴³⁹ Özer, *aynı eser*, s. 95.

⁴⁴⁰ Eyice, *aynı madde*, s. 13.

⁴⁴¹ Bogoyeviç, *aynı eser*, s. 140.

⁴⁴² Baltacı, *aynı eser*, I, 2005, s. 202.

⁴⁴³ Baltacı, *aynı eser*, I, 2005, s. 202-203.

Hasan Efendi

Hüseyin Şah Bey Medresesi'nin Recep 1100/Şubat 1689'da müderrisi olan ulemadan Hasan Efendi, vazifesi gereği alması gereken ücreti mütevelliden tahsil edemediği için şikâyetle bulunmuş ve merkezden vakıf mütevellisine verilen emirle bu paranın müderrise ödenmesi istenmiştir⁴⁴⁴.

Osman Efendi

Hüseyin Şah Bey Vakfı'nın mütevellisi olan Süleyman'ın kaleme aldığı 22 Rebiyülevvel 1122/21 Mayıs 1710 tarihli yazısında, “*Hüseyin Şah Bey karyesinde vakı' Hüseyin Şah Bey'in bina eylediği Camii Şerifte*” müderris olan Osman Efendi'nin kendi rızası ile müderrislik görevini oğlu Mustafa'ya vermesinden⁴⁴⁵ müderrislik görevinin babadan oğluna geçtiğini göstermesi açısından önemlidir.

Mustafa Efendi

Babası müderris Osman Efendi'nin görevi kendi rızasıyla 22 Rebiyülevvel 1122/21 Mayıs 1710 tarihinde bırakmasından sonra müderrislik görevine başlamıştır⁴⁴⁶. Abdullah Efendi'nin H.1143/M. 1731'de atandığına bakılırsa, Mustafa Efendi burada uzun bir süre müderrislik yapmış olmalıdır.

Abdullah Efendi

Medreseye ait bir diğer müderrislik ataması, babasının vefatı üzerine Abdullah Efendi, 29 Recep 1143/7 Şubat 1731'de babasından boşalan bu vazifeye atanmıştır⁴⁴⁷.

Ahmed Halife veledi Ali

Hüseyin Şah Bey vakfından olan medresede günlük 10 akçe yevmiye ile müderris olan Ahmed Halife veledi Ali vefat eder. Oğlu olmadığı ve yeri boş

⁴⁴⁴ Kul, *aynı tez*, s. 53, 181.

⁴⁴⁵ BOA, *İE. EV.*, no. 50/5559.

⁴⁴⁶ BOA, *İE. EV.*, no. 50/5559.

⁴⁴⁷ BOA, *İE. TCT.*, no. 24/2522.

kaldığı için yerine erbab-ı istihkakdan⁴⁴⁸ Ömer Halife veledi Mehmed yapılan imtihan sonucu 29 Şevval 1223/18 Aralık 1808 tarihinde müderris olarak atanmıştır⁴⁴⁹. Buradan hareketle medresenin XIX. yüzyılda hâlâ ayakta olduğu ve ücret olarak yevmiyenin 10 akçeye düşürüldüğü anlaşılmaktadır.

Ömer Halife veledi Mehmed

Bu medreseye 18 Aralık 1808'de ataması yapılan Ömer Halife'nin ne zamana kadar vazifeyi yürüttüğüne dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır⁴⁵⁰.

3.1.5. Vakıf Çalışanları

Hüseyin Şah Bey Camii Vakfında çeşitli vazifelerde bulunmuş kişiler vardı. Bunlardan bazıları aşağıda gösterilmiştir.

Üsküp kazasına bağlı Hüseyin Şah Köyü'nde bulunan caminin hatip görevini sürdüren Hasan Halife'nin ölümü üzerine yerine, oğlu İbrahim 15 Muharrem 1115/31 Mayıs 1703'te göreve getirilmiştir⁴⁵¹.

Üsküp'te bulunan müteveffa Hüseyin Şah Bey Camii Vakfında günlük iki akçe ile müteveli olan vakıf evladından es-Seyyid Mehmed oğlu es-Seyyid Murtaza vefat ettiğinden boş kalan yerine, es-Seyyid Murtaza oğlu es-Seyyid Mehmed Esad, 8 Safer 1221/27 Nisan 1806'da tayin edilmiştir⁴⁵².

⁴⁴⁸ Tayin edilecek göreve uygunluk/layık olmak hak etmek anlamında kullanılmaktadır.

⁴⁴⁹ BOA, C. MF., no. 95/4742.

⁴⁵⁰ BOA, C. MF., no. 95/4742.

⁴⁵¹ BOA, AE. SMST. II., no. 140/15483.

⁴⁵² BOA, AE.SSLM.III., no. 341/19671.

3.2. Hacı Hüseyin Medresesi

Üsküp şehir merkezinde fetihten itibaren ilk kurulan vakıflar ve bunlara bağlı olarak açılmış olan medreseler genellikle varlıklı devlet adamları veya padişah tarafından açılmıştır. XVI. yüzyıla gelindiğinde durumu vakıf kurmaya elverişli olan sivil vatandaşların da hayır eserleri inşa ettiği görülmektedir. Bunlardan biri de arşivlerde hakkında pek bilgi bulunmayan Hacı Hüseyin Medresesi'dir.

3.2.1. Adı ve Kurucusu

Kazasker defterine, H. 992/M. 1587 senesinde Üsküp'te Hacı Hüseyin Medresesi adında bir medresenin kaydedildiği görülmektedir⁴⁵³.

3.2.2. Yeri

Bu medresenin yerine dair herhangi bir bilgi bulunmamıştır.

3.2.3. Vakfiyesi

Vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır. Ama vakıf mülkleri ile ilgili kayıtlar mevcuttur.

Üsküp'te Hacı Hüseyin Vakfı'na ait olduğu daha önce mahkemece karara bağlandığı hâlde Dülgeroğlu Vakfı mütevellisinin kaymakamı tarafından müdahale olunan altı adet dükkân ve bir adet kahvehaneyle ilgili anlaşmazlığın sonucunda dava, 29 Cemaziyelevvel 1056/13 Temmuz 1646 yılında mahkemeye sevk edilmiştir⁴⁵⁴.

⁴⁵³ Baltacı, *aynı eser*, I, 2005, s. 327.

⁴⁵⁴ BOA, A. {DVNSMHM.d.,} no. 91/267.

3.2.4. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Muhyiddin Efendi

Hacı Hüseyin Medresesi'nde günlük 20 akçe ile 26 Zilkade 989/22 Aralık 1581'de müderris olarak atanmıştır. Kendisinin beratı olmadığı gerekçesiyle aynı yıl görevine son verilmiştir.

Abdülhalim Efendi

Muhyiddin Efendi'nin görevine son verilmesinden sonra yerine, atanan Hezergrat'taki Karalom'da bulunan Bâlî Bey Medresesi'nde müderrislik yapan Abdülhalim Bey, bu medresede göreve başlamıştır⁴⁵⁵.

Hasan Efendi

Baba-zâde Muhyiddin Efendi mülâzımlarından olan bu kişi, 18 Muharrem 996/19 Aralık 1587'de günlük 20 akçe vazife ile buraya müderris olarak atanmıştır. Daha sonra kendi isteği ile ayrılarak yerini tekrar Muhyiddin Efendi'ye bırakmıştır⁴⁵⁶.

Buradan hareketle bu medresenin Haşiye-i Tecrid yani yirmili medrese olduğu ileri sürülebilir. Bu tip medreselerde genellikle takip edilen dersler; Sarf, Nahiv, Akâid-Kelâm, Usûl-i Fıkıh, Kelâm, Fıkıh ve Belâgat'tır⁴⁵⁷.

⁴⁵⁵ Baltacı, *aynı eser*, I, 2005, s. 327.

⁴⁵⁶ Baltacı, *aynı eser*, I, 2005, s. 327-328.

⁴⁵⁷ Akyüz, *aynı eser*, s. 59.

3.3. Burmalı/Karlı-İli Beyi Mehmed Bey Medresesi

Vakıf kayıtlarından anlaşıldığına göre Üsküp şehir merkezinde XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde bir vakıf kurmuş olan Mehmed Bey, kendi adını taşıyan cami ve medrese gibi bazı hayır eserleri de yaptırmıştır. Caminin minaresi dönemin mimari anlayışından farklı bir biçimde inşa ettirilmiş olduğu için “*Burmalı*” olarak ün salmıştır. Medresesinin, camiyle birlikte aynı dönemde yapıldığı tahmin edilmektedir. Fakat herhangi bir müderris kaydına rastlanmamıştır. 1856’lı yıllarda talebe okutulduğuna göre bu tarihten sonra yıkılmış olması muhtemeldir. Üsküp, Balkan savaşları neticesinde kaybedilince cami, 1925 yılında Sırp yönetimi tarafından yıktırılarak yerine Ordu evi binası inşa ettirilmiştir.

3.3.1. Adı ve Kurucusu

Üsküp’te hayır eserleri inşa ettiren Karlı-İli Beyi Mehmed Bey hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bazı araştırmacılar onu, II. Bayezid’in (1481-1512) kızlarından birinin oğlu olarak göstermektedirler⁴⁵⁸. Karlı-İli, bilindiği üzere Patras Körfezi’nin kuzeyi ile Arta Körfezi’nin güneyi arasında bulunan tarihî sancağın batısında kalan alandır. Osmanlı dönemindeki Karlı-ili adı “*Karlo’nun (Carlo Tocco) toprakları*” anlamındaki Karlo İlinden bozmadır⁴⁵⁹. Mehmed Bey’e Karlı-İli Beyi unvanı verildiğine göre o, hanedan mensubu olmalıdır.

Mehmed Bey tarafından Vardar kenarına Taş Köprü’nün yanına inşa ettirilen camiye yakın bir alanda medresesinin de mevcut olduğu düşünülmektedir. İnşa ettirdiği caminin minaresinin gövdesi burmalı olduğu için zamanla buraya Burmalı Camii de denilmiştir⁴⁶⁰. Bu nedenle H. 1314/M. 1896 yılına ait *Kosova Vilayeti Salnâmesi*’nde adı “*Burmalı Medresesi*” olarak geçer⁴⁶¹. Bu yapıyı Evliya Çelebi ise “*Karlızade Medresesi*” olarak anmıştır⁴⁶².

⁴⁵⁸ Mustafa Özer, “Karlı-İli Beyi Mehmed Bey Külliyesi”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 502; Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 248; İnbaşı, *aynı madde*, s. 377-378.

⁴⁵⁹ Machiel Kiel, “Karlı-İli”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 499.

⁴⁶⁰ Bogoyevič, *aynı eser*, s. 187.

⁴⁶¹ KVS, 1314/1896, s. 188-189.

⁴⁶² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, s. 297-298; Nazif Hoca, *aynı madde*, s. 124

3.3.2. Yeri

Burmalı Camii, Üsküp'te Gazi Menteş Mahallesi'nde Vardar Nehri'nin kıyısında Taş Köprü'nün sağ tarafında bulunmaktaydı (Fotoğraf 16)⁴⁶³. Cami, müştemilatında yer alan türbesi, imareti ve medresesiyle birlikte bir külliye şeklinde inşa edildiği düşünülmektedir. Günümüzde bu eserlerin hiçbiri ayakta değildir. Medresenin ne zaman yıkıldığına dair herhangi bir emare bulunmamaktadır. Burmalı Camii ise 1925 yılında yıktırılmıştır⁴⁶⁴. Bahsedilen alan, Üsküp şehir meydanında Üsküp Çarşısı'ndan Ploşad Meydanı'na giderken Taş Köprü'nün hemen sağında I. Justinianus Anıtı ve Oficerski Dom (Офицерски дом) denilen alanda yer almakta idi (Fotoğraf 17).

Fotoğraf 16: Üsküp'te Burmalı Cami/Karlı-İli Mehmed Camii (Kaynak:

<https://ceipa.pmf.ukim.mk>. Erişim 6 Mayıs 2023).

⁴⁶³ Bogoyeviç, *aynı eser*, s.184.

⁴⁶⁴ Mefail Hızlı, "Kuzey Makedonya'daki Osmanlı Medreseleri ve Üsküp", *Balkanlar ve İslâm*, II, İstanbul 2020, s. 262-263.

3.3.3. Mimarisi ve Müstemilatı

Karlılı Mehmed Paşa, Üsküp'te cami, türbe, imaret ve medreseden oluşan bir külliye inşa ederek büyük bir vakıf kurmuştur. Cami 1925'te yıktırılmış, yerine askerî kışla yapılmıştır. Camiye ait bazı sütunlar, Üsküp şehir parkına taşınmıştır⁴⁶⁵. Bu yapılara dair Osmanlı devrine ait birkaç atama belgesi aşağıda göstermiştir.

Üsküp Naibi Şaban'nın arzıyla Karlızâde Mehmed Bey'in Üsküp'te bina eylediği camii şerifte günlük beş akçe vazifeyle hatip ve dört akçe vazife ile ser-mahfil olan Ahmed, görevini yerine getirmediği gerekçesiyle yerine 11 Recep 1077/7 Ocak 1667 tarihinde Mahmud getirilmiştir⁴⁶⁶. Yine Üsküp'te Karlı oğlu Mehmed Bey Camii'nde günlük beş akçe vazife ile 5 Cemaziyelahir 1173/24 Ocak 1760 tarihinde bir hatip atandığı tespit edilmiştir⁴⁶⁷. Karlılı oğlu Mehmed Bey Camii'ne günlük 4 akçe ile Ser-mahfil olan Mehmed oğlu Ali vefat etmiş onun yerine H. 1175/M. 1762'de Halil getirilmiştir⁴⁶⁸.

Karlılı Mehmed Paşa vakfının mahsulünden günlük üç akçe almak üzere cüzhân ve salahan görevlerini yürüten Esad Ataullah oğlu Ali Mehmed, bu görevi H. 1183/M. 1769'da öz oğlu Ali'ye bırakmıştır⁴⁶⁹. Bir diğer atamaya dair kayıt, Karlı-İli Mehmed Paşa Camii İmam-Hatib ve Mütevellisi Feyzullah oğlu Ata Efendizâde Mehmed'in 21 Teşrinisani 316/4 Aralık 1900 yılında burada görevine devam ettiğine dairdir⁴⁷⁰.

⁴⁶⁵ Bogoyeviç, *aynı eser*, s.184-187.

⁴⁶⁶ BOA, *İE. EV.*, no. 17/2035.

⁴⁶⁷ VGMA, *Hurufat*, 1185, vr. 122.

⁴⁶⁸ VGMA, *Hurufat*, 1185, vr. 123.

⁴⁶⁹ VGMA, *Hurufat*, 1185, vr. 130.

⁴⁷⁰ BOA, *YB.021.*, no. 107/278.

3.3.4. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Bu medresede işlenen dersler, müderrisler ve ne zaman yıkıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Evâsıt-ı Ramazan 1273/Mayıs ortaları 1856'da Üsküp doğumlu olan İdris Efendi; ilk eğitimini sıbyan mektebinden aldıktan sonra rüştiyeye geçmiş; oradan da Mehmed Paşa Medresesi'nde Arabî'den Mürteka, Farîsi'den ise *Divan-ı Hafız*'a kadar ders görmüştür. Aldığı eğitimlerin ardından Üsküp ve Priştine'de birçok memurluklarda bulunmuş 26 Cemaziyelahir 1298/26 Mayıs 1881'de 66 kuruş maaş ile Üsküp Rüştiyesinde Rik'a muallimliği yapmış ve 8 Cemaziyelevvel 1306/10 Ocak 1889'da yine bu göreve getirilmiştir⁴⁷¹. Mehmed Paşa olarak isimlendiren bu eğitim kurumu, Karlı-İli Mehmed Bey Medresesi olmalıdır.

Fotoğraf 17: Günümüzde Burmalı Camii'nin olduğu alan. Burmalı Camii'nin yerinde Yugoslavya döneminde Orduevi yaptırmıştı. Şimdi ise inşaat halindedir (Foto: Ertan EMİN).

⁴⁷¹ BOA, *DH. SAİD. d.*, no. 29/44.

3.4. Mustafa Paşa Medresesi

Üsküp'ün yönetiminde görev almış bir devlet adamı olan Mustafa Paşa, kendi adına bir vakıf kurarak çok sayıda gayrimenkulü buraya vakfetmiştir. O, Üsküp kent merkezinde bulunan kalenin eteğinde bir cami, mektep, medrese, kervansaray ve imaret gibi vakıf eserleri inşa ettirmiştir. Evliya Çelebi, dönemin ünlü medreseleri içinde Mustafa Paşa adından da bahsetmektedir. Günümüzde bu vakıf eserlerden geriye sadece cami ayakta kalmıştır.

3.4.1. Adı ve Kurucusu

Gazi unvanıyla anılan Mustafa Paşa; Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve Kanuni Sultan Süleyman gibi Osmanlı padişahlarının dönemlerinde Üsküp mutasarrıflığı, Bosna Sancak Beyliği, özel yetkili elçi ve vezirlik görevlerinde bulunmuş bir devlet adamıdır⁴⁷². Yunanistan'da Serez'in güneyinde bulunan Anfipoli Köyü'nde doğan Abdülkerim oğlu Mustafa Paşa'nın birçok şehirde hayır eserleri bulunmaktadır. Bu eğitim kurumunun adı, banisi yani Mustafa Paşa'dan gelmektedir.

Medrese adı, Mustafa Paşa Cami-i Şerifi ve İmareti Vakfına ait vakfiyede zikredilmemekle beraber Evliya Çelebi'nin eserinde ve 1314 tarihli *Kosova Vilayet Salnâmesi*'nde geçmektedir⁴⁷³. Bu nedenle Ayverdi, medresenin Mustafa Paşa tarafından değil, yakınları tarafından daha sonra yaptırıldığını 20 Zilkade 1128/5 Kasım 1716) ikinci bir vakfiyesi olduğunu ifade etmektedir⁴⁷⁴. Vakıf atamalarına ve muhasebe defterlerine bakıldığında böyle bir durumun söz konusu olma ihtimali daha da güçlenmektedir.

⁴⁷² Mehmet Z. İbrahimgil, "Makedonya'da Gazi Mustafa Paşa'nın Vakıf Malları", *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, Edirne 2014, s. 159-160.

⁴⁷³ KVS, 1314/1896, s.191; *Seyahatnâme*, V, s. 297.

⁴⁷⁴ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 263.

3.4.2. Yeri

Mustafa Paşa Camii, Osmanlı döneminde Mustafa Paşa Mahallesi'nde idi⁴⁷⁵. Günümüzde ise Üsküp Kalesi'nin hemen sırt kısmında çarşının doğusunda Samoilova Caddesi'ne yakın Svekarska Sokağı'nda yer almaktadır (Fotoğraf 18).

Fotoğraf 18: Günümüzde Mustafa Paşa Camii'nden bir görüntü (Foto: Ertan EMİN).

⁴⁷⁵ KVS, 1314/1896, s. 192-194; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye* 1321/1903, s. 635.

3.4.3. Mimarisi ve Müştemilatı

Camii

Gazi Mustafa Paşa Camii, 1492’de Üsküp Kalesi’nin sırt kısmında yaptırılmıştır (Fotoğraf 19). Vakfiyesine göre burada görev yapan hatib, imam, müezzin, devir-hân, muarraf, cüzhân, kürsîhân, kayyım, bevvâb, yasinhan, aşırhan, salâhân, ihlashân, ser-mahfil, duâgû, ferraş-ı avlu, ferraş-ı şadırvan gibi çeşitli görevliler vardı⁴⁷⁶. Bunlarla ilgili atamalara vakıf çalışanları kısmında yer verileceği için burada ele alınmamıştır.

Fotoğraf 19: Üsküp’te Mustafa Paşa Camii ve hükûmet konağı (Sultan II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü).

⁴⁷⁶ BOA, EV. d., no. 18455, vr. 1.

Cami, 29 Zilhicce 1261/29 Aralık 1845'te toplam 1467 kuruş beş para sarf edilerek tamir edilmiştir⁴⁷⁷. Caminin avlusunda bulunan şadırvanın ise, mütevellisinin yazdığı dilekçeye istinaden 23.950 kuruşa tamir ettirileceği anlaşılmış ve izin istenmiştir. İşleme, 22 Cemaziyelevvel 1297/2 Mayıs 1880 tarihinde izin verilmiş ve tamirat başlatılmıştır⁴⁷⁸.

Yine Gazi Mustafa Paşa Mahallesi'nde camiinin civarında hane ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir çeşme yapılması 20 Temmuz 1302/1 Ağustos 1886'da talep edilmiştir⁴⁷⁹.

Gazi Mustafa Paşa İmareti

Klasik dönemde imaretler, mutfak, fırın, yemek salonları, erzak ve tahıl depolarıyla tabhâne veya handan oluşmakta idi. XVIII. yüzyıldan sonra bu kavram, daha dar anlamda kullanılmaya başlanmış olup; vakıf görevlileri, muhtaçlar ve tabhâneye gelip kalanlar için yemeğin pişirilip dağıtıldığı ve yenildiği mekânlar olarak değerlendirilmiştir⁴⁸⁰.

Mustafa Paşa İmareti'nde de vakfiyesinde şartlara uygun olarak günlük yemek hazırlanıp kalanlara ikram ediliyordu. Bunun dışında fukaraya günlük ekmek dağıtımı yapılır, mübarek gecelerde pilav ve zerde verilirdi⁴⁸¹. Yine aynı vakfın 29 Zilhicce 1280/5 Haziran 1864 yılındaki muhasebesinde tamirat-ı imaret 280 kuruş olarak gösterilmiştir⁴⁸². Üsküp'te 1963 yılında meydana gelen depremde buraya ait son kalıntılar da yok olmuştur. İmarette çalışan görevliler hakkında bilgi, vakıf çalışanları başlığı altında verilmiştir.

⁴⁷⁷ BOA, EV. d., no. 12668.

⁴⁷⁸ BOA, ŞD., no. 102/22.

⁴⁷⁹ BOA, YB.021., no. 82/155.

⁴⁸⁰ Küçükdağ, "Sultan Selim İmareti", s. 4-5.

⁴⁸¹ KVS, 1314/1896, s. 188-189.

⁴⁸² BOA, EV. d., no. 18455, vr. 1.

Gazi Mustafa Paşa Mektebi

Mustafa Paşa'nın külliyesi içinde bir de mektep olduğu düşünülmektedir. Bu konu ile ilgili vakfiyede herhangi bir bilgi verilmemiştir. Fakat bazı belgelerde bundan bahsedilmektedir.

Üsküp Valiliği'ne dilekçe veren Müderris Yahya Efendi, Gazi Mustafa Paşa Mektebi'nde 15 yıldan fazla süredir ders verdiğini; geçim sıkıntısında olduğunu ifade ederek kendisine bir ev verilmesini 26 Mart 1289/7 Nisan 1873 yılında talep ettiği görülmektedir⁴⁸³. Buradan hareketle bu eğitim kurumunun 1850'li yıllardan itibaren faal olduğu söylenebilir.

Gazi Mustafa Paşa Kervansarayı

Üsküp'te Gazi Mustafa Paşa tarafından iki kervansaray yaptırıldığı vakfiyesinde ifade edilmiştir. Buraya ait dükkanların gelirleri de vakfa verilmiştir. Bu yapılara ait tamiratlara dair arşivde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Günümüzde bu kervansaraylara ait hiçbir kalıntı da mevcut değildir.

Gazi Mustafa Paşa Türbesi

Mustafa Paşa Türbesi, Mustafa Paşa Camii'nin güney doğusunda avlu içinde bulunmaktadır. Türbenin de görevlileri vardır. Burada günlük üç akçe vazife ile türbedâr olan Molla Ali Halife, beratı kaybolduğundan tekrar çıkarılması için 29 Şaban 1184/18 Aralık 1770'te başvurmuştur⁴⁸⁴. Buradan hareketle Molla Ali Halife'nin 1770'ten önce de burada görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Vakıf Lojmanı

Gazi Mustafa Paşa'nın M. 1414-1415 yılına ait vakfiyesine göre, camide görev yapan hatip, imam ve iki müezzin ile kayyımın ikamet etmesi

⁴⁸³ BOA, YB.021., no. 68/287.

⁴⁸⁴ BOA, C. BLD., no. 12/555.

için⁴⁸⁵ külliyeinin içinde odalar yaptırılmıştır. Bu odalar, günümüzde ayakta değildir.

3.4.4. Vakfiyesi

Mustafa Paşa Camii ve İmareti Vakfı'na ait H. 920/M. 1514-1515 tarihli vakfiyesine göre vakfedilen gayrimenkuller şöyledir:

Üsküp'te iki kervansaray ve dükkânlar, Üsküp'e bağlı iki köyün (Üstüb ve Kradviçe) gelirleri, yine Üsküp'te dört köy (Placine, Hraškova, Čeraševa, Batic) ve dört mezraa (Brezince, Raven Gabin, Dikova, Umurilik), Kalkandelen'de iki mezraa (Vrapčište, Tumçevište), Liva-yı Hersek'te Luka ve Goriçe köyleri ile Mostar Köyü'nde köprü, Kalkandelen'de bağ ve bahçeler, Üsküp'te çeltikçi evleri, çiftlik, çayırlar ve iki adet değirmen, Golumova'da 1 kıta bağ, Avlonya'da köprü (Gaston Suyu üzerinde) ve dükkânlar, Foca'da altı değirmen, Arnavut Vilayeti'ne bağlı Belgrad'da (Berat) Gromis ve Kumeni köyleri, Avlonya'da bir bina altında Kuru Çay üzerinde dokuz değirmen, bunlarla beraber bağçe, mezraa, çayırlar, Liva-yı Mora'da Halomiçi Köyü'nde üç göz değirmen ve bir oda, Filibe'de iki göz değirmen ve bir oda, Ohri Sancağı'nda Struga'da kervansarayın gelirlerini vakfetmiştir. Mustafa Paşa, vakfın yönetimi evlatlarına bırakmış; vakıf gelirlerinden maaşların ödenmesini kalan fazla para ile de gerekli tamiratların yapılmasını şart koşmuştur.

Vakıfta görev yapan vazifeliler için ise; hatibe (lojmanda oturmak kaydı ile) günde 4, imam (yine lojmanda ikamet etmesi kaydıyla) beş, iki adet müezzine (lojmandaki evde oturmak üzere) dörder, ser-mahfil üç, beş devirhâna birer, muarrife iki, 10 cüzhâna birer, kürsîhâna bir, kayyım (lojmanda oturan) bir akçe, mimara iki, şeyh imaretine dört, aşçıya bir, şakirde bir, ekmekçiye üç, ekmekçi şakirdine bir, kilerciye üç, nakibe iki, bevva bir buçuk, imaret kâtibine üç, ferraşa bir, kandil yağı için bir, evkaf nazırına dört, üç adet câbiye dörder akçe verilmesini istemiştir.

⁴⁸⁵ VGMA, *Defter*, no. 632/203, sayfa no. 462-467.

İmarette Üsküp çuvalıyla bir çuval ekmek, günde 37 okka et, her sabah yemeğine bir buçuk kile pirinç, ikindi yemeğine 1/4 çuval buğday, mübarek günlerde zerde, cami ve zaviyedeki tekmiil vazifelilere günde ikişer ekmek, iki parça yahni ve yemeklerden ikişer kepçe verilecektir⁴⁸⁶.

Vakfiyede ismi geçen Haraşkova, Ravne Gabin ve Placine köy ve mezraları, padişah II. Bayezid tarafından Mustafa Paşa'ya hediye edilmiştir. Vakıf da bunların gelirlerini cami ve imaretine akar olarak vakfetmiştir⁴⁸⁷. Kuruşeniç ve Osanova köyleri de II. Bayezid tarafından Mustafa Paşa'ya temlik edilen yerler arasındadır⁴⁸⁸. Ayrıca bunların dışında Dikova, Çereşeva, Miraşkova, Ardaleva, Brazinçe, Üstüp ve Placine gibi yerlerinden yaklaşık 50.000 akçe gelir sağladığı görülmüştür⁴⁸⁹.

Gazi Mustafa Paşa Vakfının, 29 Zilhicce 1266/5 Kasım 1850 yılına ait muhasebe defteri incelendiğinde Bolaçhane Köyü'nde birer dönümden toplam 39 dönüm tarlası, Çeraşova Köyü'nde birerden üç dönüm tarlası, Raştak Köyü'nde birerden iki dönüm tarla, Hasan Bey mezraasında bir dönüm tarlasının olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca nefsi Üsküp'te pazar sağ canibinde bir kıta arsa ve hanın Üskübî Çelebi Ağa'ya kiraya verilmiş olduğu, yine aynı yerde bir adet hanın Üsküplü Petros veledi İsmalokuvniye'ye (?) kiraya verildiği görülmüştür⁴⁹⁰. Buradan hareketle vakfın mal varlığının gün geçtikçe zenginleştiği sonucuna varılabilir.

Vakfa ait bir diğer gelir gösteren defterde, 9 Cemaziyevvel 1275/26 Aralık 1857'de Üsküp'e tabi Bolaçhane adlı mevkide altı dönüm tarla ile iki dönüm bağ, İstaykofça Köyü'nde bir kıtada 35 dönüm arazisi, tespit edilenler arasındadır⁴⁹¹.

⁴⁸⁶ VGMA, *Defter*, no. 632/203, sayfa no. 462-467.

⁴⁸⁷ BOA, *TT.TTd.*, no. 232, s. 812-817; TK.GM., *TKG. KK. TT.d.*, no. 190, vr. 288a-289b, 290 a.

⁴⁸⁸ TK.GM., *TKG. KK. TT.d.*, no. 190, vr. 292a; BOA, *TT.TTd.*, no. 232, s. 822; BOA, *TT.TTd.*, no. 149, s. 142.

⁴⁸⁹ BOA, *TT.TTd.*, no. 232, vr. 812-817.

⁴⁹⁰ BOA, *EV. d.*, no. 14170, vr. 2-3.

⁴⁹¹ BOA, *EV. d.*, no. 15821, vr. 10.

Raştak, Çarşova ve Boloçhane köylerinde bulunan yaylak, mera, koruluk ve orman gibi arazilerin kime ait olduğuna dair Kosova Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi'nce yapılan araştırmada, Gazi Mustafa Paşa Vakfına ait olduğu anlaşılmış ve buraya ait haklar 13 Şubat 1318/26 Şubat 1903'te vakfa tekrar teslim edilmiştir⁴⁹².

Gazi Mustafa Paşa Camii Vakfının, 29 Zilhicce 1266/5 Kasım 1850'de toplam gelirleri 120.656; toplam gideri ise 47.528 kuruş idi⁴⁹³.

Bu zengin vakıflardan hazineye, üç aylık veya yıllık olarak vergi veriliyordu. Mesela Mustafa Paşa Vakfı, 6 Kasım 1850-1851 yılları arasında 10.504 kuruş⁴⁹⁴; Ocak 1888-1889 arasında yıllık olarak 3000 kuruş⁴⁹⁵; Mart-Mayıs 1906 arasında 256, 25 kuruş para gönderdiği görülmüştür⁴⁹⁶.

3.4.5. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Ayverdi, Mustafa Paşa Vakfına ait medresenin, 20 Zilkade 1128/5 Kasım 1716 yılında ikinci bir vakfiyesi olduğunu ifade etmektedir⁴⁹⁷. Vakıf atamalarına ve muhasebe defterlerine bakıldığında böyle bir durumun söz konusu olma ihtimali daha da güçlenmektedir. Mustafa Paşa Medresesi ile ilgili arşiv taramasında kaydına dair çok bilgi bulunamamıştır.

Buna dair ilk bilgi, H. 1277/M. 1860 yılına ait bir muhasebe defterinde verilmiştir. Buna göre medresede dersiâmlık cihetine Mahmud Efendi'nin atamasının yapıldığı görülmüştür⁴⁹⁸. Bununla ilgili olarak yine aynı vakfın 29 Zilhicce 1280/5 Haziran 1864 yılındaki muhasebesinde dersiâm olarak görev yapan Mahmud Efendi'nin günlük 100 akçe aldığına dair bilgi verilmiştir⁴⁹⁹.

⁴⁹² BOA, TFR. I. KV., no. 9/869/01.

⁴⁹³ BOA, EV. d., no. 16853, vr. 2.

⁴⁹⁴ BOA, EV. d., no. 14195.

⁴⁹⁵ BOA, EV. d., no. 26917, vr. 3.

⁴⁹⁶ BOA, EV. d., no. 30538, vr. 1-2.

⁴⁹⁷ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 263.

⁴⁹⁸ Telli, *aynı tez*, s. 93.

⁴⁹⁹ BOA, EV. d., no. 18455, vr. 1.

Üsküp Gazi Mustafa Paşa Camii Medresesi'nde kalan üç Nişli muhacir, hasta oldukları ve tedavi edilmeleri için belediyeye 28 Teşrinisani 1298/10 Aralık 1882'de yazı göndermişlerdir⁵⁰⁰. Buna göre Mustafa Paşa Medresesi bu tarih de ayakta olmalıdır.

Sâlih Âsım Bey, bu medresenin H. 1306/M. 1888'de faaliyette olmadığına işaret etse de⁵⁰¹ 1321/1903 tarihli *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*'de bu eğitim kurumunun aktif olduğu, müderrisinin Halid Efendi ve 13 talebesi olduğuna dair kayıt tutulmuştur⁵⁰². Buradan hareketle medresenin XX. yüzyılın başında aktif olduğunu ve 1963 depreminden sonra yıkılması ihtimalinin daha güçlü olduğunu söylemek mümkündür.

3.4.6. Diğer Vakıf Çalışanları

Mustafa Paşa Vakfına yapılan atamalar, aşağıda kronolojik olarak gösterilmiştir:

Üsküp'te Gazi Mustafa Paşa Vakfı imaretinde günlük altı akçe vazife ile şeyh-i imâret görevine, 3 Recep 1139/3 Mart 1727 tarihinde Bâbüssaâde Ağası tarafından Murtaza oğlu Ali'ye verilmesi uygun görülmüştür⁵⁰³.

Gazi Mustafa Paşa Vakfı İmaretinde günlük üç akçe ile İhlashânlık görevini yürüten Hacı Halil, kendi isteği üzerine bu görevi, Mustafa oğlu Hasan'a 5 Cemaziyelahir 1140/8 Ocak 1728 tarihinde bırakmıştır⁵⁰⁴.

Gazi Mustafa Paşa Camii Şerifinde günlük bir akçe ile cüzhân olan İshak yerine vakfın mütevellisi Mustafa Efendi'nin arzıyla Abdülhalim Bey'e bu görevin verilmesine, H. 1167/M. 1754'te karar verilmiştir⁵⁰⁵.

⁵⁰⁰ BOA, YB.021., no. 76/157.

⁵⁰¹ Sâlih Âsım Bey, *aynı eser*, s.31.

⁵⁰² *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye* 1321/1903, s. 635.

⁵⁰³ BOA, İE. TCT., no. 20/2202.

⁵⁰⁴ BOA, AE. SAMD. III., no. 216/20925.

⁵⁰⁵ VGMA, *Hurufat*, 1205, vr. 2.

Gazi Mustafa Paşa Vakfından yevmi 10 akçe ile kâtib ve 10 akçe ile vekîl-harc olan Mustafa Halife vefat etmiş; yerine öz oğulları Abdülbaki ve Selim efendiler, 28 Safer 1176/18 Eylül 1762 tarihinde bu görevlere getirilmişlerdir⁵⁰⁶.

Gazi Mustafa Paşa Camii'nde günlük beş akçe ile kayyım olan Mustafa vefat etmiş; yerine İsmail Halife, 9 Muharrem 1181/7 Haziran 1767'de göreve getirilmiştir⁵⁰⁷.

Gazi Mustafa Paşa Camii'nde günlük 3 akçe ile aşır-hân görevi olan Ali Efendi vefat etmiş; yerine oğlu Mehmed Halife oğlu Mustafa 21 Muharrem 1181/ 19 Haziran 1767'de göreve getirilmiştir⁵⁰⁸.

Gazi Mustafa Paşa Vakfında beş akçe vazife ile vaiz olan Ali oğlu Mustafa Efendi vefat etmiş; yerine Yahya Efendi 26 Rebiyülahir 1186/27 Temmuz 1772'de atanmıştır⁵⁰⁹.

Gazi Mustafa Paşa Vakfında yevmi beş akçe vazife ile Kayyım olan Mustafa Halife vefat etmiş; yerine İsmail Halife oğlu İbrahim, 24 Rebiyülahir 1187/15 Temmuz 1773'te atanmıştır⁵¹⁰.

Gazi Mustafa Paşa Vakfının Camii'nden günlük beş akçe vazife ile vaiz olan Yahya Efendi, kendi isteği ile görevini eş-Şeyh Süleyman Efendi oğlu Hasan'a 20 Muharrem 1188/2 Nisan 1774'te teslim etmiştir⁵¹¹.

Gazi Mustafa Paşa Camii ve İmaretinde günlük beş akçe vazife ile vaiz olan Süleyman Efendi vefat etmiş; çocuğu olmadığı için bu göreve Hamza Halife 1 Ramazan 1197/31 Temmuz 1783 tarihinde uygun görülmüştür⁵¹².

⁵⁰⁶ BOA, *TS.MA. e.*, no. 828/18/05.

⁵⁰⁷ VGMA, *Hurufat*, 1185, vr. 136.

⁵⁰⁸ VGMA, *Hurufat*, 1185, vr. 127.

⁵⁰⁹ BOA, *C. MF.*, no. 9/408.

⁵¹⁰ BOA, *C. EV.*, no. 173/8635.

⁵¹¹ BOA, *TS.MA. e.*, no. 824/20/25.

⁵¹² BOA, *AE. SABH. I.*, no. 144/9689.

Gazi Mustafa Paşa Camii Vakfında, günlük yedi akçe ile Şadırvancı olarak görevini sürdüren Mehmed oğlu Hüseyin vefat etmiş; yerine oğlu Feyzullah Halife, 14 Rebiyülahir 1234/10 Şubat 1819'da göreve getirilmiştir⁵¹³.

Vazifeler	25 Zilhicce 1266/5 Kasım 1850 Yılına ait Yevmiyeler (Kuruş)	29 Zilhicce 1280/ 5 Haziran 1864 Yılına ait Yevmiyeler (Kuruş)
İmam	100	100
Hatib	80	80
Müderres	45	45
Dânişmend	-	-
Müezzin-ı Evvel	42	42
Müezzin-ı Sani	42	42
Cüzhân	20	20
Devir-hân	80	80
Kâtib	80	-
Selavat-hân	-	12
Kılarıcı	75	75
Temcid-hân	-	12
Katib-i Vakf	-	380
Nazır-ı Vakf	-	45
Cabi-i Karadağ	-	63
Nazır-ı İmaret	-	18
Ser-mahfil	40	40
Bevvab	-	75
Ferraş-ı Avlu	-	12
Ferraş-ı Şadırvan	-	12
Nazır-ı memşa	-	25
Ders-i âmm	-	100
Mutemed	-	18
Mevlid-hân	15	-
Duagû	37	-
Cabi	72	-
Kayyım	30	30
Duagû	-	26
Şeyh-i İmaret	18	18

Tablo 8: Gazi Mustafa Paşa Vakfında muhtelif yıllara ait görevlilere ödenen yevmiyeler⁵¹⁴

⁵¹³ BOA, TS. MA. e., no. 183/29.

⁵¹⁴ BOA, EV. d., no. 16853, vr. 2; BOA, EV. d., no. 18455, vr. 1.

3.5. Mehmed Bey Medresesi

Arşivlerde hakkında henüz bilgi bulunmayan bu eğitim kurumunun içinde bulunduğu camiye Üsküp haritalarında rastlanmaktadır. Buna göre Butel Yolu üzerinde olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle yeri farklı olduğu halde adından dolayı Karlı-İli Mehmed Bey Medresesiyle karıştırılmaktadır.

3.5.1. Adı ve Kurucusu

İsmine sadece E. H. Ayverdi'de yer verilen bu medresenin tapu defterinde 609-77 numarada kayıtlı olduğuna dair bilgi verilmiştir⁵¹⁵. Yapılan araştırma neticesinde bu medrese ile ilgili arşivlerde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁵¹⁵ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 290.

3.6. Karakapucu Camii ve Medresesi

Üsküp şehir merkezinde yer alan ve Tanrıverdi Mahallesi'nden sonra en eski Osmanlı mahallelerinden biri olan Karapucu Mahallesi'nde çok sayıda cami ve mescit bulunmaktadır. Osmanlı Arşivinde yer alan bazı belgelerde Karapucu Camii'nin dışında burada bir de medrese olduğu tespit edilmiştir. Günümüze sadece restore edilen camisi gelebilmiştir.

3.6.1. Adı ve Kurucusu

Adını, burada bulunan ve aynı adı taşıyan mescitten alan mahallede bir de cami mevcuttu. 14 Ağustos 1316/27 Ağustos 1900 tarihinde Üsküp Belediyesi'ne hitaben yazılmış bir yazıya göre, muhacirlere belediye tarafından arsa verilip hane inşa izni çıkarıldığı için Karakapucu Mahallesi Camii ve Medresesi ile İne Bey Mahallesi Mescidi'nde kalan muhacirlerin oradan tahliye edilmesi istenmiştir⁵¹⁶. Bu durumda 1900'lü yıllarda böyle bir medresenin varlığı söz konusu olmalıdır. Fakat bu cami ve medrese ile ilgili başka bir bilgi bulunamamıştır. Banisi de belli değildir.

3.6.2. Yeri

Osmanlı döneminde Üsküp'te İsmail Voyvoda, Pazarbaşı, Oruç Paşa ve İbn-i Bahri mahallelerinin ortasında, bir bölgede bulunan küçük bir mahalleye Karakapucu adı verilmiştir. XVII. yüzyıl tapu tahrir defterinde “*Kara Kapucubaşı*” şeklinde kaydedilen mahalle, XVII. yüzyıl avârız defterlerinde “*Kara Kapucu*” *Mahallesi* olarak tahrir edilmiştir⁵¹⁷. Medrese de burada yer alıyordu. Günümüzde camisi, Gazi Baba semtinde Kara Kapucu Başı (Hacı Kazım) Camii olarak varlığını sürdürmektedir. Yeri Üsküp'teki Tefeyyüz İlköğretim Okulu'na yakındır.

⁵¹⁶ BOA, YB.021., no. 107/136.

⁵¹⁷ Kul, *aynı tez*, s. 90.

3.6.3. Mimarisi ve Müştemilatı

Cami ve Mescit

Günümüzde Hacı Kazım Camii olarak bilinen Kara Kapucu Camii şehrin doğusundaki Gazi Baba Tepesi'nin eteklerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 20). Yapılış tarihinin camiye dair H. 950/M. 1544 yılına ait bir yazıda ismi geçtiği için XV. yüzyıl olabileceği düşünülmektedir. Minaresi günümüze kadar korunan caminin avlusunda bir mezar taşı ve şadırvan bulunmaktadır. İbadete açıktır (Fotoğraf 21)⁵¹⁸. Üsküp'te Kara Kapucu nam sahibü'l hayratın bina eylediği mescidi şerifde günlük 10 akçe vazife ile imam olan Maksud oğlu Hüseyin, vefat ettiği için yerine öz oğlu Maksud Halife'nin 29 Rebiyülahir 1160/10 Mayıs 1747'de atandığına dair bir kayıt bulunmuştur⁵¹⁹. Bir diğer kayıt, yine Karakapucu Mahallesi'nde müezzin olan İbrahim'in vefatı üzerine yerine, Muharrem 1164/Aralık 1750'de Mustafa Efendi'nin getirildiğini göstermektedir⁵²⁰.

Fotoğraf 20: Karakapucu Camii'nden eski bir görüntü. (Kaynak: <https://ceipa.pmf.ukim.mk>. Erişim: 1.03.2023).

⁵¹⁸ Bogoyeviç, *aym eser*, s. 116-119.

⁵¹⁹ BOA, C. EV., no. 652/32895.

⁵²⁰ VGMA, *Hurufat*, 1206, vr. 220.

Fotoğraf 21: Günümüzde Karakapucu Camii (Foto: Ertan EMİN).

Üsküp'te Kapucu Hamza Mahallesi Mescidi imamet cihetinin Mehmed Halife'ye tevcihine dair, Serasker Halil Paşa'nın emri üzerine Üsküb Kadısı Receb Efendi'nin arzı, 29 zilhicce 1101/3 Ekim 1690 tarihlidir.

Hamam

Bu vakfa ait bir de hamamdan bahsedilmektedir. Hamam, Üsküp'te Bitpazarı ve İshak Bey Camii'sinin kuzeyinde Nikola Karev Bulvarına yakın bir konumdadır. Buna dair H. 1297/M. 1880 yılına ait bir belgede “*Eski Hamam*” kaydı geçmektedir⁵²¹. Hamamın kalıntıları günümüzde halen durmaktadır.

⁵²¹ Bogoyeviç, *aym eser*, s.345-346; Sâlih Âsım Bey, *aym eser*, s.36.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XVIII-XX. YÜZYILLARDA ÜSKÜP MEDRESELERİ

Osmanlı son döneminde yöneticilerden ziyade hayırseverler tarafından medreseler inşa edilmiştir. Bunlar kurulan vakıfların gücüne göre belirli miktarda talebe yetiştirmekteydiler. Birçoğu hakkında arşivlerde neredeyse yok denecek kadar az bilgi bulunmaktadır. Bunlar: Musa, Caca Bey, Hacı Hasan ibn Ali Bey, Celiliye Hacı Bey, Hacı İsmail Ağa, Yahya Paşa, Tütünsüz, Emir İsmail, Tophâne, Atiyye Hanım binti Arslan Bey ve Lonca medreseleridir. Aşağıda bunlar kronolojik olarak değerlendirilecektir.

4.1. Musa Medresesi

Üsküp'te şahısların hayratı olarak yapılan eserlerden birisi de Musa Medresesidir. Bu yapı ile ilgili yeri, yaptıran kişi, vakfiyesi, vakfedilen malları, müstemilatı ve vakıf çalışanlarına dair yeterli düzeyde bilgi bulunmamaktadır.

4.1.1. Adı ve Kurucusu

Şahıs hayratı olduğuna göre Musa isimli bir hayırsever tarafından yaptırıldığı söylenebilir.

4.1.2. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Üsküp'te Musa Medresesi'nin yönetimi ve müderrisliği ber vech-i hasbî olarak (Allah rızası için yani ücretsiz çalışarak) 16 Rebiyülahir 1244/26 Ekim 1828 tarihinde Müftizâde Osman Efendi'ye berât-ı 'âlî-şân verilip kaydedildiği görülmüştür⁵²². Buradan hareketle Osman Efendi, vakfı kuran şahsın soyundan gelmekte olup, medresenin de 1828'li yıllarda hâlen aktif biçimde işlevine devam ettiği söylenebilir.

⁵²² VGMA, *Defter*, no. 4618/17.

4.2. Caca Bey/Halile Medresesi

Üsküp'te yönetimde bulunan asker kökenli devlet adamları dışında sivil halk da hayır amaçlı vakıflar kurabiliyordu. Anlaşılağı üzere Caca Bey Medresesi Vakfı da bunlardan biridir. Bu vakıf ile ilgili devlet arşivlerinde şu an için başka bir belge tespit edilememiştir.

4.2.1. Adı

Üsküp kazasına bağı diğer adı Halile Medresesi olarak da bilinen Caca Bey Medresesi adının, nereden geldiğine dair net bir bilgi yoktur.

4.2.2. Vakfiyesi

Bu vakfa ait herhangi bir vakfiye bulunamamıştır. Fakat arşivdeki belgelerden vakıf yönetiminin evlatlar arasında paylaştırıldığı görülmektedir. Buna göre evlatlardan üçte bir (sülüs) hisse ile yönetim hakkına sahip olan Ali oğlu Mehmed vefat etmiş; bu nedenle yönetim boş kaldığı için bu göreve Üsküp Naibi Ebubekir eş-Şükrü Efendi'nin talebi ve vakıf şartlarına uygun olarak evlatlarından Hüseyin Veli oğlu Mustafa ile Veli oğlu Veli'ye verilmesi talebinde bulunmuştur. Bu durum Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı es-Seyyid Mehmed Habîb Efendi'ye bildirilmiş 1252 Recep/1836 Ekim ayında işleme geçmiştir⁵²³.

Bu durumda böyle bir evladiyyet vakfının⁵²⁴ kurulmuş olduğu ve medresesinin XVII. yüzyıl başlarında aktif olduğu söylenebilir. Ne yazık ki vakfı kuran kişi, medresenin yeri, vakfiyesi, vakfa gelir getiren malları, müştemilatı ve varsa diğer üniteleri ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır.

⁵²³ BOA, EV. ZMT., no. 54/34.

⁵²⁴ Vakıf yönetiminin babadan oğula, eğer erkek soyu kesilirse kızının erkek evladına geçen bir sistemdir.

4.3. Hacı Hasan/Mehmed Ali Bey Medresesi

Üsküp'te yaşayan hayırseverlerden biri de Hacı Hasan Bey'dir. H.1254/M.1838 tarihinde kurduğu medreseyi daha sonra oğlu Mehmed Ali Bey, kendi mülklerini de vakfederek geliştirmiştir. Medresenin müderrisi hacca gittikten sonra bir dönem tekke olarak da kullanılmıştır. Bu eğitim yapısı, tekrar medreseye çevrilerek faaliyetlerine devam etmiştir.

4.3.1. Adı

Bu medresenin adı, vakfın kurucusu olan Hacı Hasan Bey'den geldiği düşünülmektedir.

4.3.2. Yeri

Vakfiyesinden ve diğer arşiv belgelerinden anlaşılabacağı üzere bu medrese, Üsküp'ün Hacı Kasım Mahallesi'nde bulunmakta idi⁵²⁵. Bu durumda medrese Üsküp Çarşısı'na yakın bir mevkide olmalıdır.

4.3.3. Müştemilatı

Mehmed Ali Bey, Dervişân Mahallesi'ndeki⁵²⁶ evlerini, babasının Lonca yanında yaptırdığı medreseye vakfetmiştir. Hayatta olduğu müddetçe evde ikamet edecektir. Vefatından sonra bu ev, medrese müderrisinin oturacağı yer olarak vakfedilmiştir⁵²⁷.

4.3.4. Vakfiyesi

Üsküp'te el-Hâc Kasım Mahallesi sakinlerinden olan el-Hâc Hasan Bey oğlu Ali Bey'in mahdumu Mehmed Ali Bey; Üsküp'teki medresesi için bir adet Kovacı Dükkânı ile Güreler Köyü'ndeki bir adet hanı, Dervişân

⁵²⁵ BOA, EV. MKT. CHT., no. 615/248-249.

⁵²⁶ Müderris evi olarak kullanılan yer günümüzde Tütünsüz Camii'nin bir arka caddesinde bulunmaktadır.

⁵²⁷ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 290; BOA, EV. MKT. CHT., no. 615/248-249.

Mahallesi'ndeki evini vakfetmiştir. Vakfiyesi, 4 Şaban 1289/7 Ekim 1872 tarihinde yazılıp kayda girmiştir⁵²⁸.

Mevcut vakfiyeye göre, yukarda ifade edilen malları vakfedilir. Burada dersiâm olan müderris ve onun vefatından sonra yine dersiâm atanan müderrislerin aynı zamanda mutasarrıf olarak kira gelirlerini toplayacağı, vakıf yönetiminin önce kendine sonra erkek evlatlarına verilmesi istenir⁵²⁹.

4.3.5. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

es-Seyyid Abdülrahim Efendi oğlu Ali Efendi

Üsküp'te bulunan Mehmed Ali Bey Medresesi'nde 4 Safer 1289/13 Nisan 1872 tarihinde müderrislik görevi Ali oğlu es-Seyyid Abdülrahim Efendi atanmıştır⁵³⁰. Buradan hareketle vakıf kurulmadan önce müderrisin bu göreve getirildiği ve medresenin ilk müderrisi olduğu söylenebilir.

Üsküp'te Hacı Hasan Bey'in ihyagerdesi olan medresede müderrislik ciheti 20 seneden beri orada bulunan Hacı Abdülrahim Efendi, hacca gittikten sonra bu medreseye Oyunzâde Tekkesi adı verilir. Ardından postnişin olarak Üsküplü ve İstanbul'da dersiâm olduğu söylenen Rif'at Efendi, idare meclisinden mazbata alarak bu medreseyi zorla tekkeye çevirerek el koymuştur. Hac dönüşü durumun farkına varan müderrisi Hacı Abdülrahim Efendi ile Üsküp ahalisi imza toplayarak idareye 28 Nisan 1298/10 Mayıs 1882'de bir dilekçe sunarak bu durumun araştırılmasını talep etmişlerdir.

⁵²⁸ Bu tarihler birçok çalışmada farklı farklı ve hatalı gösterilmiştir. Örneğin E. H. Ayverdi eserinde (s. 290) bu tarihi 21 Kânunusani 1865 olarak; Hasan Telli, doktora tezinde 15 Ramazan 1254/2 Aralık 1838 şeklinde göstermiştir. Bir başka araştırmacı olan Mevlüt Dede'nin ise, vakfiyenin ismini Ayverdi'nin yaptığı şekilde (VGMA, no. 172, s. 132.) yanlış kullandığı görülmüştür. Vakfiyenin orijinalinde böyle bir tarih yoktur. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki bazı belgelerde vakfiyeye atıfta bulunarak bazı açıklamalarda bulunulmuştur. O belgelerde de vakfiye ile aynı olan yukarıda ifade edilen tarih kullanılmıştır. Ayrıca vakfiyesi 3 Şaban 1289/6 Ekim 1872 tarihinde müceddeden Rum-ili defterine işlenmiştir. Bk. VGMA, *Defter*, no. 171/101, s. 220-221.

⁵²⁹ VGMA, *Defter*, no. 988, sayfa no. 142, sıra no. 56; BOA, *EV. MKT. CHT.*, no. 615/248-249.

⁵³⁰ BOA, *EV. MKT. CHT.*, no. 613/2.

Durum incelendikten kısa bir süre, sonra Rif'at Efendi'ye verilen mazbata iptal edilerek orası yeniden medreseye dönüştürülmüştür⁵³¹.

Ahmed Kemal Efendi

Ahmed Kemal Efendi, es-Seyyid Abdu'l-rahim Efendi oğlu Ali Efendi'nin oğlu olup babası bu medresede 34 yıl görev yaptıktan sonra onun yerine 25 Zilhicce 1323/20 Şubat 1906'da atanmıştır⁵³². Görüleceği üzere müderrislik babadan oğula “*ehil olan*” geçmektedir. Bu tarihten sonra herhangi bir atama belgesi şu an için ortaya çıkmamıştır. Muhtemelen medrese, Balkan savaşlarına kadar faaliyetini sürdürmüş olmalıdır.

⁵³¹ BOA, *EV. MKT.*, no. 1238/182; BOA, *EV. MKT.*, no. 1200/298.

⁵³² VGMA, *Defter*, no. 171/101, s. 220-221.

4.4. Celiliye Hacı Bey Medresesi

Üsküp'ün adı bilinen eğitim kurumlarından biri de Celiliye Hacı Bey Medresesi'dir. Burası Hacı Bey adında bir hayırsever tarafından inşa ettirilmiştir. Yalnız bu eğitim kurumu hakkında yeterli düzeyde henüz bilgi bulunamamıştır.

4.4.1. Adı ve Kurucusu

Üsküp'te Celiliye Hacı Bey adlı hayır sahibi tarafından bir adet medrese yaptırılarak bu adla bir de vakıf kurdurmuştur. Medresenin adının banisinden aldığı düşünülmektedir.

Hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamayan bu vakıf ile ilgili mütevellî ataması kaydı mevcuttur. H.1277/M.1860 yılında Celiliye Hacı Bey Medresesi Vakfı'nın yönetim hisseleri üçte bir oranında Hüseyin oğlu Mustafa ve Veli oğlu Veli halifelerin üzerinde iken, kalan diğer hisseler ise Yusuf oğlu Ali üzerinde idi. Daha sonra bu varislerden bazılarının ölümü neticesinde 21 Safer 1277/8 Eylül 1860 tarihinde vakıf yönetimi Hüseyin oğlu Mustafa'ya verilmiştir⁵³³.

Buradan hareketle XIX. yüzyılın ortalarında böyle bir vakıf ve buna bağlı bir medrese olduğu söylenebilir. Fakat arşivlerde bu konu ile ilgili farklı belgelere rastlanmamıştır. Bu nedenle medresenin işleyişi, müderrisleri vb. gibi bilgiler mevcut değildir.

⁵³³ Telli, *aynı tez*, s. 206.

4.5. Hacı İsmail Ağa Medresesi

XIX. yüzyılda Üsküplü hayırseverlerden olan İsmail Ağa, Sultan Murad Camii'nin bulunduğu bölgede kendi adına bir cami, çeşme ve medrese inşa ettirmiştir. Aşağıda medrese ile ilgili bulunabilen bilgiler verilmiştir.

4.5.1. Adı ve Kurucusu

Smail Softić'e göre, Üsküp'te Hacı İsmail Ağa Camii ve Medresesi'ni Hacı İsmail Ağa yaptırmıştır. İnşa tarihi bilinmemektedir. Banisinin ölüm tarihi H. 1282/M. 1864 olduğuna göre bu tarihten önce yaptırılmış olmalıdır⁵³⁴.

4.5.2. Yeri

Üsküp'te Sultan Murad Camii'nin yakınında bulunan Saat Kulesi'nin yanında inşa edildiği ifade edilmiştir (Fotoğraf 22).

Fotoğraf 22: Hacı İsmail Ağa Medresesi'ne ait olan alanın durumu (Foto: Ertan EMİN).

⁵³⁴ Smail Softić, "Muslimanske Starine u Skoplju", Izvještaj Državna Merdesa Kralja Aleksandra u Skoplju, Skopje 1933-34, s. 97.

4.5.3. Mimarisi ve Müstemilatı

Bahsedilen alanda camii ve medresenin dışında bir de Hafız Paşa tarafından yaptırılan bir çeşme bulunmaktaydı⁵³⁵.

4.5.4. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Softic, bu medresenin en meşhur müderrislerinin H. Ahmed Süleyman olduğunu ve çok sayıda öğrenci olduğunu da kaydetmiştir⁵³⁶. Bunun dışında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

⁵³⁵ Softić, *aynı yer*.

⁵³⁶ Mustafa Özer, bu bilgiyi medresenin 10. müderrisi şeklinde eserine almıştır (bk. *Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV-XIX. Yüzyıl*, s. 291). Aynı bilgiyi Eljesa Asani de tezinde (s. 51) kullanmıştır.

4.6. Yahya Paşa Medresesi

Osmanlı son döneminde kurulan vakıflardan en büyüğü, Yahya Paşa Vakfıdır. Yüksek miktarda gelire sahip olduğu için, külliye şeklinde inşa ettirdiği çok sayıda yapıya sahiptir. Yalnız, vakfın medresesine dair vakfiyesinde herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Arşivlerdeki belgelerde burada görev yapan müderrislerin 1850’li yıllarda atamaları yapıldığından yola çıkılarak 1800’lerde inşa ettirildiği düşünülebilir. Bu eğitim kurumunun ne zaman yıkıldığına dair herhangi bir bilgi de mevcut değildir. Günümüzde külliyenin bahçesinde bazı yapı kalıntıları ve mezarlık vardır. Yapılan restorasyon çalışmaları sonucunda camisi kullanılabilir haldedir.

4.6.1. Adı ve Kurucusu

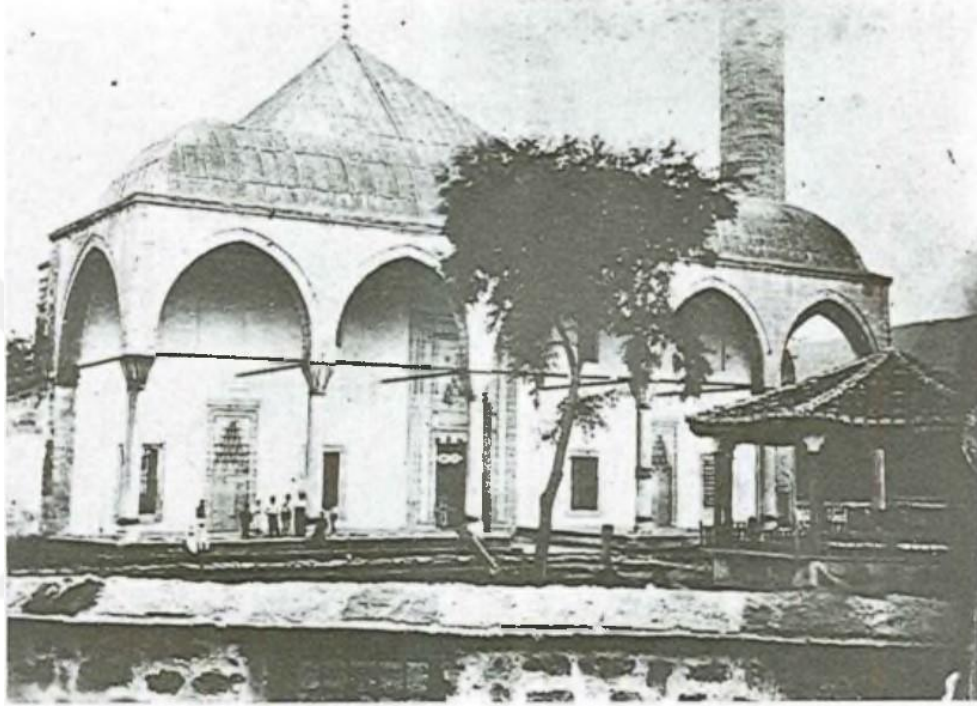
Üsküp’ün fethinden sonra şehrin gelişmesi için devlet adamları tarafından pek çok hayır eseri yapıldığı bilinmektedir. Sultan II. Bayezid dönemi devlet adamlarından olan Abdülhay oğlu Yahya Paşa da bunlardan biridir. Yahya Paşa, Enderun’da yetişmiş; 1480-1506 yılları arasında Bosna Sancakbeyliği, Rumeli Beylerbeyliği, Çankırı Valiliği ve Anadolu Beylerbeyliği ve tekrar Bosna ve Rumeli Sancakbeyliği ve Kubbenişinlik⁵³⁷ (1504) gibi değişik görevlerde bulunmuş birçok yerde fetihler yapmış; hayır işlerinde eli açık biri olarak bilinmektedir. Aynı zamanda 1503 yılında Hatice Sultan ile evlenerek padişahın damadı da olmuştur. Yahya Paşa, vezir olduktan kısa bir süre sonra 1506 yılında vefat etmiştir⁵³⁸. Bulgaristan, Selanik, İstanbul gibi yerlerde hayır eserleri olduğu gibi Üsküp’te de hayrat-ı sairesi mevcut olduğu bilinmektedir. Adını medresenin banisi olan Abdülhay oğlu Yahya Paşa’dan aldığı düşünülmektedir.

⁵³⁷ İkinci, üçüncü ve dördüncü vezirler için kullanılan bir tabirdir. Bu kişiler Topkapı Sarayı’nda kubbe altında toplanan divan toplantılarına iştirak ettikleri için bu isim verilmiştir. Bk. M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1951, s. 307.

⁵³⁸ İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimârisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, V, İstanbul 1983, s. 397; Mehmed Süreyya, *aynı eser*, V, s. 1675.

4.6.2. Yeri

Vakfiyesine göre Üsküp'te Bozdoğan İlyas Evleri olarak bilinen yerde inşa ettirildiği yazılıdır⁵³⁹. Burası o dönemde konum itibarıyla Çelebi Gazi Mahallesi'ne bağlı olmalıdır (Fotoğraf 23).

Fotoğraf 23: Üsküp'te Yahyâ Paşa Câmii ön cephesi (Sultan II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü).

E. H. Ayverdi, bir Tapu defterinde Yahya Paşa Medresesi'nden bahsedildiğini ifade etmişse de böyle bir kayda rastlayamamışlardır⁵⁴⁰. Bu durumda vakfiyede adı geçen mektebin daha sonra (1890'lardan) medreseye çevrildiği veya külliye'nin inşasından çok sonra bu alana bir de medrese inşa edildiği söylenebilir.

Günümüzde Yahya Paşa Camii Vakfından sadece camii, şadırvan, mezarlık alanları ile fırın ve misafirhane kalıntısı olabileceği düşünülen birkaç harabe kalmıştır. Burası Bit Pazar'ına yakın bir mesafede olan Tsevetan Dimov Caddesi üzerinde Çayır Mahallesi'ne giderken yolun solunda kalmaktadır.

⁵³⁹ VGMA., *Defter*, no. 629, sayfa no. 415, sıra no. 332.

⁵⁴⁰ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 290-291.

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre burası 1689 yılında Avusturyalı General Pikolomini'nin (Piccoloraini) saldırısı neticesinde caminin kubbesinde yangın  ıkmıştır⁵⁴¹. Fakat külliye'nin geri kalan unsurlarının ne sebeple yıkıldığına dair bir malumat yoktur. Şehri eline geçiren Avusturyalılar ile Bulgarların tahribi sonucu veya meydana gelen doğal afetler ile yıkılmış olabileceği düşünülmektedir (Fotoğraf 24).

Fotoğraf 24: Günümüzde Yahya Paşa Camii ve avlusundan bir görüntü (Foto: Ertan EM N).

⁵⁴¹ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 268-269.

4.6.3. Mimarisi ve Müştemilatı

Vakfiyeye göre Üsküp'te Bozdoğan İlyas Evleri olarak bilinen yerde imaret, cami, misafirler için (ehl-i İslam olanlar) dört tabhâne⁵⁴², mutfak, beyti me'kel (yemekhane), fırın, iki ambar, mahzen, misafir hayvanları için ahır, ferraş ve kayyım için iki hücre, muallimhâne ve iki hela (bu ikisi imaretin içindedir) inşa ettirildiği yazılıdır⁵⁴³. Buradan hareketle ve müştemilatının, geniş bir alanda külliye şeklinde inşa edildiği söylenebilir. Medresenin de sonradan inşa edildiği düşünülmektedir.

II. Mehmed'in inşa ettirdiği Sahn-ı Semân Medresesi'nde olmayan ihtisas bölümlerini de ilave ettiren Kanuni Sultan Süleyman, Darü'l-Hadis medreselerini buraya yaptırarak daha da geliştirmiştir. Kanuni burada altı medrese, bir hastane, imaret, tabhane (mutfak), darü'z-ziyafe (misafirhane), ahır, yemekhâne (me'kel), talebe odaları gibi yerler inşa ettirmiştir⁵⁴⁴. Bu durumda Yahya Paşa Vakfı'na ait külliye donatılarının, Sahn-ı Semân örnek alınarak inşa edildiği sonucuna varılabilir.

Müştemilata ait camii şerifin tamiri için iskele ağacı, kemer ağacı, kebir ağaç, kurşun altı tahta, tavan tahtası, ekseri, pençelere tel ve civid boya (mavi), tutkal, altın varak, tahta, tavan tahtası, çerçeve ağaçları alınarak kurşunculara, boyacılar ve dülgerlere yaptırılarak toplam 38.023 kuruş ile h.1256/m.1840 yılında tamiratın gerçekleştirildiği tespit edilmiştir⁵⁴⁵.

Gazi Yahya Paşa Dârülkurrâsı

Evliya Çelebi'nin Üsküp'te mevcut olduğunu ifade ettiği⁵⁴⁶ dârülkurrâlardan biri de Yahya Paşa Vakfına ait olmalıdır. Kıraat ilmini

⁵⁴² Osmanlı döneminde fakirlere ve medrese talebesine sıcak yiyecek dağıtmak amacıyla kurulmuş hayır müessesesidir. Bilgi için bak. Ertuğ, *aynı makale*, s. 219-220.

⁵⁴³ VGMA., *Defter*, no. 629, sayfa no. 415, sıra no. 332.

⁵⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 33-34.

⁵⁴⁵ BOA, *EV. d.*, no. 11438, vr. 1-4.

⁵⁴⁶ *Seyahatnâme*, V, s. 251.

öğreten kişilere ve bu ilimdeki uzmanlığı sebebiyle verilen unvana şeyhülkurrâ denilmektedir⁵⁴⁷.

Gazi Yahya Paşa Camii'nin mütevellisi tarafından 3 Cemaziyelevvel 1131/24 Mart 1719 tarihinde yazılan belgede vakıfta günlük beş akçe ile şeyhülkurrâ olarak görev yapan Mehmed Halife'nin vefatı üzerine bu hizmete öz oğlu Ataullah Halife'nin tayin edildiği görülmektedir⁵⁴⁸. Bu durumda XVII. yüzyılda burada dârülkurrâ bulunduğu iddia edilebilir. Bunların dışında yine aynı yüzyıl içerisinde farklı tarihlerde şeyhülkurrâ atamasının yapıldığı görülmektedir.

Gazi Yahya Paşa Camii Şerifi ve İmaret-i Amiresi Vakfı'ndan günlük beş akçe vazife ile şeyhülkurrâ olan Ataullah Halife ölmüştür. Yerine öz oğlu Mustafa Halife geçmiş fakat o da vefat edince yerine onun oğlu olan Osman Halife bu göreve dönemin kadısı Mehmed Arif Efendi'nin arzıyla gurre-i Şaban 1194/Ağustos ayının başında 1780 yılında atanmıştır⁵⁴⁹.

Yine Üsküb'te Gazi Yahya Paşa Camii ve İmaret-i Amiresi Vakfı'ndan günlük beş akçe alıp şeyhülkurrâ görevini icra eden Hafız Hüseyin Halife çocuksuz bir şekilde vefat etmiştir. Yeri boş kaldığı gerekçesiyle bu göreve layık görülen el-Hâc Osman Efendi 24 Cemaziyelevvel 1208/27 Ocak 1794'te göreve getirilmiştir⁵⁵⁰.

Gazi Yahya Paşa Camii Vakfı'nın 29 Zilhicce 1280/5 Haziran 1864'te görülen muhasebesinde şeyhülkurrâ vazifesinde birinin görev yaptığı, günlük 12 kuruş yevmiye aldığı görülmektedir⁵⁵¹. Bu bağlamda dârülkurrâlık müessesesinin devam ettirildiği söylenebilir.

⁵⁴⁷ Recep Akakuş, "Reîsülkurrâ", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 545.

⁵⁴⁸ BOA, *AE.SAMD.III*, no. 32/3100.

⁵⁴⁹ BOA, *C. EV.*, no. 469/23746.

⁵⁵⁰ BOA, *C.MF.*, no. 27/1305.

⁵⁵¹ BOA, *EV. d.*, no. 18455, vr. 2.

4.6.4. Vakfiyesi

Belgelerde ismi “*Gazi Yahya Paşa Vakfı*”, “*Gazi Yahya Paşa Camii Şerifi Vakfı*”, “*Gazi Yahya Paşa Cami-i Şerifi ve İmâret-i Âmiresi Vakfı*” şeklinde geçen vakfın⁵⁵², Recep 912/Aralık 1506 tarihli vakfiyesine göre: Cami etrafında bulunan 8 dükkânı, Paşa Mahallesi’nde bulunan hamam gelirleri, yine camii etrafında bulunan 15 dükkânı, Hamam civarında bulunan kendisine mülk olarak kalan evi (hamamcı orda kalacak, kendisinden ücret alınmayacak, hamam tamiri için gerekli para vakıftan karşılanacak), Hamam civarında Pazarbaşı Ali’den satın aldığı bahçe, Bakkallar çarşısında Divane Mehmedî oğlu Habîp’ten aldığı dükkânların tamamı, İlyas oğlu Hacı Hüsâm’ın vekili Hüseyin Çelebi’den satın aldığı iki fırın, evler, ahır ve ambarın tamamı, Üsküp’te kadı olduğu esnada Dilbent Çelebi olarak bilinen Mevlânâ İsa oğlu İshak Çelebi’den Şahinoğlu Mahallesi’nde satın aldığı vakıf yapılmak için kullanılacak olan araziye vakfetmiştir.

Haraççı Hacı Hüsâm’dan 30.000 akçeye ve bir firengi kemah kaftana satın aldığı ulvi ve süfli hücreleri ile, ahır, pınar, hela ve kapının iki tarafındaki hücrelere bitişik 12 dükkân, Balıkpazarı’nda İstefan veledi Todori ve İstefan veledi Martin’den satın aldığı beş balıkçı dükkânının tamamını, yine burada bulunan iki dükkânı, bu pazarın arkasında kalan araziye, yine aynı mahallede Terzi Pavlo’dan 3500 akçe karşılığı aldığı tek ve iki katlı evler ve önlerinde bulunan dört dükkânı, yine aynı yerin arkasında bulunan Olyore nam Berbine adlı kişiden 5000 akçe ve bir kaftan karşılığı satın aldığı tek katlı ve iki katlı evlerin tamamı, Vardar Suyu’nun karşısında Hamza Bey hatunundan satın aldığı iki değirmen evini (bir tanesinin içindeki altı göz değirmeni) ayrıca bu iki değirmen ortasında kalan bahçenin tamamı yine vakfedilen mallar arasındadır.

⁵⁵² BOA, MV, no. 00119/93; BOA, EV. d., no. 15821; BOA, EV. d., no. 11438; BOA, C. EV., no. 469/23746; BOA, A. {DVNSRSK. d.}, no. 205; BOA, EV. d., no. 16853; BOA, EV. d., no. 14170; BOA, EV. d., no. 30538; VGMA, Defter, no. 839/12.

Üsküp'te Lubançe/Lubançe Köyü'nde iki değirmen binası, Söğütlüdere Köyü'nde çiftlik, karşılıklı iki adet ev, bir fırın, dört ahır, iki bahçe, dört göz değirmen, bir ev, bu çiftliğe ait tarla ve çayırılık alanları, Üsküp'te İbn Payko Mahallesi'nde⁵⁵³ Hacı İlyas oğlu Hacı Hüsam'dan alınan altı hücre ve bunların bodrumu ile muhavvası (avlusı), Sultan Sultan Mehmed Han'ın oğlu Beyazid Han'ın temlik ettiği Radoşane Köyünün tamamı, Üsküp'te Haraççı Şüca Mahallesi'nde Kapı Hanı'nın mukabelesinde (karşısında) Haraççı Hacı Hüsam bin İsyas'tan 6.000 akçeye satın aldığı sekiz süfli hücre ile yedi izbenin tamamını, Mahruse-i Sofya'da kendisinin yaptırdığı Bezistan içindeki 36 bab dükkânı, sekiz hücre ile Taşra dolaylarındaki 101 bab dükkânı, yine aynı yerdeki kervansarayındaki yedi dükkânı ile inşa ettirdiği odaları, Sofya'da Lesence Irmağı üzerindeki değirmen evi ile içindeki dört göz değirmeni, Yasin Çelebi'den satın almış olduğu kirishane ve bahçesinin tamamı, Sofya civarında Budjana⁵⁵⁴ ve Malşofçe? köyleri arasında kalan çiftliğin tamamı ile içindeki evler ve ahır ile birlikte, Selanik ve İstanbul gibi yerlerde de çokça mallını vakfettiği görülmektedir.⁵⁵⁵

Yahya Paşa'nın ikinci bir vakfiyesi ise 629 numaralı defterin 423. sayfa ve 333. sırasında olup 14 Şevval 914/5 Şubat 1509 tarihinde düzenlenmiştir. Burada vakıf yönetiminin kendisinden sonra nasıl işlemesi gerektiği işlenmiştir. Fakat burada da bir medreseden bahsedilmemektedir. E. H. Ayverdi, bir tapu defterinde Yahya Paşa Medresesi'nden bahsedildiğini kaydeder⁵⁵⁶. Ayrıca medrese ve müderrislik atamaları ile ilgili Osmanlı Arşivinde vesikalar mevcuttur. Bu durumda vakfiyede adı geçen mektebin daha sonra medreseye çevrildiği veya külliye'nin inşasından çok sonra bir medrese inşa edildiği söylenebilir.

M. Tayyip Gökbilgin, ayrıca kendisine II. Bayezid tarafından Tatarpazarı'nda bir köy ve bir mezraa, Filibe'de çayır ve çiftlik verildiğini ifade

⁵⁵³ Burası İbn Payko Mahallesi'dir. Taşköprü'nün hemen sol tarafında Vardar kenarında günümüzde Arkeoloji Müzesi ve çevresindeki alandır.

⁵⁵⁴ Günümüzdeki adı Бояна (Boyana) olan bu semt Sofya'nın güneyinde yer almaktadır.

⁵⁵⁵ VGMA., *Defter*, no. 629, sayfa no. 415, sıra no. 332.

⁵⁵⁶ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 290-291.

etmiştir. Vakfın banisi, bu malları da vakıf için vakfettiğini yazmaktadır⁵⁵⁷. 1544 ve 1570 tarihli Tapu Tahrir defterlerine göre Radoşane⁵⁵⁸ karyesinin buraya bağlı olduğu görülmektedir⁵⁵⁹. O da vakfiyesinde görüleceği üzere buranın gelirlerini inşa ettirdiği cami ve imarete kullanılması için vakfetmiştir.

Gelir Getiren Malları

Gazi Yahya Paşa Cami-i Vakfının H. 1256-1260/M. 1840-1844 tarihlerine ait beş yıllık muhasebesinin tutulduğuna dair incelenen muhasebe defterinde H. 1256/M. 1840 senesine ait gelirler içinde Üsküp civarında Çayır Mahallesi, Karye-i Lokoca?, Butel, Radoşane, Mezra-yı Kocuvişte, Mezra-yı Raştak, Karye-i Rukomiye, Mezra-yı Karşuyaka ve Çayır çiftliklerinden 24.243 kuruş gelir elde ettiği görülmektedir. Ayrıca tarla, yayla, kışla, dükkân gibi kira gelirleri de mevcuttur. Aynı yıl masraf olarak vakıf çalışanlarının maaşları ile cami, imaret ve külliye'deki diğer unsurların tamiratları için 17.211 kuruş sarf ettiği görülmektedir. Ayrıca devlet hazinesine, vergi olarak 1200 kuruş gönderilmiştir⁵⁶⁰. Buna rağmen 7032 kuruş vakfa fazla-yı varidat olarak kalmıştır⁵⁶¹. Bu durumda vakfiyede ismi bahsedilmeyen yerlerin sonradan satın alınarak vakfa gelir sağlandığı ve Üsküp'ün en güçlü vakıflarından biri olduğu ifade edilebilir.

Gazi Yahya Paşa Vakfı'nın 29 zilhicce 1266/5 Kasım 1850 yılına ait vakıf defterinde Radoşane'de birer dönümden dört dönüm tarlası olduğu ifade edilmiştir. Bunları genellikle gayrimüslimlere işletilmek üzere yıllık olarak kiraya verilmekteydi. Aynı zamanda Üsküp'ün Çayır Mahallesi'nde bir dönüm tarla; Butel Köyü'nde bir adet bahçenin de kiraya verilerek vakfa gelir sağladığı tespit edilmiştir⁵⁶².

⁵⁵⁷ *Aynı eser*, s. 456.

⁵⁵⁸ Günümüzde Радишани (Radişani) olarak geçen bu yerleşim yeri Üsküp merkezinin kuzeyindedir.

⁵⁵⁹ TK.GM., *TT. TTd.*, no. 232, vr. 841; TK.GM., *TKG. KK. TT.d.*, no. 190, vr. 306 b-307 a.

⁵⁶⁰ BOA, *EV. d.*, no. 11438, vr. 1-4.

⁵⁶¹ BOA, *EV. d.*, no. 11438, vr. 1-4.

⁵⁶² BOA, *EV. d.*, no. 14170, vr. 1-2.

Bu konudaki bir diğer muhasebe defteri 25 Muharrem 1275/4 Eylül 1858 yılına aittir. Buna göre Gazi Yahya Paşa Vakfına gelir getirmek üzere Üsküp civarında Çayır Mahallesi'nde bir kıta bahçe ve bir ev ile, bir kovacı dükkanının 732 kuruş getirisi olduğu tespit edilmiştir. Yine Üsküp'e bağlı Botil Köyü'nde⁵⁶³ iki buçuk dönüm bağ ile bir dönüm tarla, Üsküp'ün Tophane Mahallesi'nde⁵⁶⁴ 30 dönüm tarla, Dervişhâne⁵⁶⁵ Köyü'nde de dört dönüm tarlanın kiraya verilmek suretiyle gelir elde edildiği görülmüştür⁵⁶⁶.

4.6.5. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Yahya Paşa Medresesi'ne dair vakfiyesinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu medreseye dair ilk malumata H. 1315/M. 1897 yılında rastlanmıştır. Buna göre medresenin yukarıda zikredilen tarihten önce kurulmuş olması gerekmektedir.

Müderrisleri

Üskübî Salih Efendizâde Mustafa Efendi

Gazi Yahya Paşa Camii'nde 22 Ramazan 1280/1 Mart 1864 tarihinde ücret almaksızın allah rızası için Üskübî Salih Efendizâde Mustafa Efendi dersiâmlık Olarak görev yapmıştır⁵⁶⁷. Mustafa Efendi'nin bu görevi ne kadar süre yürüttüğüne dair başka bir bilgi bulunamamıştır.

es-Seyyid Abdülhamid Kadir Efendi

Yahya Paşa Medresesi'nde dersiâm Üskübî Salih Efendizâde Mustafa Efendi'den sonra 22 Ramazan 1280/1 Mart 1864 yılı içinde onun yerine müderris olarak göreve getirilmiştir⁵⁶⁸.

⁵⁶³ Burası günümüzde Butel olarak bilinen yer olmalıdır.

⁵⁶⁴ Bu mahalle Tophane mevki olarak geçmektedir. Günümüzde Plastikarska (Plastikciler) olarak bilinen yerin arkası ile Kosova Konsoloslugu'nun bulunduğu alandır.

⁵⁶⁵ Çayır Mahallesi'ne yakın olan bir yer Dervişhane Mahallesi olarak geçmektedir.

⁵⁶⁶ BOA, EV. d., no. 15821, vr. 10.

⁵⁶⁷ BOA, A. {DVNSRSK. d.}, no. 205, vr. 6.

⁵⁶⁸ BOA, A. {DVNSRSK. d.}, no. 205, vr. 6.

Arslan Hasan Fehmi Efendi

Ziraat erbabı Yaşar Nuri Efendi'nin oğlu olup 15 Şaban 1272/21 Nisan 1856 tarihinde Üsküp'ün Virtikce Köyü'nde doğmuştur. Üsküp müderrislerinden Hacı Şakir Efendi'den sarf ve nahiv dersi gördükten sonra Üsküp Müftüsü İsmail Hakkı Efendi'den mantık, hadis, fıkıh ve tefsir dersi görmüştür. Hocası vefat edince İstanbul'a giderek Şeyh Ebü'l-Vefa Medresesi'nde Fatih Camii dersiâmlarından Kalkandelenli Recep Efendi'den mantık, meani, usul, kelâm, hikmet derslerini okumuş ve icazet almıştır. Aynı zamanda Ders Vekili Ahmed Asım Efendi ile Dersiâm Şakir, Manastırlı İsmail, Şerhi Ahmet ve Tokati-zâde Hacı efendilerden adâb ve feraiz okumuştur⁵⁶⁹.

Arslan Hasan Fehmi Efendi'nin ilk görev yeri Diyanet İşleri Başkanlığı'nda bulunan sicil dosyasındaki terceme-i haline göre, Atıyye Hanım binti Arslan Bey Medresesi/Debbağ Medresesi'dir. R. 1314/M.1898'de göreve başladığı ve öğrencilerine icazet verdiği ifade edilir⁵⁷⁰. Yine aynı yıl Murad Paşa Medresesi'nde göreve başlayıp R. 1314/M.1903 yılına kadar burada görev yaptığı anlaşılmaktadır⁵⁷¹. Osmanlı Arşivinde yer alan birçok belgede kendisinin Yahya Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptığına dair kayıt mevcuttur⁵⁷². H. 1321/M. 1903 tarihli *Maarif Salnâmesi*'nde ise Debbağ Şahin Medresesi'nde müderris olduğu bilgisi yer almaktadır⁵⁷³.

II. Abdülhamid döneminde dinî kitapların içeriklerinin incelenip kontrol edilmesi için bir reis ve üç müderristen oluşan bir encümen kurulmuştur. Kitaplar bu kurul tarafından kontrol ediliyor uygun görülmesi durumunda yayına izin veriliyordu⁵⁷⁴.

⁵⁶⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, Arslan Hasan Fehmi Efendi Sicil Dosyası.

⁵⁷⁰ USAD 4613_01/MŞH. SAİD. 236/17.

⁵⁷¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, Arslan Hasan Fehmi Efendi Sicil Dosyası.

⁵⁷² BOA, MF. MKT., no. 381/17; BOA, MF. MKT., no. 397/43; BOA, TFR. I. ŞKT., no. 25/2425; BOA, TFR. I. ŞKT., no. 64/6316.

⁵⁷³ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321/1903*, s.635.

⁵⁷⁴ Esra Yakut, *Şeyhülislamlik: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s.

Üsküp'te Yahya Paşa Medresesi Müderrisi Hasan Fehmi Efendi'nin, Buhârî-i Şerîf'den tercüme ettiği “*Risâle-i İman*”⁵⁷⁵ adlı kitap, Mehmed Tevfik Efendi tarafından kontrol edilmiş; Encümen-i Teftiş Komisyonu'na⁵⁷⁶ 27 Recep 1315/22 Aralık 1897 tarihinde gönderilerek basımı için ruhsat verilmesi talep edilmiştir. Komisyona gitmeden önce Kosova Maarif Müdürü Kemal oğlu Halil tarafından da incelenen bu matbu eserin basılmasında herhangi bir sakınca bulunmadığına dair onay verilmiştir⁵⁷⁷. Meşihat makamının yaptığı incelemeler sonucunda tetkik heyetinin onayını alan bu eserin basımına 25 Zilhicce 1315/17 Mayıs 1898'de izin verilmiştir⁵⁷⁸.

Hasan Fehmi Efendi'nin tercüme ettiği “*Talim-i Mûteallim*”⁵⁷⁹ adlı kitap ile Arap lisanı hakkında kaleme aldığı “*Mecma'ü'l-Kavâid*” eserleri de Kosova Maarif Müdürü Hakkı oğlu Abdullah Hilmi'nin incelemesi ve teftiş komisyonuna yönlendirmesi sonucunda kontrol edilmiş ve basımı için 14 Muharrem 1318/14 Mayıs 1900'de ruhsat verilmiştir⁵⁸⁰.

Üsküp Yahya Paşa Medresesi müderrisi Hasan Fehmi Efendi, 24 Teşrinisani 1319/6 Şubat 1904 tarihinde Üsküp Müftüsü Ali Rıza Efendi'nin rahatsızlığından dolayı 4-5 ay gibi bir süre görevini yapamadığı gerekçesiyle kendisinin vekâleten Üsküp müftüsü olarak atanmasını talep etmiştir⁵⁸¹. Bu göreve atanınca hem müderris hem de müftülüğü bir arada yürütmüştür.

Yahya Paşa Medresesi Müderrisi Hasan Fehmi Efendi, 1318 yılına ait olan İstinaf Ceza Azalığı'ndan alması gereken 400 kuruş maaşın verilmediğini

⁵⁷⁵ İman esaslarını konu alan 28 sayfalık bir kitap olarak Kosova Vilayeti Matbaasında basılmıştır.

⁵⁷⁶ 9 Safer 1299/30 Aralık 1881 yılında Telif ve Tercüme Dairesi ile Matbaalar İdaresi birleşerek unvanı Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti olmuştur. Bu tarihten sonra basılması istenen kitapların incelenmesi de bu heyet tarafından yürütülmüştür. Encümen-i Teftiş Heyeti'nin görevi, sadece kitapların veya risalelerin basım öncesi denetimini değil, gümrüklerde ve postahanelerde bulunan muayene memurlarının içeriğini tespit edemediği kitap ve risaleleri de incelemek idi. Detaylı bilgi için bk. Fatmagül Demirel, “Osmanlı Devleti'nde Kitap Basımının Denetimi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 5 (2012), s. 95-96.

⁵⁷⁷ BOA, MF. MKT., no. 381/17/01-02.

⁵⁷⁸ BOA, MF. MKT., no. 381/17/04; BOA, MF. MKT., no. 397/43/01-02.

⁵⁷⁹ 28 Rebiyülahir 1217/29 Ağustos 1900 yılında basımına izin verilmiştir.

⁵⁸⁰ BOA, MF. MKT., no. 522/2/01; BOA, MF. MKT., no. 526/18/01.

⁵⁸¹ BOA, TFR. I. ŞKT., no. 25/2425.

18 Nisan 321/1 Mayıs 1905'te bildirerek maaşını talep etmiştir⁵⁸². Bu durumda müderris ve müftülük dışında farklı görevler de üstlendiği söylenebilir.

Hasan Fehmi Efendi'nin 17 Nisan 322/30 Nisan 1906'da padişaha yazdığı yazıda Üsküp Müftüsü olarak atandığı için teşekkür etmiştir. Bu durumda o bu tarihten önce işe başlamış olmalıdır⁵⁸³.

Müftü Hasan Fehmi Efendi, İstihkam-ı mülazım-ı evvel (asteğmen) olarak askere alınmış ve kendisine Tahsin Paşa tarafından 23 Rebiyülevvel 1325/6 Mayıs 1907 tarihinde Mecidi Nişanı verilmesi uygun görülmüştür⁵⁸⁴.

Balkan Savaşı'ndan sonra pek çok ilmiye mensubu gibi Arslan Hasan Fehmi Efendi de göç edenler arasındadır. O dönemde Diyanet İşleri Başkanı olan Rıfat Bey'in 17 Teşrinievvel 927/17 Ekim 1927'de özgeçmiş dosyasının İnegöl'e gönderilmesini istenmiştir⁵⁸⁵. Bu durumda Arslan Hasan Fehmi Efendi, İnegöl Müftüsü olarak görevine devam etmiştir.

İsmail Hakkı Efendi

Üsküp'te Yahya Paşa Camii Vakfına ait Çayır Çiftliği arazisi, 8.000 kuruşa kiraya verilmiş fakat kiralayan kişiler toprağa sahip çıkarak kirayı ödememişlerdir. Buna istinaden vakfın müderrisi olan İsmail Hakkı ve vakıf çalışanları Kosova Vilayeti'ne durumu bildirmişlerdir. 4 Cemaziyelahir 1326/4 Temmuz 1908'de verilen cevapta vakıf haklı bulunarak iş mahkemeye sevk edilmiştir⁵⁸⁶. Bu durumda 1908 yılında Yahya Paşa Medresesi'nin müderrisi İsmail Hakkı'dır. Fakat onunla ilgili başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁵⁸² BOA, TFR. I. ŞKT., no. 64/6316.

⁵⁸³ BOA, TFR. I. KV., no. 125/12413.

⁵⁸⁴ BOA, İ. TAL., no. 420/91.

⁵⁸⁵ BOA, MŞH. SAİD., no. 236/17/3.

⁵⁸⁶ BOA, MV., no. 00119/93.

4.6.6. Diğer Vakıf Çalışanları

Yahya Paşa'nın kurmuş olduğu bu evladîyet vakfında, çeşitli vazifelere atanmış görevlileri ile ilgili çok sayıda arşiv vesikası mevcuttur. Buna göre göreve getirilen kişilerin isimleri, günlük aldıkları maaşlar, atama yapılırken uyulan usul ve esaslar hakkında bilgilere ulaşılmaktadır.

Gazi Yahya Paşa Camii Evkafı İmaretinin Hâbbazı olan Abdullah oğlu Hüseyin, 23 Şevval 1128/10 Ekim 1716'da görevini kendi isteği ile bırakmış; onun yerine Fazlı oğlu Hüseyin getirilerek kendisine berat verilmiştir⁵⁸⁷.

Yine aynı vakıfta günlük 10 akçe ile kâtib olan Ali vefat etmiş; yerine erbab-ı istihkakdan 15 Cemaziyelevvel 1135/21 Şubat 1723 tarihinde Mustafa oğlu Şeyh Mehmed bu göreve getirilmiştir⁵⁸⁸.

Gazi Yahya Paşa Vakfı'nda günlük beş akçe verilen Üsküp Câbisi Ali oğlu Mehmed vefat etmiştir. Çocuğu olmadığı için bu görev layık olan Abdullah oğlu Mehmed'e 11 Cemaziyelevvel 1165/27 Mart 1752 tarihinde verilmiştir⁵⁸⁹.

Bir diğer atama da vakıftan günlük beş akçe alan imaret kilercisi Mehmed oğlu Hüseyin'in vefat etmesi sonucunda gerçekleşir. Yerine 26 Cemaziyelevvel 1175/22 Ocak 1762 tarihinde Mustafa oğlu Hüseyin'e verilir⁵⁹⁰.

Üsküp'te Gazi Yahya Paşa Vakfından almak üzere günlük altı akçe ile vaiz olan Mehmed oğlu Mustafa'nın vefat eder. Yerine Mustafa oğlu Abdülhalim 8 Muharrem 1181/6 Haziran 1767'de göreve getirilmiştir⁵⁹¹.

⁵⁸⁷ BOA, YB.021, no. 63/13.

⁵⁸⁸ BOA, AE.SAMD.III, no. 220/21252.

⁵⁸⁹ BOA, AE.SMHD.I., no. 251/20439.

⁵⁹⁰ BOA, AE.SMST.III., no. 42/3005.

⁵⁹¹ VGMA, Hurufat, 1185, vr. 128.

Gazi Yahya Paşa Camii ve İmareti Vakfında dört akçe yani bir kuruş vazifeyle türbedârlık ciheti 7 Muharrem 1276/6 Ağustos 1859 tarihinde İbrahim Efendi oğlu Emrullah'a tevcih edilmiştir⁵⁹².

Gazi Yahya Paşa Camii ve İmareti Vakfından hatiplik görevi için günlük yedi akçe alan el-Hâc Abdüllatif Efendi oğlu Mustafa Halife vefat eylediğinden bu vazife, öz oğlu olan Mehmed Halife'ye 7 Muharrem 1295/11 Ocak 1878'de verilmiştir⁵⁹³.

Gazi Yahya Paşa Camii ve İmareti Amiresi Vakfından 22 Ramazan 1280/1 Mart 1864 tarihinde ber-vechi hasbî (ücretsiz-allah rızası için) dersiâmlık ciheti Üskübî Salih Efendizâde Mustafa Efendi'de iken bu müderris vefat etmiştir. Yerine imtihan sonucunda işin ehli olduğu anlaşılan Eşref Efendi oğlu Tahir'e görev Üsküp Naibi el-Hâc Ali Fehmi Efendi'nin önerisiyle Alişan-ı Osmanînin ikinci ve Mecidiye ve imtiyaz-ı seniyye rütbelerine sahip olan es-Seyyid Abdülhamid Kadir Efendi'ye verilmiştir⁵⁹⁴.

Vazifeler	H. 1256/M. 1840 Yılına ait Yevmiyeler (Kuruş)	29 Zilhicce 1266/5 Kasım 1850 Yılına ait Yevmiyeler (Kuruş)	29 Zilhicce 1280/ 5 Haziran 1864 Yılına ait Yevmiyeler (Kuruş)
İmam-ı Evvel	300	300	300
İmam-ı Sani	-	150	150
Hatib	170	50	50
Müezzin-ı Evvel	50	50	50
Müezzin-ı Sani	50	50	-
Müezzin-ı Cuma	-	15	-
Şeyh-i İmare	-	12	18
Nazır-ı İmare	-	-	24
Katib-i kılar	-	-	30
Muallim	-	30	30
Şeyhülkurra	-	-	12
Türbedâr	-	-	12
Şeyhülküresi	-	-	75
Temcid-hân	-	-	18
Noktacı	-	-	25
Salavat-hân	-	-	18
Şeyhülekbir	-	75	-
Ferraş-ı avlu	-	-	60
Şadırvancı	50	-	-

⁵⁹² VGMA, *Defter*, no. 00893/00012.

⁵⁹³ BOA, C. EV., no. 581/29341.

⁵⁹⁴ BOA, A. {DVNSRSK. d.}, no. 205, vr. 6.

Kayyım	30	15	50
Naib	-	18	-
Cüzhân	-	-	600
Kayyım-ı Minare	30	-	15
Devir-Hân	65	50	-
Câbi	645	-	-
Kâtib	150	-	-
Duagû	100	-	-

Tablo 9: Yahya Paşa Vakfında muhtelif yıllara ait görevlilere ödenen yevmiyeler⁵⁹⁵

Tablodan hareketle 1840 yılından sonra 10 yıllığına bazı görevler tamamen kaldırılmış bazılarının ise aldıkları yevmileri düşürülmüştür. 1864 yılın itibaren muhtemelen vakıf gelirleri arttığı için görevli sayısında da artış görülmüştür.

Gazi Yahya Paşa Camii Şerifi Vakfı'nın 29 Zilhicce 1266/5 Kasım 1850'de mütevellisi Pazarcık Han karyesinden ve Rikab-ı Şahânedan Mustafa Bey'in vekili Tahir Efendi ve vakıf çalışanlarının katılımıyla bir yıllık muhasebesi görülmüştür. Buna göre toplam gelirleri 59.688 kuruş 30 para olup giderler 37.636 kuruş 12 para olarak hesaplanmıştır⁵⁹⁶. Fakat medrese veya müderrislik ile ilgili bir harcamaya rastlanmamıştır. Bu durumda bahsedilen medrese bu yıllardan sonra faaliyete geçmiş olmalıdır.

Gazi Yahya Paşa Camii Vakfının 29 Zilhicce 1280/5 Haziran 1864'te görülen muhasebesinde toplam aşar gelirleri 47.286 kuruş; toplam giderlerinin ise 37.099 kuruş olduğu görülmüştür. Tabloda günlük olarak yevmilerin dışında revgan-ı zeyd 1330, şem-i revgan 336, masarîf-ı kıraet-i Mevlid-i Nebi-i aleyhisselam 801, leyalî-yi mübarekede⁵⁹⁷ pilav ve zerde 889, imaret-i tamirat 72, masarîf-ı kanadil vesaire 286, tabh-ı aşure 251, imarethanede fodula için 18.360 kuruş gider gösterilmiştir⁵⁹⁸. Yine aynı tarihte şadırvanın su yolu tamirâtı 2500, imam menzili tamirâtı 126 kuruş sarf edilmiştir⁵⁹⁹.

⁵⁹⁵ BOA, EV. d., no. 11438, vr. 1-4; BOA, EV. d., no. 16853, vr. 2; BOA, EV. d., no. 18455, vr. 2.

⁵⁹⁶ BOA, EV. d., no. 16853, vr. 2.

⁵⁹⁷ Mübarek gecelerde (kandil geceleri) kastedilmektedir.

⁵⁹⁸ BOA, EV. d., no. 18455, vr. 2.

⁵⁹⁹ BOA, EV. d., no. 18455, vr. 2.

4.7. Tütünsüz Medrese

Halk arasındaki söylentiye göre; çok sigara içen biri olarak tütünün insan sağlığına verdiği zararı fark ettiği için bir anda bunu bırakmaya karar vermiştir. Sigaraya vereceği parayı biriktirerek bir cami yaptırmaya karar vermiştir. Sadece ekmek ve simit tüketerek karnını doyurmuş; kalan parayı biriktirerek Tütünsüz adını verdiği bu camiyi ve diğer hayır eserlerini inşa ettirdiği söylenmektedir⁶⁰⁰.

4.7.1. Adı ve Kurucusu

Banisi, (Tütünsüz) lakabıyla bilinen Lala Hüseyin Paşa'dır⁶⁰¹. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Hüseyin Paşa, Pertev Mehmed Paşa'nın akrabası ve saray çıkışlıdır. H. 958/M. 1551'de Budin Beylerbeyliği yapmıştır. II. Selim'in şehzadeligi döneminde (H. 967/M. 1559-60) Lâlâ ve vezir olan Hüseyin Paşa, bunun gibi birçok değişik görevlerde yer almıştır. H. 980/M. 1573'te İstanbul'da vefat ettiği bilinmektedir⁶⁰².

Ayrıca bu şahsın, III. Murad devrinde (1574-1595) Tatarcık (Tatarpazarı'nda) bir zaviyesinin olduğu da verilen bilgiler arasındadır⁶⁰³. Lakin bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Çünkü 1573'te vefat eden birinin, 1574'ten sonra zaviye yaptırması mümkün görünmemektedir. Veya yukarıda ölüm tarihi hatalı verilmiş olmalıdır.

Tütünsüz Medresesi'nin adını E. H. Ayverdi H.1312/M. 1894 tarihli *Kosova Vilâyeti Salnâmesi*'nde geçtiğini zikretmektedir⁶⁰⁴. Fakat devlet arşivlerinde bu medrese ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Hüseyin Paşa'nın Cami, varlığını günümüze kadar sürdürebilmiştir. Medreseye dair hiçbir kalıntı bulunamamıştır.

⁶⁰⁰ Softić, *aynı makale*, s. 55-98; KVS, 1314/1896, s. 188-189.

⁶⁰¹ Özer, *aynı eser*, s. 97, 293.

⁶⁰² Mehmed Süreyya, *aynı eser*, s. 724.

⁶⁰³ M. Tayyip Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Lîvâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*, İstanbul 1952, s. 504.

⁶⁰⁴ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 290.

4.7.2. Yeri

Tütünsüz Camii, Osmanlı döneminde Üsküp'ün kuzeydoğusunda bulunan Oruç Paşa Mahallesi'ndedir (Fotoğraf 25). Günümüzde ise Gazi Baba Senti'nde Ordan Corela Caddesi'nin uzantısında yer almaktadır.

Fotoğraf 25: 1940'larda Üsküp Tütünsüz Camii (Kaynak: www.eskiturkiye.net. Erişim: 12 Şubat 2023).

4.7.3. Vakfiyesi/Vakıf gelirleri

M. Dede tarafından vakfiyesi bulunamayan camiye ait, H. 1226/M. 1811 tarihli bir şahsiyet kaydına ulaşılmıştır. Buna göre burada görev yapan imamın yıllık 600, hatibin ise 200 kuruş almakta olduğu görülmektedir. Ayrıca vakfın han ve dükkânlardan 1900 yılında 595 kuruş geliri olduğunu tespit etmiştir⁶⁰⁵. Bu durumda cami vakfının, küçük bir vakıf olup kendi giderlerini ancak sağladığı sonucuna varılabilir.

⁶⁰⁵ Dede, *aynı tez*, s. 134-135.

4.7.4. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Tütünsüz Camii'nin kitabesi korunamadığı ve vakfiyesinin şu an için ortaya çıkmamasından dolayı yapım tarihi ile ilgili net bir bilgi mevcut değildir. Bogoyeviç, kaleme aldığı eserde yapım tarihini, XVII. yüzyıla dayandırmaktadır⁶⁰⁶. Buradan hareketle medresenin de buna yakın bir zamanda yaptırılmış olması sonucuna varılabilir. Osmanlı ve diğer arşivlerde de bu medrese ve burada görev yapan müderrisler hakkında herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

Fotoğraf 26: Günümüzde Tütünsüz Camii (Foto: Ertan EMİN).

⁶⁰⁶ Bogoyeviç, *aym eser*, s. 152.

4.8. Emir İsmail Medresesi

Emir İsmail adında bir hayırsever tarafından inşa ettirilen bu eğitim kurumu hakkında yeterli düzeyde bilgi bulunamamıştır.

4.8.1. Adı ve Kurucusu

Bu medresenin banisine dair herhangi bir bilgiye şu an için ulaşılamamıştır. Bu eğitim kurumunun varlığından Üsküp'ün en eski ve köklü ailesi olan Simitçiler olarak bilinen 1888-1896 yılları arasında da Üsküp Belediye Başkanlığı yapmış olan Sâlih Âsım Bey (ö. 1935) bahsetmektedir.

4.8.2. Yeri

O dönemde Eski-Yeni Hamam civarında Emîr İsmâil Medresesi mevcuttur⁶⁰⁷. Burası o dönemde Kebir Çelebi Mehmed Mahallesi'nde yer alıyor olmalıdır. 1314/1896 yılına ait *Kosova Vilayeti Salnâmesi*'nde Yeni Hamam civarında bu tarihlerde bir medreseden bahsedilmektedir⁶⁰⁸. Buna göre bahsi geçen eğitim kurumunun burası olabileceği düşünülmektedir. Bunun dışında arşivlerde veya diğer muhtelif çalışmalarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁶⁰⁷ Sâlih Âsım Bey, *aynı eser*, s. 31.

⁶⁰⁸ KVS, s. 191.

4.9. Tophâne Medresesi

Şehrin kuzeybatı kısmında, Cedid İsa Bey ile Muhyeddin Çelebi mahalleleri arasında olan XV. yüzyılda “*Ali Menteşelü*” olarak kaydedilen mahalle, 1529 yılından sonra “*Mahalle-i Tobhâne nâm-ı diğer Ali Menteşelü*” şeklinde yazılmıştı. Çünkü, Fatih Sultan Mehmed, II. Belgrad kuşatmasını (1456) yaparken topların bir kısmını Belgrad önlerine götürmüş; bir kısmını ise Üsküp’de döktürmüştür. O günden sonra buraya Tophâne denmeye başlanmıştır⁶⁰⁹. Muhtemelen Tophâne Medresesi de bu alanda yer almaktaydı.

4.9.1. Adı ve Kurucusu

Tophâne Camii adı, 1896 tarihli *Kosova Vilayeti Salnâmesi*’nde isim olarak zikredilmiştir⁶¹⁰. Medresesine dair neredeyse hiçbir bilgi bulunmamaktadır. E. H. Ayverdi, ismi yukarıda bahsi geçen salnamede zikredildiği için bunu eserinde medrese olarak bahsetmiştir. Ayrıca bunun Mustafa Paşa Medresesi olabileceğini ifade etmiştir⁶¹¹. Fakat Osmanlı döneminde Üsküp Mahalleri incelendiğinde Mustafa Paşa Camii’nin eskiden Balaban Baba Mahallesi veya İne Bey Mahallesi’ne tabi olması gerekmektedir. Tophane Mahallesi ise, Üsküp Kalesi’nin hemen alt tarafında günümüzde Plastik ürünlerin satıldığı Plastičarska olarak bilinen yere yakın bir konumdadır. Bu nedenle burası Mustafa Paşa olarak değil farklı bir yapı şeklinde değerlendirilmelidir.

4.9.2. Yeri

Günümüzde Tophane Mahallesi’nin yeri, Nikola Karev Bulvarı üzerinde Plastičarska (Plastikçiler) olarak bilinen yerin arkası ile Kosova Konsoloslugu’nun bulunduğu alandır.

⁶⁰⁹ Kul, *aynı tez*, s. 95.

⁶¹⁰ KVS, 1314/1896, s. 188-189.

⁶¹¹ Ayverdi, *aynı eser*, III, s. 290.

Bu cami ve diğ er hayır eserlerini inşa ettiren kişiye ait başka herhangi bir bilgi ve belge řu an için bulunamamıştır.

Fotoğraf 27: Fotoğrafın sol tarafındaki kısım eski Tophane Mahallesi'dir (Foto: Ertan EMİN).

4.10. Atiyye Hanım Binti Arslan Bey/Debbağ Şahin Medresesi

Üsküp'te son dönemde varlıklı kadınların da hayır eserleri inşa ettirdiği görülmektedir. Bunlardan biri de Atiyye Hanım'dır. Bu hayırsever hanımın Üsküplü Arslan Bey'in kızıdır. Hakkında daha detaylı bilgi henüz bulunamamıştır.

4.10.1. Adı ve Kurucusu

Üsküp'te vakıf kuran kadın hayırseverler de vardı. Bunlardan biri de 3 Zilhicce 1324/18 Ocak 1907 senesinde Atiyye Hanım'dır. Onun kurduğu vakıf medrese⁶¹² adını, banisinden almaktadır. Medresenin yeri, Debbağ Şahin Mahallesi'nde bulunduğu için H. 1321/M. 1903 yılına ait *Maarif Salnâmesi*'nde Debbağ Medresesi olarak da adlandırıldığı görülmektedir⁶¹³. E. H. Ayverdi'ye göre Üsküp'te bir de Atiyye Binti Yaşar Medresesi faaliyet gösteriyordu⁶¹⁴. Bu nedenle isimleri birbirinden farklı olarak verilir üç ayrı medrese gibi gösterilen kurumların tek medrese olduğunu ifade etmek gerekir. Bu nedenle bunlara dair bilgiler, tek başlık altında ele alınmıştır.

4.10.2. Yeri

Vakfiyesine göre; Debbağ Şahin Mahallesi sakinlerden olan Atiyye Hanım, mahalleye adını vermiş olan Debbağ Şahin Mescidi'nin avlusunda fevkani (iki katlı) olarak inşa ettirdiği mülkünü vakfetmiş; buranın alt katını fırın, üst katını ise medrese olarak inşa ettirmiştir⁶¹⁵. O dönemde medresenin olduğu yere yakın alanda Serova Çay'ı vardı. Buna bağlı olarak Debbağlara ait birçok iş yeri bu alanda idi. Bu yüzden o bölgeye Debbağ Şahin; daha sonra Tabak Şahin Mahallesi denilmiştir. H. 1321/M. 1903 yılına ait *Maarif Salnâmesi*'nde yeri Debbağ Şahin Mahallesi, talebe sayısı 22 olarak gösterilmektedir⁶¹⁶. Günümüzde bu yer, Yahya Paşa Camii'nden Çayır'a doğru

⁶¹² VGMA, *Defter*, no. 991/76, sayfa no. 59.

⁶¹³ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321/1903*, İstanbul 1321/1903, s.635.

⁶¹⁴ Ayverdi, *aynı eser*, III, s.290.

⁶¹⁵ VGMA, *Defter*, no. 991/76, sayfa no. 59.

⁶¹⁶ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321/1903*, s. 635.

giderken Cvetan Dimov Caddesi'nin devamı niteliğindeki Liria İlköğretim Okulu'nun karşısındaki alanda olmalıdır (Fotoğraf 28).

Fotoğraf 28: Debbağ Şahin Medresesi'nin tahmini olarak bulunduğu alan (Foto: Ertan EMİN).

4.10.3. Mimarisi ve Müştemilatı

Vakfiyesinden sadece bir adet ekmekçi fırını ve beş adet odası olan bir medrese olduğuna dair malumat vardır.

4.10.4. Vakfiyesi

Üsküplü hayırseverlerden Arslan Bey kızı Atiyye Hanım, Debbağ Şahin Mahallesi Mescidi'nin avlusunda bir medrese yaptırmış ve bunu

vakfetmiştir. Vakfın 3 Zilhicce 1324/18 Ocak 1907 tarihli bir vakfiyesi de mevcuttur. Buna göre; iki katlı olarak inşa edilen medresenin üst katı beş odadan oluşmaktadır. Alt katı ise fırın olacaktır. Bu fırın, medresenin vakfına ait olacak; buranın işletmesi kiraya verilerek elde edilecek gelirden önce fırının tamiri yapılacaktır; ardından kalan meblağ, medresede müderris olan kişiye maaş olarak verilecektir. Atiyye Hanım, vakıf yönetiminin önce kendisine, daha sonra oğlu İsmail Bey'e ve onun soyundan gelecek erkek çocuklara verilmesini şart koşturmuştur. Eğer erkek evlat kalmaz ise Üsküp'teki müftü efendilerden layık olan birinin mütevellî olarak atanmasını istemiştir. Yine müderris ataması da buna benzer şekilde Üsküp Müftüsü Arslan Fehmi Efendi'nin buraya müderris olmasını, ondan sonra ulema tarafından belirlenecek ehil kişilerin müderris olarak görevlendirilmesini vakfiyesinde belirtmiştir⁶¹⁷.

Müderris Hasan Fehmi Efendi, İstanbul'da icazet aldıktan sonra ilk görev yeri Atiyye Hanım binti Arslan Bey Medresesi'ne R. 1314/M. 1898 yılında göreve başlamıştır⁶¹⁸. Atiyye Hanım'ın vakfiyesi ise 3 Zilhicce 1324/18 Ocak 1907 senesinde tasdiklenmiştir. Şu hâlde medresede eğitimin M. 1898; vakfın kuruluş tarihinin 1907 yılı olması göz önüne alınırsa vakıf tescilinden önce böyle bir yapılanmanın organize edilerek daha sonra vakıf olarak tescil ettirildiği anlaşılmaktadır.

4.10.5. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Hasan Fehmi Efendi

Bu medresenin şu an için tek bilinen müderrisidir. Bu kişi, Yahya Paşa Medresesi kısmında detaylı olarak anlatıldığı için burada tekrara düşmemek açısından işlenmemiştir.

⁶¹⁷ VGMA, *Defter*, no. 991/76, sayfa no. 59.

⁶¹⁸ MŞH. SAİD. 236/17.

4.11. Lonca Medresesi

Lonca kavramı, Osmanlılar döneminde esnafın toplanıp işlerini görüştükleri yer anlamında kullanılan bir tâbirdir. Eskiden lonca denilen toplantı yerlerinde ihtiyar iş erleri yani söz sahibi esnaflar, kethüda ve yiğitbaşı bir araya gelerek esnaf sorunlarının görüşülmesi ve bunların kendi arasındaki sorunların kadıya gitmeden çözüme ulaştırılması ile çarşı düzeninin sağlanması gibi konular görüşülürdü⁶¹⁹.

4.11.1. Adı ve Kurucusu

Arşivdeki belgelerde isminin Lonca Medresesi, diğer bir adının ise Üveyik Baba Tekkesi olduğu müderrisi Hacı Kemâl Efendi tarafından 26 Eylül 320/9 Ekim 1904 tarihinde Rumeli Vilayeti Müfettişliğine hitaben yazdığı dilekçeden anlaşılmaktadır. Lonca ismi, bulunduğu yerden ötürü buraya verilmiş olmalıdır. Banisi belli olmamakla birlikte esnaf teşkilatına mensup kişiler tarafından ortaklaşa yaptırılmış olması muhtemeldir.

4.11.2. Yeri

Günümüzde Üsküp'te Bit Pazarı ve çevresinden başlayıp Taşköprü'ye kadar olan alanda yani Osmanlı Çarşısı'nda belirli esnaf gruplarına ait iş yerleri ve dükkânlar bulunuyordu. 15 Ağustos 1316/28 Ağustos 1900 tarihine ait bir belgede, “*Beledî emlakından Lonca'da vakı' olan Semerci dükkânında*” yapılan bir keşif sonucu 108 kuruş sarf edilerek buranın tamirine izin verilmesi⁶²⁰ ifadesi, Lonca denilen bölgenin kısmen de olsa yeri hakkında malumat vermektedir. Gazi İsa Bey Camii ile bu Pazar alanının kesiştiği noktada Lonca Çeşmesi mevcuttu⁶²¹. Bu nedenle yönetim binasının çarşının

⁶¹⁹ Pakalın, aynı eser, II, s. 369-370.

⁶²⁰ BOA, YB.021, no. 107/136.

⁶²¹ Adile Ayda, “Yahya Kemalın Çocukluğu”, *Cumhuriyet*, 23 Mart 1923; Lonca Çeşmesi, Bit Pazarı'nın karşısında Gazi İsa Bey Camii istikametine giden sokağın başında olup 1950-55'li yıllarda yıkılmıştır. Orası aynı zamanda fayton durağı idi.

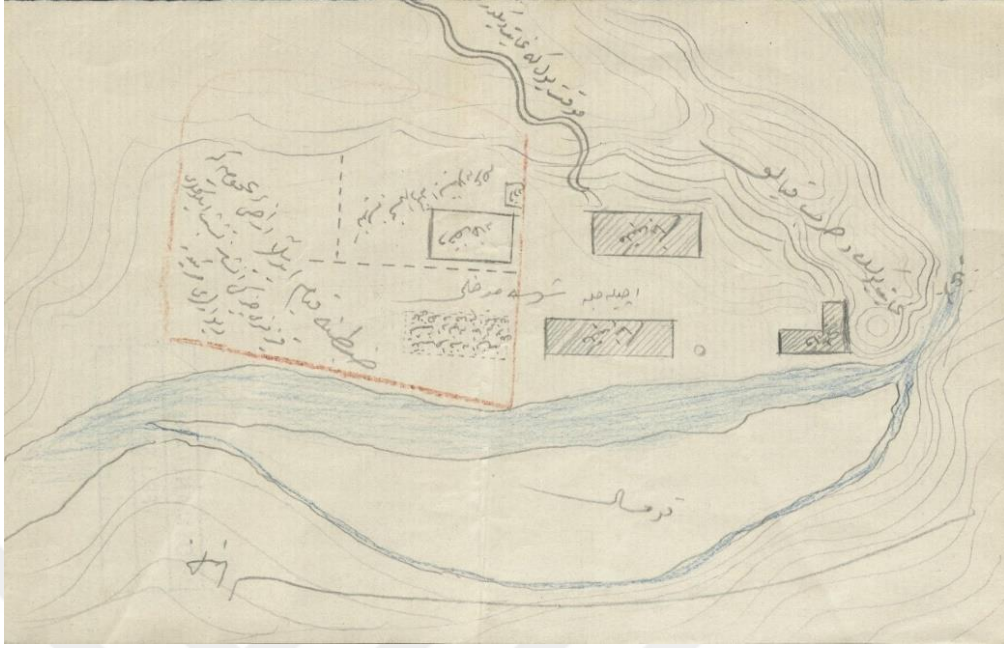
girişinde olduğu düşünülmektedir. Zira günümüzde de Bit Pazarı'nın yönetim kısmı burada bulunmaktadır.

Rumeli Vilayeti Müfettişliğine, vakfın sınırlarına tecavüz edildiği gerekçesiyle şikâyetle bulunan Lonca Tekkesi Şeyhi ve Müderrisi Kemal Efendi tarafından, vakıf sınırlarını belirlemek amacıyla etrafına duvar ördürülmek istenmiştir. Fakat Sanayi Komisyonu Reisi Mektupçu Bey ile azalarından İbrahim ve Hasan efendiler ile dönemin maarif müdürü, duruma itiraz ederek bu işlemi belediyeye başvurarak durdurmuşlardır. Bu hukuksuz davranışın araştırılması için 4 Haziran 1321/17 Haziran 1905'te dönemin valisi, Kemal Efendi'den araziye dair bir kroki çizerek olayın mahiyetini detaylıca anlatmasını istemiştir (Belge 4.1). Fakat sorun çözüme ulaşamamış ve mahkemeye sevk edilmiştir⁶²².

Üsküp Sanayi Mektebi'nin eskiden Karşıyaka denilen mevkide olup günümüzde Şehir Parkı'nın bulunduğu yerde olduğu bilinmektedir⁶²³. Bu iki kurum arasındaki sorun, sınır davası olduğuna göre Lonca Medresesi de Sanayi Mektebi'nin bitişiğinde olmalıdır. Krokiye göre de “*Cibal*” denilen yer, günümüzdeki Vodno Dağı'nı, akarsu olarak gösterilen yer de Vardar Nehri'ni ifade ediyor olmalıdır. Buradan hareketle medresenin yeri, günümüzde Üsküp Şehir Parkı ile Todor Proeski Arena Stadyumu'nun bulunduğu alanların arasında olmalıdır.

⁶²² BOA, *TFR. I. ŞKT*, no. 67/6603/2-3-4

⁶²³ Alper Gönül, “Erken Dönem Osmanlı Kentlerinden Bursa ve Üsküp'ün Kentsel ve Mimari Gelişiminin 14. Yüzyıldan Günümüze Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, (Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2017, s. 61-62.

Belge 4.1: Lonca Vakfına ait kroki (BOA, *TFR. I. ŞKT*, no. 67/6603).

4.11.3. Mimarisi ve Müştemilatı

Lonca Vakfı hakkında, sadece cami ve çeşmesi olduğuna dair bilgiler yer almaktaydı. Arşiv belgeleri ışığında bu vakfın bir külliye şeklinde inşa edildiği anlaşılmıştır. Üsküp'te Lonca Camii Vakfında namı diğer Ahmed Bey Camii'nde günlük iki akçe vazife ile Hasan oğlu Hüseyin'in H. 1185/M. 1771'de vaiz olarak atandığına dair kayıt mevcuttur⁶²⁴.

4.11.4. Vakfiyesi

Lonca Vakfına ait herhangi bir vakfiye şu an için bulunamamıştır. Müderrisin yazdığı dilekçede, Üsküp'ün Kaplan Köyü'nde bulunan Ilıca olarak bilinen yerde vakıf binası, vakfa ait boş arsa, mektep, medrese, fırın, gibi vakıf mallarının bulunduğu, Üsküp Ilıca'da Sanayi Mektebi adına yapılan bir hane inşası ile vakıf bahçesine tecavüz edildiğini bildirilmiştir. Ayrıca burada bir hanın da inşa ettirilmek istendiği bu nedenle sanayi komisyonu ile anlaşmazlık yaşandığı belirtilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, Sanayi Komisyonu

⁶²⁴ VGMA, *Hurufat*, 1185, vr. 124.

haksız bulunarak dönemin valisi Ferik Şakir Paşa emriyle han inşası, beş metre geriye çektirilmiştir. Vakfın müderrisi tarafından vakıf sınırlarının belirlenerek etrafına duvar ördürülmesi için de müracaat edildiği bilinmektedir⁶²⁵.

Osmanlılar döneminde bir tekkenin aynı zamanda medrese olarak da kullanılması nadir görülen durumlardandır. Örneğin; XVII. yüzyıl ortalarında Konya’da bulunan Pirî Mehmed Paşa Medresesi’ne Mevlânâ Derviş Mehmed Cemaziyelahir 1066/Nisan ortası 1656’da atanmış idi⁶²⁶. Buna benzer bir diğer uygulama da 1909 yılında aynı yerde müderris olan üç kardeşin (Zeynelabidin, Rifat ve Ahmet Ziya efendilerin) kurmuş oldukları Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi’nde de görülmektedir. Buna göre bu eğitim kurumunun ilk müderrisi ve şeyhi Hacı Mehmet Himmet Efendi’dir (ö. 1862)⁶²⁷. Bu bağlamda Üsküp’te olan Lonca Medresesi’nde de bu geleneğin devam ettirildiği söylenebilir.

Fotoğraf 29: Günümüzde Lonca Medresesi’nin tahminen bulunduğu alan (Foto: Ertan EMİN).

⁶²⁵ BOA, *TFR. I. ŞKT.* no. 53/5203.

⁶²⁶ Küçükdağ, *aynı makale*, s. 384.

⁶²⁷ Caner Arabacı, “Islah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi”, *Konya Ansiklopedisi*, IV, Konya 2012, s. 303.

4.11.5. Müderrisleri/Eğitim-Öğretim

Kemal Efendi

Arşiv belgelerinde ismi, Lonca Tekkesi Şeyhi ve Müderrisi olarak geçmektedir⁶²⁸. Bunun dışında verdiği dersler, aldığı ücret gibi herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁶²⁸ BOA, *TFR. I. ŞKT*, no. 67/6603/2-3-4

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Balkanlardaki fetih hareketlerini hızlandırmasıyla birlikte Dubrovnik, Dimetoka, Gümülcine, Makedonya, Bulgaristan, Güney Sırbistan (Niş) gibi birçok şehri fethederek burada hakimiyet kurmuştur. Üsküp de bu fetihler neticesinde 1392’de Osmanlı topraklarına katılmıştır. Burada bir Türk şehri kurmak adına devlet, fetihle rol üstlenmiş bazı ailelere topraklar temlik etmiş; ardından vakıflar kurdurarak cami, mescit, han, hamam, kervansaray, mektep, medrese gibi çeşitli kurum ve kuruluşlar inşa ettirmiştir. Buna bağlı olarak Üsküp, fethedildiğinde küçük bir nahiye durumunda iken, çok hızlı bir biçimde önce kaza, daha sonra sancak ve eyalet merkezi haline getirilmiştir. Günümüzde de Kuzey Makedonya’nın başkenti durumundadır.

Başlangıçta zengin vakıflar; padişah, paşa ve bey gibi kişiler tarafından kurulmuş; XVII. yüzyıldan sonra hayırsever kişilerin kurdukları vakıf sayısı hızla artmıştır.

Üsküp’ün en eski vakıfları Gazi İsa Bey, Gazi İshak Bey ve Paşa Yiğit Bey’in vakıfları olarak kabul edilir. Bunlar şehrin en zengin vakıfları olmaları sebebiyle Üsküp şehir merkezinde ve az gelişmiş olan merkeze yakın köylerde eserler inşa edilerek hem nüfusun artması hem de oradaki insanlar istihdam edilerek bölgenin kalkınması amaçlanmıştır. Örneğin Gazi İshak ve İsa beylerin inşa ettirmiş oldukları camiler, mescitler, medreseler ve diğer hayır eserlerinde imam, müezzin, hatip, vaiz, türbedâr, ser-mahfil, şeyhülkürsî, cüzhân, duagû, rahleci, kayyım-ı minare, müteveli, câbi, nakib, şeyh-i imaret, vekîl-harc, bevvab, ferraş, müderris, muid, dânişmend, dersiâm, hafız-ı kütüb gibi çeşitli görevlerde çalışan çok sayıda insan bulunmaktaydı. Böylece Üsküp’te ekonomik bir canlanma söz konusu olmuştur.

Üsküp’teki bu hayır eserlerinin, şehrin sosyoekonomik gelişiminin yanı sıra eğitim hayatına önemli katkılarının olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Üsküp şehir merkezinde devlet yönetiminde rol oynayan kişilerin kurduğu vakıflar aracılığıyla dokuz; varlıklı kişilerin açtıkları 13 medrese ile birlikte

toplam 21 medrese ve iki dâru'l-kurrâ inşa ettirildiği ve burada aktif olarak faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.

Kurulan evladiyet vakıflarının yönetimi, kuran kişinin erkek evlatlarına verilirdi. Müderrislik görevi de diğerlerinde olduğu gibi babadan, alanda ehil olan oğula geçerdi. Eğer soy kesilir ise Üsküp'te sözüne itibar edilen müftü, müderris gibi kişilerin tayin edeceği işinin ehli bir kişi, bu göreve atanırdı. Bunun dışında vâkıfın koyduğu şartlara uygunluk, bir görevi kendi isteği ile devretme gibi usuller de uygulanmaktadır. Örneğin Üsküplü bir hayırsever hatun olan Atiyye Hanım'ın kurduğu Atiyye Hanım binti Arslan Bey Vakfının medresesine müderris olarak ilk önce Arslan Hasan Fehmi Efendi tayin edilmiş; daha sonra Üsküp müftüsünün belirlediği bir isim bu göreve layık görülmüştür.

Üsküp medreselerinde İbn Kemalpaşazâde ve Taşköprülüzâde gibi Osmanlıda meşhur âlimlerin müderrislik yaptığı görülmüştür. Yine aynı medreselerde yetişen âlimlerin başta İstanbul olmak üzere birçok vilayette müftülük, müderrislik gibi önemli görevler aldıkları görülmüştür. Bu bağlamda Üsküp medreseleri ile Osmanlıya tabi Saraybosna, Edirne, Bursa ve Konya gibi yerlerin eğitim yapısı, müfredat, medreselerin fiziki yapısının büyük oranda benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Medreseler, işleyişin devamlılığı ve fiziken ayakta kalması için vakıf mütevellileri tarafından sürekli denetlenir ve bakımları düzenli olarak yaptırılırdı. Fakat elde olmayan bazı durumlarda bu hayır eserlerinin yok olmasına engel olunamadığı görülmektedir. Örneğin Avusturya ordusunun 1689 yılında Üsküp'ü işgal etmesi sonucunda pek çok cami, mescit, çarşı, mektep ve medrese gibi eserlerin yıkıldığı veya tahrip edilerek yok olmaya mahkûm edildiği bilinmektedir. 1912 yılındaki I. Balkan Savaşı sonunda Sırpların hakimiyetine geçen Üsküp'te Meddah Medresesi kapatılmıştır. 1920'li yıllarda Ataullah Kurtiş tarafından yeniden faaliyete geçirilen bu eğitim kurumu, 1938'de tekrar kapatılmıştır. Meddah Camii ile medrese, II. Dünya Savaşı esnasında bombardımana tabi tutularak yıkılmış; 1961 yılına kadar

ayakta kalabilen minaresi de mevcut rejim tarafından yıktırılmıştır. Bunun dışında Üsküp'te zaman zaman meydana gelen büyük zelzeleler sonucunda da Osmanlı eserleri yıkılmıştır. Özellikle son dönemde yıkıcı etkisi büyük olan 1963 depreminde kalan birçok eser hasar görmüştür.

Üsküp medreselerinin hiçbiri günümüze intikal etmemiştir. XX. yüzyılın son çeyreğinde medrese geleneğini yaşatmak adına İsa Bey Medresesi adında bir yapı, 1984 yılında Üsküp'ün Kondova Köyü'nde yeniden kurulmuş ve eğitim faaliyetlerine başlamıştır.

Sonuç olarak Osmanlı devrinde Üsküp, İslam Medeniyeti ve Türk kültürünün hâkim olduğu bir şehir haline gelmişti. Bu durumda medreselerin insan yetiştiren eğitim kurumları olarak rolleri büyüktür. Ama aynı zamanda birlikte yaşamak kültürünün de en canlı görüldüğü bir şehirdir. Farklı köken ve kültürden insanlar yan yana ve bir barış havzası oluşturarak yaşayabilmişlerdir. Anlayış olarak gerçekleştirilen Osmanlı barışını medreselerin beslediği vurgulanabilir. Fakat savaş ve Osmanlının çekildiği dönemlerde birlikte yaşama ortamının zehirlendiği görülmüştür. Bu durum en çok medrese ve cami varlığına zarar vermiştir. 230 camiden 20 cami kalmış; 21 medrese varken hiç medrese günümüze gelmemiştir. Araştırma, bu yönü ile Üsküp kültür tarihini anlamada yararlanılabilecek malzeme sunmaktadır.

KAYNAKÇA

1) Arşiv Kaynakları

1.1.) T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

BOA, A. {DVNSRSK. d.}, no. 124; 205.

BOA, A. {DVNSMHM.d.,} no. 91/267.

BOA, AE. SABH. I., no. 144/9689; 196/13139.

BOA, AE. SAMD. III., no. 216/20925; 32/3095; 79/7995.

BOA, AE. SMHD. I., no. 144/10713; 245/19901.

BOA, AE. SMMD. IV., no. 39/4427.

BOA, AE. SMST. II., no. 11/1061; 71/7522; 137/15141.

BOA, AE. SMST. III., no. 214/16899; 293/23493.

BOA, AE. SOSM. III., no. 16/1049.

BOA, AE. SSLM. III., no. 247/14333.

BOA, AE.SAMD.III, no. 32/3100; 220/21252.

BOA, AE.SMHD.I., no. 251/20439.

BOA, AE. SMST. II., no. 140/15483.

BOA, AE.SMST.III., no. 42/3005.

BOA, AE.SSLM.III., no. 341/19671.

BOA, BEO., no. 1178/88297; 2448/183527; 2942/220582; 3404/255249; 547/40999; 716/53698.

BOA, C. BLD., no. 12/555; 21/1036; 57/2808; 79/3930.

BOA, C. EV., no. 13/638; 173/8635; 272/13888; 387/19615; 469/23746; 581/29341; 621/31326; 632/31877; 634/31982; 652/32895.

BOA, C. MF., no. 9/408; 21/1029; 27/1305; 95/4742; 116/5777.

BOA, DH. MKT., no. 751/14; 2301/02.

BOA, DH. MUI., no. 153/34; 153/45.

BOA, *DH. SAİD.* d., no. 29/27; 29/44; 137/152.

BOA, *EV. BKB.*, no. 168/168.

BOA, *EV. d.*, no. 11438; 12668; 14170; 14195; 15499; 15821; 16853; 18455; 26529; 26917; 30538.

BOA, *EV. EMH.*, no. 178/61; 261/14.

BOA, *EV. MKT. CHT.*, no. 519/82; 613/2; 615/204; 615/248; 615/249; 627/164; 632/204.

BOA, *EV. MKT. EVM.*, no. 5/526.

BOA, *EV. MKT.*, no. 110/351; 147/234; 149/28; 149/146; 1200/298; 1238/182; 1311/2B; 1423/9; 1963/15; 2109/30; 2109/45; 2911/14; 3012/198; 3055/211.

BOA, *EV. ZMT.*, no. 54/34.

BOA, *HAT.*, no. 1456/18; 1504/27.

BOA, *İ. DH.*, no. 186/10345; 218/12861.

BOA, *İ. EV.*, no. 37/36; 42/19.

BOA, *İ. MBH.*, no. 10/33.

BOA, *İ. ŞD.*, no. 91/5417.

BOA, *İ. TAL.*, no. 420/91.

BOA, *İ. HUS.*, no. 33/39.

BOA, *İE. EV.*, no. 12/1459; 17/2035; 50/5595; 50/5559; 3766.

BOA, *İE. TCT.*, no. 12/1384; 20/2202; 24/2522.

BOA, *MF. İBT.*, no. 323/24.

BOA, *MF. MKT.*, 381/17; 397/43; 522/2; 526/18; 892/66; 1022/16.

BOA, *ML.EEM.*, no. 223/55.

BOA, *MŞH. SAİD.*, no. 236/17/3.

BOA, *MV*, no. 00119/93.

BOA, *ŞD.*, no. 102/22; 132/53; 167/36; 195/28.

BOA, *TFR. I. KV.*, no. 5/477; 9/869; 125/12413; 150/14940; 188/18176;

BOA, *TFR. I. ŞKT*, no. 25/2425; 52/5177; 53/5203; 64/6316; 67/6603.

BOA, *TS. MA. d.*, no. 5826; 9008; 9421.

BOA, *TS. MA. e.*, no. 183/29; 828/18; 824/20; 1042/8; 1239/70

BOA, *TT.TTd.*, no. 149; 232.

BOA, *Y. MTV.*, no. 230/167.

BOA, *Y. PRK. AZJ.*, no. 9/86.

BOA, *Y. PRK. UM.*, no. 7/26; 9/29; 49/126/2.

BOA, *Y.EE.*, no. 69/38.

BOA, *YB 021.*, no. 56/19; 60/257; 63/11; 63/13; 63/104; 68/287; 71/171; 76/142; 76/157; 80/163; 81/16; 82/155; 83/237; 87/298; 87/416; 88/485; 91/182; 104/60; 107/136; 107/137; 107/278; 108/92.

1.2.) Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı

TK.GM., *TKG. KK. TT.d.*, no. 190.

TK.GM., *TABD. TMR.TVC.* no. 790.

TK.GM., *TKG. KK. TT.d.*, no. 232.

1.3.) T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Atiyye Hanım binti Arslan Bey Vakfiyesi, *VGMA, Defter*, no. 991/76, sayfa no. 59.

el-Hac Mehmed Ali Bey ibn-i el-Hac Hasan Bey Vakfiyesi, *Defter*, no. 988, sayfa no. 142, sıra no. 56.

İshak Bey b. İsa Bey Vakfiyesi, *Defter*, no. 632, sayfa no. 424, sıra no. 194.

Mustafa Paşa Vakfiyesi, *Defter*, no. 632/203, sayfa no. 462-467.

Yahya Paşa bin Abdülhay Vakfiyesi, *Defter*, no. 629, sayfa no. 415, sıra no. 332.

VGMA, *Defter*, no. 171/16, 171/17; 171/101; 839/12; 894/31; 00893/00012; 993/62; 4618/17.

VGMA, *Hurufat*, no. 1120; 1185, 1205; 1206.

1.4.) İSAM Meşihat Arşivi

USAD 1808_01/MŞH. SAİD. 135/4/1.

USAD 5626_01/MŞH. SAİD. 248/36/01.

USAD 4613_01/MŞH. SAİD. 236/17.

1.5.) Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, Arslan Hasan Fehmi Efendi Sicil Dosyası.

1.6.) Salnameler

KVSR 1311 (1893), Üsküp Matbaa-i Vilâyet, ss.1-239.

KVSR 1314 (1896), Üsküp Matbaa-i Vilâyet, ss.1-753.

MNSU 1321 (1903) Matbaa-i Âmire, ss.1-740.

1.7.) Süreli Yayınlar

Adile Ayda, “Yahya Kemalın Çocukluğu”, *Cumhuriyet*, 23 Mart 1923.

2) Kitap, Makale ve Tezler

ADANIR, Fikret, *Makedonya Sorunu*, (çev. İhsan Catay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Üsküp Kitabı*, Fide Yayınları, İstanbul 2008.

AKAKUŞ, Recep, “Reîsulkurrâ”, *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 545-546.

AKBULUT, İlhan, “Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi”, *VD*, S. 30 (2007), s. 64-72.

AKGÜNDÜZ, Hasan, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, Ulusal Yayınları, İstanbul 1997.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.

ALBAYRAK, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali)*, I, III, Millî Gazete Yayınları, İstanbul 1980.

ARABACI, Caner, “İslah-ı Medaris-i İslamiye Medresesi”, *Konya Ansiklopedisi*, IV, Konya 2012, s. 303-305.

ARABACI, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları, Konya 2017.

ARMAOĞLU, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*, TTK, Ankara 1997.

ARSLAN, H. Çetin, *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

ARUÇI, Muhammet, “Üsküp’te Meddah Medresesi”, *Balkanlar’da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Sofya/2000)*, IRCICA, İstanbul 2002, s. 181-198.

ASANİ, Eljesa, “Makedonya’daki Medreseler ve İsa Bey Medresesi”, (Uludağ Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2010.

ASLANER, Serhat, “Mebusân-ı Kirâmın Terceme-i Hâl ve Sergüzeştleri: Meşrutiyet Devrinden Unutulmuş Bir Biyografi Risalesi” *Belleken*, LXXVII/280 (2013), s. 955-982.

Aşıkpaşazâde, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, (haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç), Koç Kültür Sanat Tanıtım A.Ş., İstanbul 2003.

AYNURAL, Salih, “Kapan”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 338-339.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri*, III, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2000.

BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev. Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yayınları, Mersin 1992.

BAKİ, Süleyman, “Üsküp Meddah Medresesi ve Kapatılmadan Önce Yetişen Müderrisler”, *Balkanlar ve İslâm*, II, İstanbul 2020, s. 269-292.

BÂKİLER, Bülent Yavuz, *Üsküp’ten Kosova’ya*, Yakın Plan Yayınları, İstanbul 2012.

BALTACI, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.

BALTACI, Cahit, *Maarif Sistemimiz*, İslam Medeniyeti Vakfı Yayınları, İstanbul 1980.

BALTACI, Cahit, *XV-XVI. yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2005.

BEYATLI, Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1986.

BİLGE, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

BOZKURT, Nebi, “Dârülkurâ”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 543-545.

BOZKURT, Nebi, “Medrese”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 323-327.

CANATAR, Mehmet, “Vekîl-harc”, *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, s. 10-11.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara 1991.

DEDE, Mevlüt, “Üsküp Vakıfları -Bir Sosyal Tarih İncelemesi-”, (Gazi Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2015.

DEMİREL, Fatmagül, “Osmanlı Devleti’nde Kitap Basımının Denetimi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 5 (2012), s. 89-104.

DEMİRTAŞ, Hasan, “Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfât Defterleri: Kangırı Örneği”, *Vakıflar Dergisi* (Kısaltma: VD), S. 37 (2012), s.47-92.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1984.

Edirneli Mehmed Mecdî, *Hadâiku’ş-Şekâik (Terceme-i Şekâik)*, Dar ut-Tıbaat ül-Amire, İstanbul 1269.

ELEZOVIĆ, Gliša, “Skopski Isakovići i Paşayigit Beg”, *Glasnik Skopskog Naučnog Društva*, XI/5 (1932), s. 159-168.

ELEZOVIĆ, Gliša, “Turski Spomenici u Skoplju”, *Glasnik Skopskog Naučnog Društva*, I/1 (1925), s.136-176.

ELEZOVIĆ, Gliša, *Turski Spomenici u Skoplju*, Skoplje 1926.

EMECEN, Feridun, “İshak Bey”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 524-525.

EMECEN, Feridun, “Kosova Savaşları”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s. 221-224.

EMECEN, Feridun, “Selim I”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 407-414.

EMECEN, Feridun, “Süleyman I”, *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 62-74.

EMECEN, Feridun, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, I, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, (haz. Y. Dağlı- S. Ali Kahraman-İ.Sezgin), Şefik Matbaası, İstanbul 2001.

EYİCE, Semavi, “Hüseyin Şah Camii ve Türbesi”, *DİA*, İstanbul 1999, s. 12-13.

FURAT, Ahmet Suphi, “Üsküp Medresesi’nde Hocalık Yapmış Osmanlı Âlimleri”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 12 (1998), s. 89-94.

Gelibolulu Mustafa ‘Âli Efendi, *Kitâbü’t-Târih-i Künhü’l-Ahbâr*, II-IV, (haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar vd), Kayseri 1997.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*, Üçler Basımevi, İstanbul 1952.

GÖNÜL, Alper, “Erken Dönem Osmanlı Kentlerinden Bursa ve Üsküp’ün Kentsel ve Mimari Gelişiminin 14. Yüzyıldan Günümüze Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, (Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2017.

GÜNAY, Hacı Mehmet, “Vakıf”, *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 475-479.

GÜNDÜZ, Mahmut, “İslâm’da Kitap Sevgisi ve İlk Kütüphaneler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 11 (1978), s. 165-200.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK, Ankara 1988.

HIZLI, Mefail, “Kuzey Makedonya’daki Osmanlı Medreseleri ve Üsküp”, *Balkanlar ve İslâm*, II, İstanbul 2020, s. 253-268.

İBRAHİMGİL, Mehmet Zeki, “Makedonya’da Gazi Mustafa Paşa’nın Vakıf Malları”, *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, Edirne 2014, s. 159-180.

İBRAHİMGİL, Mehmet Zeki, “Sultan Murad Külliyesi”, *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 509-511.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1998.

İNBAŞI, Mehmet, “Üsküp”, *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 377-381.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Dânişmend”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 464-465.

- İPŞİRLİ, Mehmet, “Dersiâm”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 185-186.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “İlmiye”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 141-145.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Medrese”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 327-333.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Sarıgörez Nûreddin Efendi”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 151-152.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Şeyhülislâm”, *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 91-96.
- İZGİ, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim Riyazî İlimler*, I, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.
- JAHYAİ, Meral, “Son dönem Makedonya Alimlerinden Kemal Aruçi ve Kelâmî Görüşleri”, (Trakya Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2017.
- JELAVİCH, Barbara, *Balkan Tarihi*, I, (çev. İhsan Durdu-Gülçin Tunalı-Haşim Koç), Küre Yayınları, İstanbul 2016.
- JELAVİCH, Barbara, *Balkan Tarihi*, II, (çev. Zehra Savan-Hatice Uğur), Küre Yayınları, İstanbul 2015.
- KALLEK, Cengiz, “Ukıyye”, *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 67-70.
- KALLEK, Cengiz, “Müd”, *DİA*, XXXI, Ankara 2020, s. 455-457.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlı’da Eğitim Öğretim*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004.
- KİEL, Machiel, “Karlı-İli”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 499-502.
- KOÇER, Büşra, “Üsküp’te Sultan Murad Külliyesi”, (Bursa Uludağ Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2020.
- KOMİSYON, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Başbakanlık Basımevi, İstanbul 2010.
- KOMİSYON, *Makedonya’daki Osmanlı Evrakı*, (yay. haz. Orhan Sakin-Uğurhan Demirbaş), T.C., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- KUL, Eyüp, “XVII. Yüzyılda Üsküp Şehri”, (Atatürk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2013.
- KUMBARACI BOGOYEVİÇ, Lidiya, *Üsküp’te Osmanlı Mimari Eserleri*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2008.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Konya Sultan Selim İmareti Vakıfları ve Vakfiyesi”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3 (2019), s. 1-53.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Konya’da Osmanlı Dönemi’nde İnşa Edilen Medreseler”, Konya Şehri’nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı -Makaleler-I, Selçuklu Belediyesi, Konya 2004.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Lâle Devri’nde Konya”, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989.

KÜLÇE, Süleyman, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.

Mehmed SÜREYYÂ, *Sicill-i Osmanî*, I, III, (haz. Nuri Akbayer), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ* (Osmanlı Tarihi 1288-1485), (yay. haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.

NAKİÇEVIĆ, Omer, “Mjesto Gazi Husrev-Begove Medrese u Sistemu Osmansko-Turskog Školstva i Sistem Školstva u Osmanskoj Turskoj”, *Analiz Gazi Husrev-Begove Biblioteke*, Knjiga IX-X, Sarajevo 1983, sf. 241-262.

NAKİÇEVIĆ, Omer, *Arapsko-İslamske Znanosti i Glavne Škole od XV do XVII Vijeka (Sarajevo, Mostar, Prusac)*, Gazi Husrev-begova Biblioteka, Sarajevo 1988.

NAMLI, Ali, “İsmâil Hakkı Bursevî”, *DİA*, XXIII, İstanbul 2001, 102-106.

Nazif Hoca, “Üsküb”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, XIII, İstanbul 1979, s. 122-127.

Nev‘îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-şakâ'ik*, I-II, (haz. Suat Donuk), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.

NURESKİ, Djuneis, “Osmanlı’dan Günümüze Makedonya’daki Türk Kültürü ve Makedonya’nın Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Avrasya Etüdleri*, S. 50 (2016), s. 351-388.

Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, (yay. haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.

ÖZER, Mustafa, “Karlı-İli Beyi Mehmed Bey Külliyesi”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 502-503.

ÖZER, Mustafa, *Üsküb’te Türk Mimarisi (XIV-XIX. Yüzyıl)*, TTK, Ankara 2006.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Vakfiye”, *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s. 465-467.

ÖZMEL, İsmail, “Kayyım”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 107-108.

ÖZTÜRK, Nazif, “Mütevelli”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 217-220.

ÖZYILMAZ, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1951.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

PELİDİJA, Enes-Feridun EMECEN, “İsâ Bey”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 475-476.

REDZEBİ, Nasir, “Üsküp İsa Bey Medresesi’nin Dünü ve Bugünü”, *100. Yılında İmam Hatip Liseleri Sempozyumu, İstanbul 2013*, s. 233-241.

Sâlih Âsım Bey, *Üsküp Târîhi ve Civârı*, (Sad. Süleyman Baki), Rumeli Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2004.

Sâmî es-Sakkâr, “Muid”, *DİA*, XXXI, Ankara 2020, s. 86-87.

SEZİKLİ, Ubeydullah, “Temcîd”, *DİA*, XL, İstanbul 2011, s. 410-411.

SOFTİĆ, Smail, “Muslimanske Starine u Skoplju”, *İzvještaj Državna Merdesa Kralja Aleksandra u Skoplju*, Skopje 1933-34, s. 55-98.

STEF OV, Hristo, *İstoriја na Makedonskiот Narod od Antiçki Vremena do Denes, [Antik Dönemden Günümüze Makedonya Tarihi]*, (çev. Sonya Prus), Risto Stefov Yayınları, Canada 2008.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu’l-A’lâm*, II, (tıpkı basım), Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996.

ŞENTÜRK, M. Hüdai, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devri’nde Rumeli’de Uyguladığı İskân Siyaseti ve Neticeleri”, *Belleten*, LVII/218 (1993) s. 89-112.

Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi’u’l-Fuzalâ*, I, (haz. Ramazan Ekinci), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2018.

TAMAÇ, Büşra, “Son Dönem Osmanlı Üsküp Uleması (1839-1913)”, (Uludağ Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2020.

TARIM ERTUĞ, Zeynep, “İmaret”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 219-220.

TAŞKIN, Ünal, “Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçe ve Tartı Birimleri”, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ’iku’n-Nu‘mâniyye fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye*, (haz. Muhammet Hekimoğlu), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

TELLİ, Hasan, “Osmanlı Dönemi Üsküp Vakıfları”, (Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2018.

TUĞLACI, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.

TURAN, Şerafettin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, XXV, Ankara 2022, s. 238-240.

Uşşâkîzâde İbrâhîm Hasîb Efendi, *Zeyl-i Şakâ’ik*, (haz. Ramazan Ekinci), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2017.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar”, *Belleten*, XX/77 (1956), s. 103-174.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, I, TTK, Ankara (trhz).

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1984.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999.

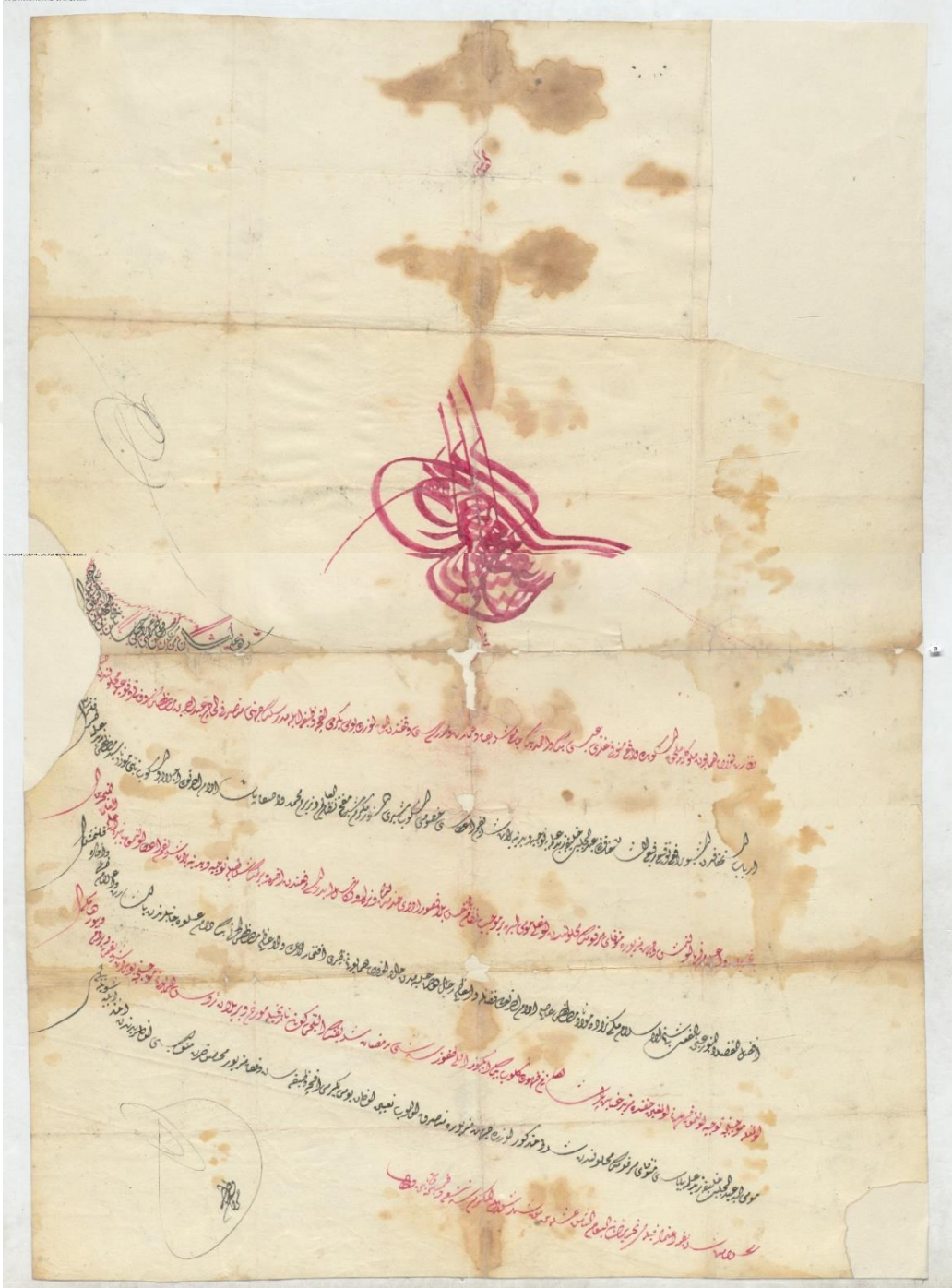
ÜNLÜ, Mücize, “II. Abdülhamit Döneminde Üsküp’te İmar Faaliyetleri”, *GAMER*, I/1 (2012), s. 165-186.

VARDAR, Devrim, “Reval Anlaşması ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Tasviyesi”, (İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2017.

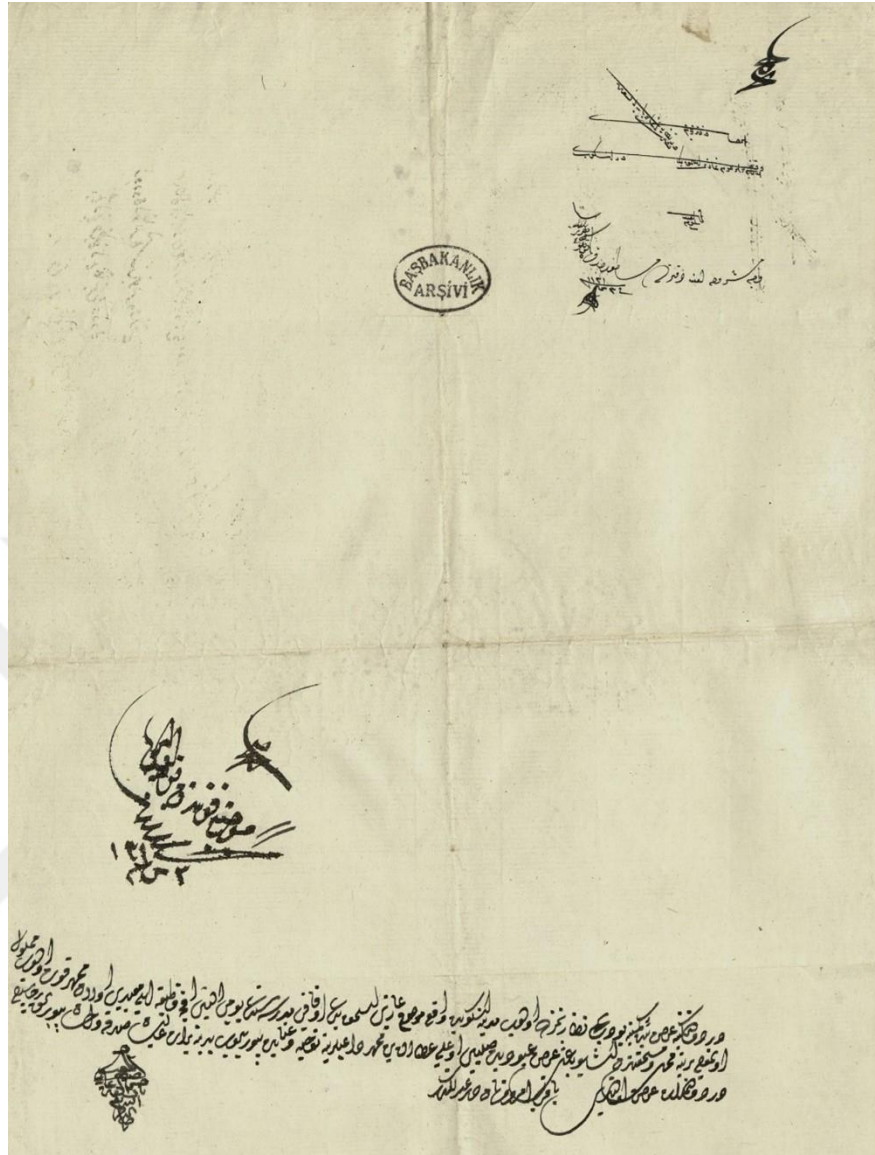
YAKUT, Esra, *Şeyhülislamlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, Kitap Yayınevi*, İstanbul 2005.

YÜKSEL, İ. Aydın, *Osmanlı Mimârîsinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, V, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1983.

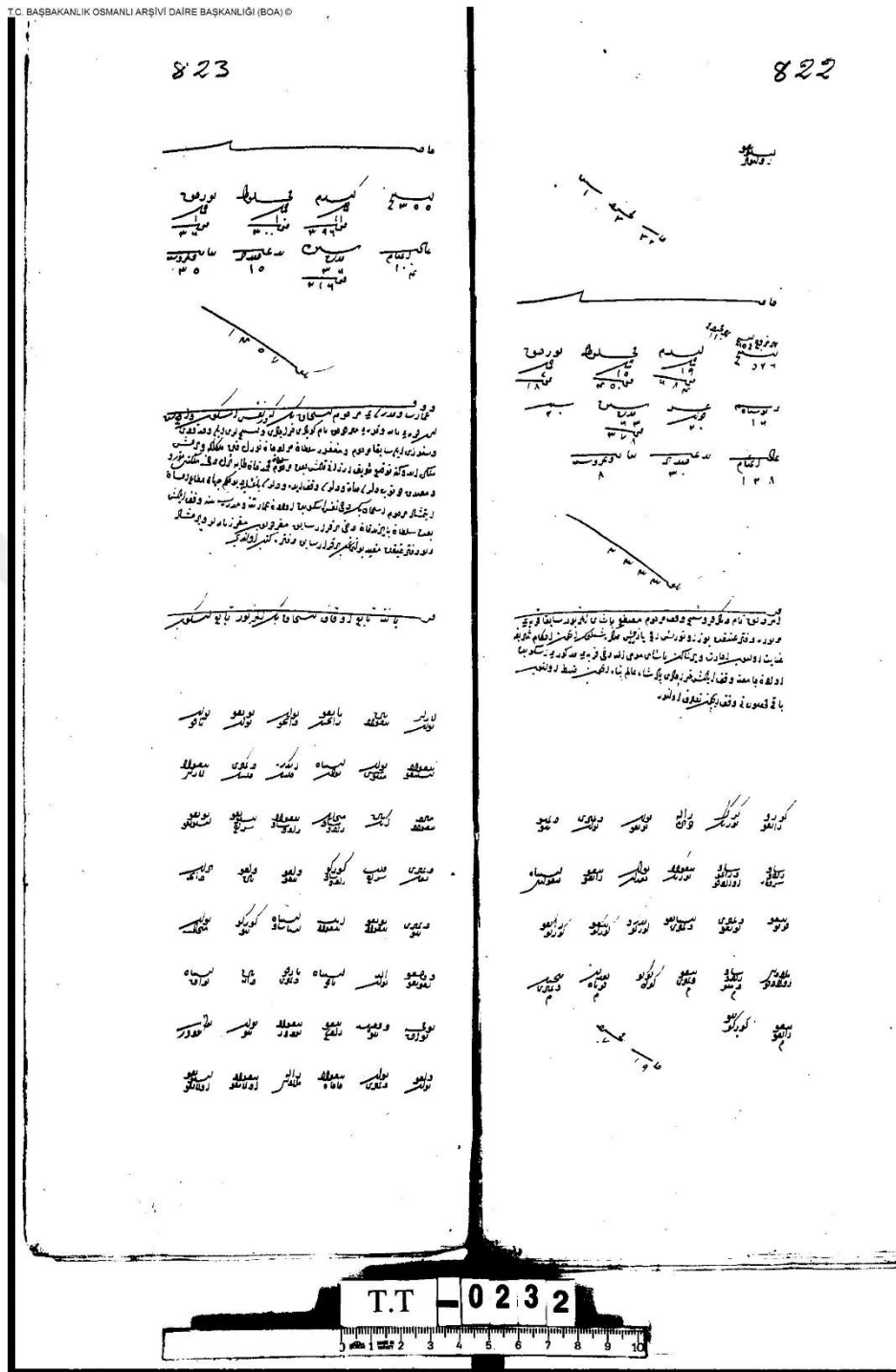
EKLER

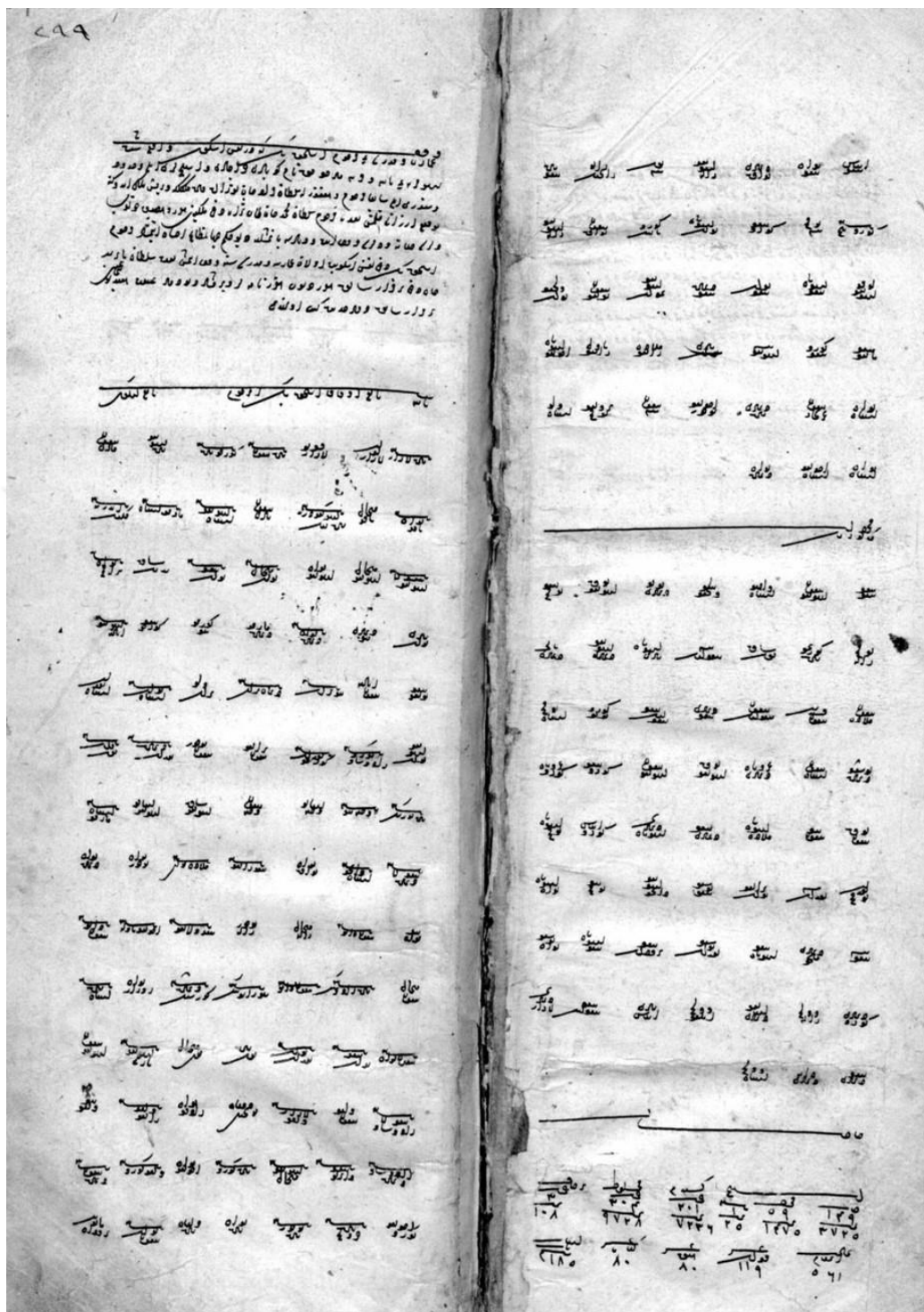
EK 1: Üsküp'teki Gazi İshak Bey ve Ahmed Bey Camii ve İmaretî Vakfı'nın müderrislik cihetine mutasarrıf Mustafa oğlu el-Hâc Abdullah'ın vefatı üzerine vazifenin oğlu Abdülcelil Halife'ye tevcih edildiğine dair 28 Şevval 1259/21 Kasım 1843 tarihli berat sureti (BOA, YB.021, no. 63/104).

EK 2: Gazi İshak Bey Medresesi'nde babası Seyyid Mehmed Efendi yerine günlük altı akçe vazife ile oğlu Ataullah'ın 3 Şaban 1131/21 Haziran 1719 tarihinde atanmasının uygun olduğuna dair bir belge (BOA, AE. SAMD. III., no. 32/3095).

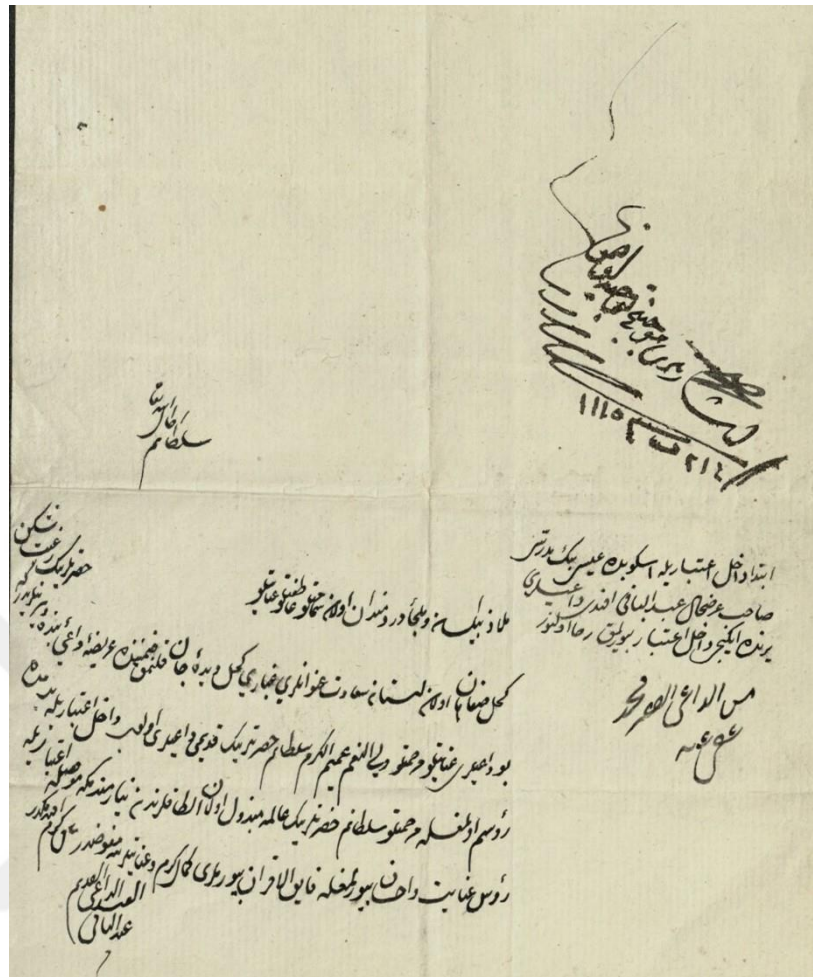
EK 3: Tapu Tahrir Defteri Sureti (Bane ve Mirkofça köylerinin İshak Bey'in mülkü olduğuna dair).

EK 4: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Kuyud-ı Kadime Mufassal Defteri
örneği (TK.GM., *TKG. KK. TT.d.*, no. 190, vr. 299 a).

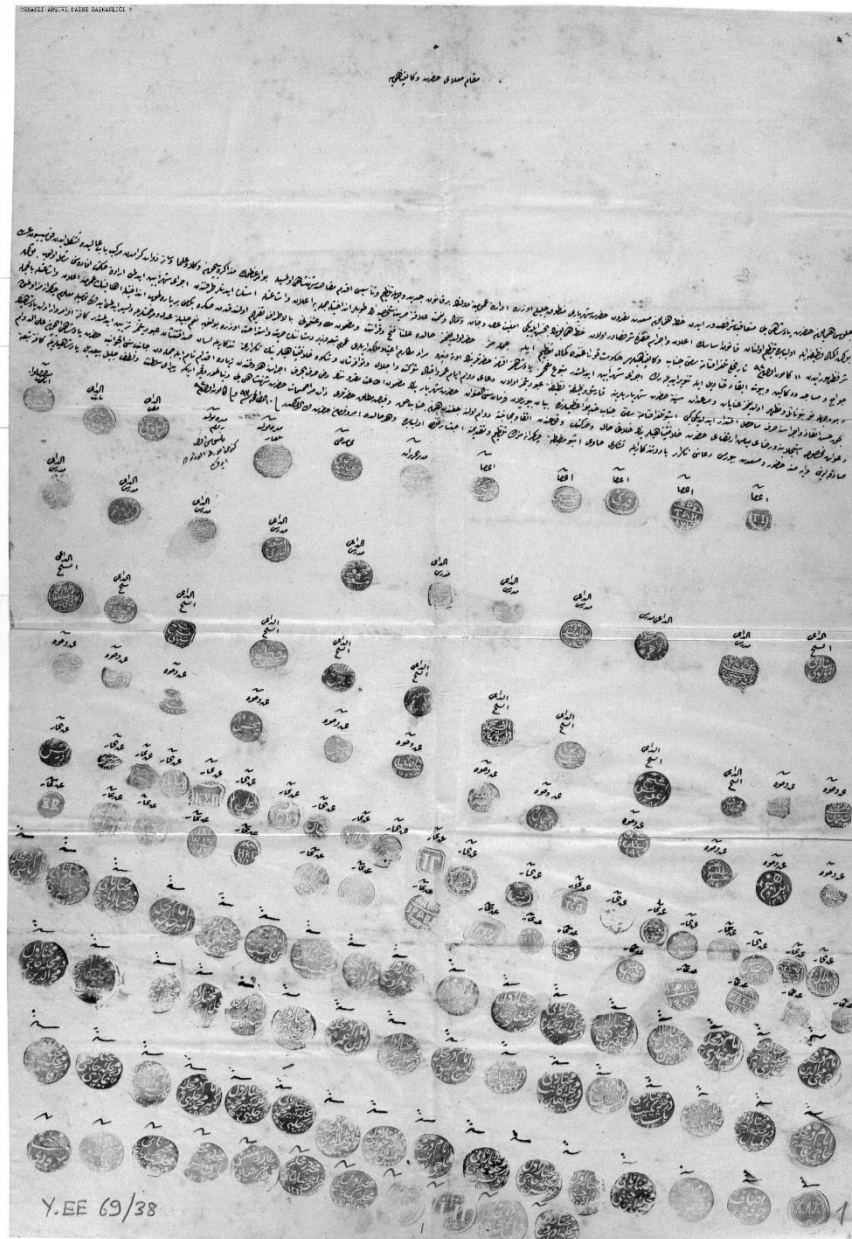
EK 5: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Hurufat Defteri Örneği (VGMA, Hurufat, 1185, vr.

EK 6: Bir dönem Üsküp'te Gazi İsa Bey Medresesi'nde müderrislik de yapan Abdülbaki Efendi'nin 21 Cemaziyelevvel 1115/2 Ekim 1703 tarihinde verdiği dilekçeye istinaden tekrar bu görevine tayinini talep ettiğini gösterir bir belge örneği (BOA, *İE. TCT.* No., 12/1384).

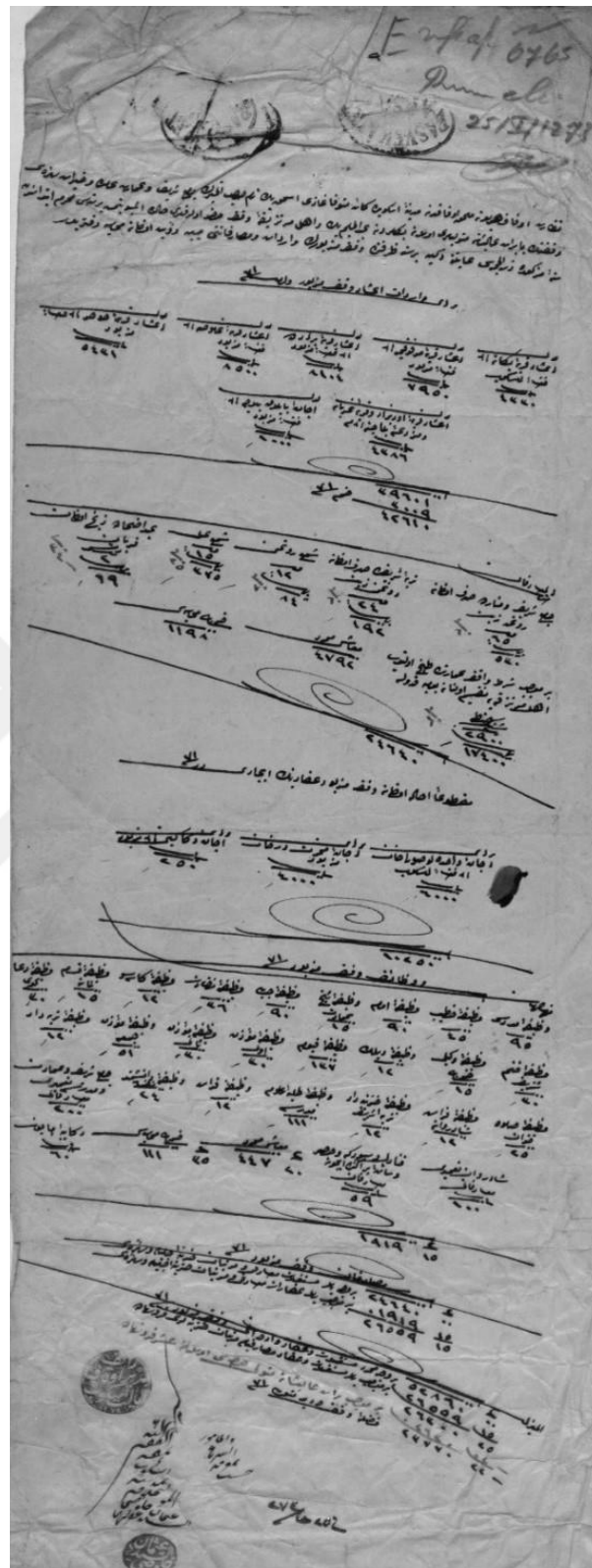

EK 7: İsa Bey oğlu Ahmed Bey Medresesi Müderrisi Müfti Mustafa Efendi oğlu el-Hâc Abdullah Efendi'nin 60 akçe vazife ile görevini sürdürürken vefat etmesi sonucunda 7 Rebiyülevvel 1259/7 Nisan 1843 tarihinde bu görevin öz oğlu Abdülcelil'e verildiğine dair bir belge örneği (BOA, C. MF., no. 21/1029).

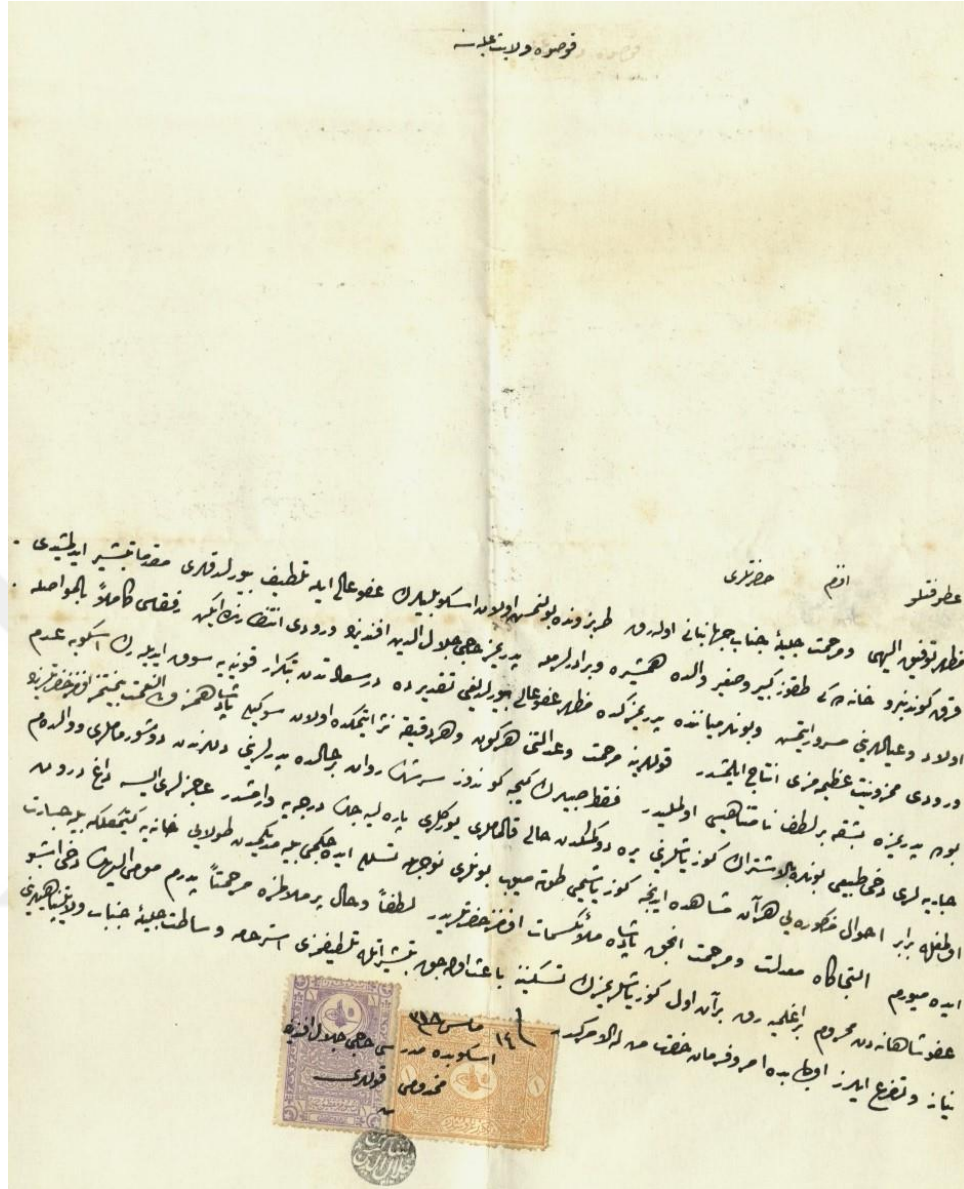

Y.EE.00069

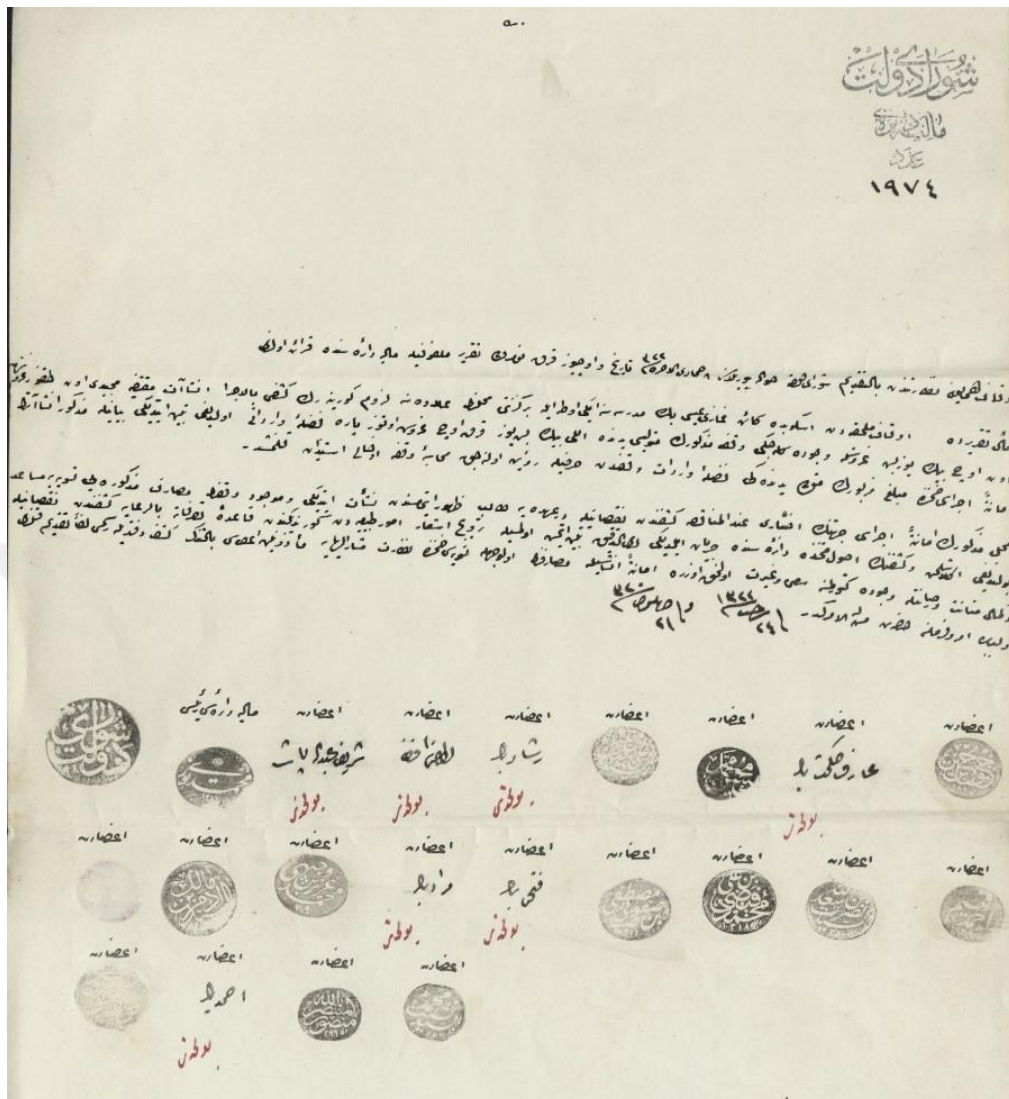
EK 8: Osmanlı Devleti'nde 10 Zilhicce 1293/27 Aralık 1876'da Kânûn-ı Esâsî'nin kabul edilmesini sevinçle karşılayan Üsküp valisi, naibi, müftüsü, tahrirat müdürü, muhasebecisi, azalar ile Üsküp'te görev yapan 10 müderrisin yer aldığı, ayrıca şeyhler ümerası, halkın önde gelen kişilerinin de imza ve mührü bulunduğu teşekkür yazısı (BOA, Y. EE., no. 69/38).

EK 9: Gazi İshak Bey Vakfına ait İmaret ve diğer hayrat vakıflarının 29 Zilhicce 1271/12 Eylül 1855 yılına ait varidat ve masarıfat muhasebesi örneği (BOA, EV. d., no. 15499).

EK 10: Önce Trabzon'a oradan da Konya'ya sürgün edilen Üsküplü müderris Hacı Celal Efendi'nin oğlu Şakir Efendi'nin affedilmesi ve Üsküp'e iade edilmesi için dönemin Kosova Valisi Reşad tarafından 27 Safer 1320/5 Haziran 1902 yılında kaleme almış olduğu dilekçe sureti (BOA, Y. MTV. No. 230/167).

EK 11: Gazi İsa Bey Medresesi'ne iki oda ve bir gezinti alanının ilavesine izin verildiğine dair 30 Şaban 1322/8 Kasım 1904 tarihli belge örneği (BOA, *İ. EV.*, no. 37/36).

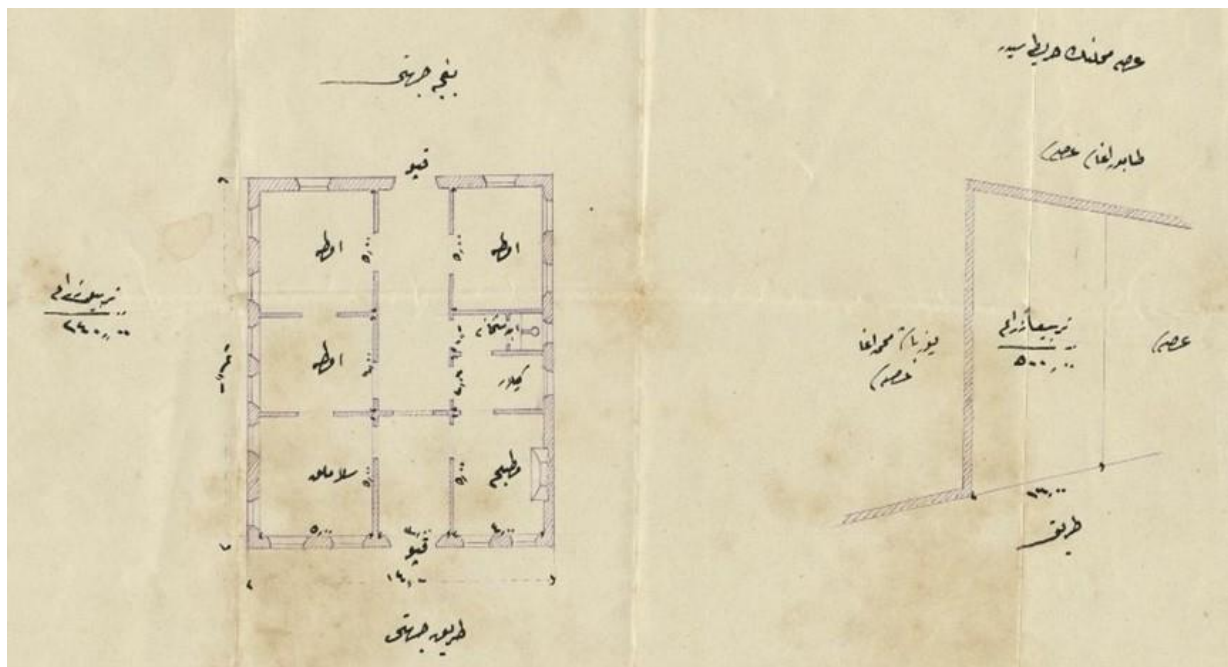
موصی و موصی علیه السلام
 الدعی الی روضه
 العقی

طالع انباء
 صبح
 حضرت

غنی بنی افندم سلطانم
 ساضی
 فقبتنی
 اسکوده واقع مرحوم مغفول غازی عیسی کی جامع تبریزی اوقاف فندن آملق اوزره منصف و
 بیوچیش اقد و طیفه اید و غبطه جهتی کنی حسن رضا و قیام علیه ارب استحقاقون عبد
 ابن مصطفی افندی اعیلینه فراغ و قهریر و یرمه اولان براتی تسلیم ایدله و احکم کم
 موجود که جهت مذکوره قهریر من مرقوم اعیلینه و یرمه برات عالیت ان
 بویلق اوزره مبارک شارت عید لری اعطا و احکم بویلق بنیدج اوزره من فضلاء
 رستمی غنی بنی افندم سلطانم حضرت نیکدر

اسب
 اسب

EK 12: eş-Şeyh Yahya Üskübî'nin padişaha yazdığı arz-ı halde Gazi İsa Bey Camii Şerifi'nde beş akçe ile vaiz olduğunu ve bu görevi kendi rızası ile Abdülbaki oğlu Mustafa Efendi'ye 6 Safer 1188/18 Nisan 1774'te devrettiğini gösterir arz-ı hal örneğidir (BOA, TS.MA. e., no. 824/20/26).

EK 13: Örnek bir Müftü Evi (Müftü Ali Efendi) (BOA, Y. PRK. UM. 9/29).

EK 14: Müftü Ali Efendi'ye ait Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Tezkiresi örneği (MŞH, SAİD, 135/4/2).

